

Вера
Навіцкая

Вясёлыя
будні

Вера Навіцкая

Вясёлыя будні

З дзённіка гімназісткі

г. Ліда
“Пружмень”
2022

Вера Навіцкая. Вясёлыя будні. З дзённіка гімназісткі. На беларускай мове, Ліда, 120 ст. Паводле В.С. Новицкая. Веселые будни: - Энас-книга, 2011 - 184 с.

Пераклад Станіслава Судніка.

Карэктар: Алесь Хітрун.

Вокладка Дар'і Марцінкевіч.

Набажэнства. Японка

Ну, цяпер я зусім сапраўдная гімназістка, нават і сукенка на мне
форменная! Гэта значыць не тое, каб ужо вельмі форменная, таму што
на ёй ёсць і складачкі, і фрэзлі, фартух таксама з крыльцамі і карункамі
абшыты, але ўсё ж сукенка на мне карычневая, а фартух чорны. Мне
нават здаецца, быццам я трохі вырасла, але гэта, быць можа, толькі
так здаецца, таму што ўсё-такі я самая маленькая ў нашым класе. Як
гэта прыемна сказаць - наш клас, наша гімназія!

Мундзір свой я надзену першы раз на набажэнства, а - уявіце сабе! - былі ж такія дзівачкі, якія ў пярэстых сукенках з'явіліся. Вось ахвота!

Як толькі мы прыйшлі, сама начальніца забрала ўсіх нас, новенькіх, і павяла ў залу на набажэнства. Гораца было страшна. Дзве ці тры дзяўчынкі са старэйшых класаў самлелі, але, Кажуць, гэта нічога, заўсёды так бывае.

Скончылі мы маліцца, падышла да нас дзяўчына ў сіняй сукенцы і павяла па ўсходах на самы верх, таму што малышня-падрыхтоўчыкі, мы, шосты і пяты класы ^[1] - усе ў верхнім калідоры. Аказалася, гэта і ёсць наша класная дама, яна зараз жа прадставілася нам.

Жудасна міленькая: невялікага росту, але таўстушка прыстойная, тварык круглы-круглы, як дзядзька Коля кажа, "цыркулем абведзены", вочы вялікія, карыя, вясёлыя і блішчаць, нібы мокрыя вішні. Насуля ў яе зусім кароценькі, верхняя губа таксама. Засмяецца - нібы ёй увесь твар вярочкай уверх падцягнуць! А зубы вялікія, белыя, таксама, як у інспектара, на міндаль падобныя. Сама рухавая, вясёлая, так і круціцца. Дуся!

Вось пачала яна нас па лаўках расаджваць.

Я яшчэ на набажэнстве заўважыла адну жудасна міленькую дзяўчынку, у цёмна-сіняй сукенцы, з двюма доўгімі светлымі косамі. Мы з ёй побач стаялі, а потым, пакуль ішлі наверх, і пагутарыць трохі паспелі. Завуць яе Юля Бек.

Мне вельмі хацелася сесці з ёй на адну лаўку, ды дзе там - яна высокага росту, і яе на трэцюю загналі, а мяне пасадзілі на першую, але не зусім наперад, а ў другой калоне ад настаўніцкага стала. Месца ж то цудоўнае, бурчэць няма чаго, але калі б вы толькі ведалі, каго са мной пасадзілі!

Яе я таксама раней заўважыла, і ўмудрылася разгледзець. Гляджу: японка, ну, зусім японка! І фасон твару такі, і вочы трохі ўверх. Фу! Праўда, яна даволі беленькая, і ў яе дзівосная тоўстая каштанавая каса ніжэй пояса - але ўсё ж яна - японка. І раптам менавіта мяне з ёй саджаюць! Я ледзь не заплакала са злосці.

Нічога не паробіш, сядзім побач, але я знарок з ёй ні слова, быццам яе і не існуе. Вось яшчэ, можа, яе дзядзькі ці браты рускіх забівалі, а я з ёй размаўляць буду! І навошта яе толькі ў нашу гімназію прынялі?

Адварнулася. А ўсё-такі цікава. Пачала я перш так наўскос на яе

¹ Да рэвалюцыі ў гімназіях сёмы клас быў малодшым.

паглядаць, а потым не вытрымала, павярнулася зусім: бо разам сядзець будзем, нехаця давядзецца ўрэшце пазнаёміцца.

Пакуль я пра ўсё гэта разважала, класная дама хадзіла ад адной лаўкі да іншай і ў кожнай дзяўчынкі пыталася, як завуць, прозвішча і хто такая, праваслаўная ці не. Дабралася і да нас. Я сказала. Потым японку пытае:

- Як ваша прозвішча?

- Снежына.

- А імя?

- Люба.

- Вы праваслаўная?

- Так.

Вось табе і фунт!.. Гэта значыць: pardon, я хацела сказаць. Вось дык штука, вось табе і "японка"!

Я жудасна ўзрадавалася, што памылілася, цяпер можна будзе пасябраваць з ёй. Цяпер, вядома, і разгаварыліся. А яна зусім міленькая, асабліва калі гаворыць ці ўсміхаецца, так пацешна рот банцікам складае, і вясёлая, смехатушка - так і заліваецца.

У гэты дзень нас нядоўга ў гімназіі пратрымалі, загадалі толькі запісаць, якія кнігі і сшыткі купіць трэба, а потым распусцілі па хатах.

Мы, колькі маглі, пабалбталі з Любай, але ў якую-небудзь паўгадзіну ці шмат паспееш? Нічога, мы сваё нагонім, таму што я вой-вой як люблю пагаварыць, ды і "японка" мая, відаць, па гэтай частцы таксама не промах.

Пасля абеду мы з матуляй адправіліся па ўсё патрэбнае. Купілі кнігі, сшыткі і ранец - гэта было самае цікавае! Матуля хацела сумку; але тут я і рукамі, і нагамі замахала. Падумайце толькі: калі купіць сумку, то яе за мной пакаеўка будзе насіць, - жуць як трэба! - тады як ранец я сама на плечы начаплю. І ўсякі здалёк убачыць, што гімназістка ідзе!

Купілі мы яшчэ цэлую масу белай паперы для абгорткі сшыткаў, клякспіру ^[2] і стужчак. Вядома, клякспір не звычайны, ружовы, які ва ўсякім сшытку дарма даюць, - фі! Не, у мяне яны дзвюх колераў: цудоўныя светла-бэзавыя, і да іх пунсовыя стужчакі, а іншыя светла-жоўтыя з далікатна-блакітнымі стужкамі. Хіба дрэнны густ? Зусім bon genre ^[3], нават мамуся ўхваліла.

Мой наймілейшы стрыечны братка Валодзя смяецца, вядома, кажа "бабства". Ды, што з хлапчука ўзяць? - Хай балбоча! А ўсё-такі

² Клякспір - прамакальная папера.

³ Добрыя манеры (франц.).

хораша, і ва ўсім класе такіх сшыткаў сапраўды больш ні ў кога не будзе. Толькі б кляксаў занадта шмат не насаджаць, гэта ўжо зусім не bon genre выйдзе.

Нашы настаўніцы

Ну, цяпер я, здаецца, усякі куток і закуточак у нас у гімназіі ведаю, усё абляцела і выглядзела.

У самым нізе адзін толькі першы, выпускны клас, кватэра начальніцы, доктарскі, жаночы ^[4] і яшчэ нейкі вялікі-вялікі пакой з жоўтымі шафамі і сталамі, а на іх усё хітрыя машыны стаяць; напісана: "Фізічны кабінет", але хто яго ведае, што там робяць. У сярэднім паверсе другі, трэці і чацвёрты класы, а на самым версе астатнія. Ва ўсіх трох паверхах ёсць калідор і залы, і абодва верхнія, як дзве кроплі вады адзін да аднаго падобныя, толькі ў сярэдняй зале ёсць абраз "Дабраславенні дзяцей", таму што там усякую раніцу агульная малітва бывае.

Нам, малышні, бегаць уніз толькі да пачатку ўрокаў дазваляюць, а потым ні-ні.

Клас у нас вялікі, светлы, вясёленькі. Урокаў кожны дзень пяць прызначана, толькі ў суботу чатыры.

Вось адна за другой пачалі настаўніцы з'яўляцца.

Руская - той жа наймілейшы тоўсты Барбос, які экзаменаваў мяне, сапраўднае яго імя - Вольга Віктараўна.

Французжанка - таксама тая самая, што мяне на іспыце пытала, толькі цяпер твар у яе не такі смуглы, як тады. Завуць яе Надзея Аркадзеўна, і яна руская французжанка, не французская.

Дзяўчынкі яе не любяць, кажуць "цыганка", а мне яна падабаецца, хоць праўда - брыдка: вочы ў яе чорныя і быццам прэч выскачыць збіраюцца, а прычоска - як вялікае-вялікае гняздо. Усё-такі яна слаўная.

Папок жа ў нас наймілейшы, сапраўдны душка; брыдкі і таксама жаўтлявы, але вясёлы, ласкавы, увесь час жартуе і нас інакш як "кралечкамі" ды "прыгажунямі" не называе. Яўгенія Васільеўна (гэта нашу класную даму так завуць) казалася, здаецца, што ён акадэмік, але, вядома, гэта глупства ці я што-небудзь не разабрала, ці яна наблытала. Першы раз чую!.. Гэта значыць, зразумела, не пра акадэмію, гэта я даўным-даўно ведаю, ды і дзядзька Коля мой - акадэмік; але гэта зусім іншае, ён афіцэр, - дык яму і належыць значок, шпory і аксельбанты

⁴ Жаночы - пакой класных дам, настаўніцкая.

насіць, але каб наш мілы поп-бацюшка прыбраўся!..

Вядома, глупства.

Ну і немка ў нас! Адкуль толькі такую адкапалі? Ужо каго-каго, а яе сапраўды цыркулем не абводзілі - ні ўцяць, ні ўзяць дзве дошчачкі ў сінюю сукенку прыбраліся! І ўсю яе нібы з трохвугольнікаў склалі: локці вуглом, падбародак вуглом, нос вуглом. Вочы карыя і жудасна бліскучыя, шчокі - быццам уціснутыя, але ружовыя, а сама такая доўгая, што хочацца яе ўзяць ды пасярэдзіне вузлом завязаць.

Завуць гэты скарб мадэмуазель Лінда. Відаць, злучая-найзлучая, сапраўдная шыпуля. А пачне па-руску гаварыць, усе смяюцца: дзе толькі "л" трапіцца, яна абавязкова мяккі знак паставіць: "палька", "слухайце". Трэба ж выдумаць!

А я вось ледзь не на першым жа ўроку вызначылася!

Павесілі нам на дошку карціну, а там намалявана дзяўчынка на крэсле, і валасы ў яе размаляваны - як раз, як пярэстыя кошкі бываюць. Пачала мадэмуазель Лінда пытанні задаваць, а дзяўчынкі адказваць павінны. Ну і адказваюць яны - адно гора! На ўвесь клас, акрамя нас з Любай, усяго пяць-шэсць ёсць, якія хоць што-небудзь маракуюць. Вось немка і пытае адну дзяўчынку, Сахараву:

- Was fur Haare hat das Madchen? ^[5]

Тая стаіць, рот раззявіўшы, нічога не разумее, а я Любе паволі і кажу:

- Bunte ^[6].

Праўда бо пярэстыя! Сахарава, разумніца дарагая, вазьмі ды і паўтары:

- Bunte!

Хто сцяміў, зразумела, так і пакаціўся, мне таксама страшна смешна было, толькі я вельмі спалохалася: ну, думаю, з'есць мяне цяпер немка! Закусіла я губу, зрабіла "святые вочы" і сяджу цішэй вады, ніжэй травы. Класная дама, здаецца, бачыла, што гэта я шапнула, але яна толькі сабрала сваю насулю на вярэвочку і рагоча-заліваецца.

Немка паглядзела-паглядзела - і нічога. Сказала толькі Сахаравай:

- Якое глупства!

А потым абвясціла:

- Das Madchen hat blondes Haar ^[7].

Добра, што сказала, інакш я б да гэтага ніколі не дадумалася!

⁵ Якога колеру валасы ў дзяўчынкі? (ням.).

⁶ Пярэстыя (ням.).

⁷ У дзяўчынкі светлыя валасы (ням.).

Хто жудасна-жудасна мілы - дык гэта настаўніца малявання. Высокая такая, валасы чорныя, вочы велізарныя, ідзе, нібы цырыца, але з намі такая ласкавая, мяне нават па галаве пагладзіла, а калі ў калідоры сустрэне, зараз жа:

- Ну-ка, чарнавокі стрыгунчык, падыдзіце сюды, пакажыце вашы прусачкі!

Але калі б толькі вы бачылі, што гэты самы "стрыгунчык" у сшытку малюе!.. Божа, як мне сорамна! Так бы хацелася дагадзіць Юліі Рыгораўне, але рука ні з месца, а калі рушыць, дык і таго горш. І ёсць жа шчаслівыя дзяўчынкі, якія могуць маляваць: і Юля Бек, і Зярнова, ды і "японачка" мая зусім няблага гэта робіць. А ў мяне - Божа, Божа! - што за жудасныя крывулі ў сшытку красуюцца!

Настаўніца геаграфіі ў нас вельмі добранькая, завуць яе Алена Пятроўна; яна зусім маладзенькая, ружовая, тоненькая, прыбраная і заўсёды як лялячка апранута. Дзяўчынкі нашы па ёй вар'яцеюць, толькі не я. Вось добранькая яна, а не падабаецца мне, таму што я ведаю... Гэта значыць не ведаю, а... Адчуваю, што яна нікога з нас не любіць. Я заўсёды адчуваю, любяць мяне ці не. І калі не, мне робіцца так няўтульна, так холадна... А каля яе заўсёды холадна, і вочы ў яе кепскія.

Настаўніца арыфметыкі і таго горш. Гэта не тая, што мяне экзамэнавала, зусім іншая. Завуць яе Вера Андрэеўна. Яна маладая, але ўся чырвоная, вечна па класе бегает, рукі пацірае і круціцца, і круціцца. Жудасна ёй хочацца міленькай быць, а толькі, па-мойму, яна праціўная. Мы з Любай ёй зараз жа далі мянушку "чырванаскурага індзейца"; усе дзяўчынкі ўхвалілі, цяпер яе ніхто інакш і не заве.

Весела ў нас у гімназіі, проста цуд! Чаго мы толькі на перапынках не вытвараем! Ды каб толькі на перапынках - на ўроках таксама ўсякае бывае. У нас свая кампанія, хоць і маленькая, але, праўду трэба сказаць, шумная. Кажуць, што мы і на новенькіх не падобныя, так хутка да ўсяго абвыклі.

Так, усё гэта добра, а ўрокі то на заўтра ўсё-такі вывучыць трэба. Гэта не дома - тут увесь клас слухае, ды і перад настаўнікамі сорамна. І зададзена ж гадасць якая: гарызонт, небасхіл, паралельныя кругі - пакорліва дзякую. І навошта толькі ўсё гэта выдумалі?

Багу, а то матуля бурчэць будзе.

Толькі што прыйшоў ліст ад цёці Лідушы. Піша, што яна з мужам прыедзе праз месяц са Швейцарыі і прывязе мне нешта вельмі добрае. Што б гэта магло быць? І чаму прама не сказаць? Аж не - чатыры тыдні папакугуй!

Мая кампанія. Вандроўка па святых месцах

У мяне зараз завялося трое сяброў неразлучных, мы амаль заўсёды разам ходзім і ў класе па суседстве сядзім. А колькі нам ад начальніцы дастаецца! Не ведаю ўжо чаму, але яна трываць не можа, калі абняўшыся ходзяць. Як убачыць, зараз жа скажа:

- Калі ласка, не пераплятайцеся!

А мы гэта менавіта і любім: абдымаемся ўсе чацвёрка ды па самай сярэдзіне калідора і маршыруем, і хто ні ідзе, дарогу загароджваем.

Самая ціхенькая з нас Люба, яна рэдка калі раздурецца і што-небудзь выдумае, але рагатаць майстрыха. Затое наша Шурка Цішалава - той хоць медаль за свавольствы давай. І мордачка ў яе найпачешная: плоская, шырокая, нос зусім уверх і маленькі, як гузічак. Вочы шэранькія, хітраватыя, зубы вялікія, белыя, а шчокі нібы падсмажаныя. Страшна на татарчонка падобная. Слаўная дзяўчынка, ніколі-ніколі не хлусіць, а усё-такі жулік найстрашэнны.

Паўштофік - гэта я нашу Штоф так заву, таму што яна зусім маленькая, амаль як я, - таксама душка. Валосікі кароткія, белабрывенькія і кучаравыя, а тварык заўсёды ўсміхаецца. Яна на такога вясёлага, шустрага хлапчука падобная.

Вось уся гэта наша кампанія ледзь-ледзь у гісторыю не ўляцела. Мы то тры выкруціліся шчасліва, а бедная Шурка так выдатна ўляпалася... гэта значыць я жадала сказаць трапілася. Гэта ўсё Валодзіна навука - выказванні ж гэтыя, ён іх з гімназіі папрыносіў! Я то сама нічога, ухваляю іх, дык, бяда, іншыя не ўхваляюць. Дзяўчынкі то, мабыць, таксама, хоць таксама не ўсе - напрыклад, наша ўсяведная Зярнова раз на мяне за гэта так зірнула! Ды яна то - дробязі, а было горай.

Неяк абвясціла Яўгенія Васільеўна, што Чырвонаскурка нам цяжкую-найцяжкую пісьмовую працу дасць, я і скажы:

- Вось табе і фунт!

Дзяўчынкі ўсё чмыхнулі, а я зусім смяшыць іх не збіралася, неспадзявана гэта ў мяне вырвалася. Яўгенія Васільеўна, хоць і засмялася, але з жахам на мяне зірнула.

- Муся, ці вы гэта? Такая добра выхаваная дзяўчынка! Адкуль гэта ў вас?

Я ёй растлумачыла адкуль, а толькі ўсё-такі адвыкаць трэба. Зусім не хачу, каб усе гэтыя ціхоні нашы нада мной смяліся. Пакорліва дзякую!

Як дазналася Шурка пра арыфметыку, адразу нібы ў вадзі акунулі. Дзіўна, вось дык наогул яна цяпер і сцяміць, і прыдумае што хочаце, але толькі справа кранецца арыфметыкі... Скончана! Нібы ў яе

ў мазгах занавесочку зашмаргнулі - ні з месца. Люба мая наконт задач ні тое - ні сёе, ні хістка - ні слізка. Паўштофік таксама, як Бог на душу пакладзе. Я ж - звычайна малайчынай, а толькі - хто яго ведае! - хіба можна ўжо занадта на сваю галаву спадзявацца?

А тут яшчэ Жанюрачка наша напалохала: цяжкая, кажа, праца будзе, найцяжкая. Шурка ледзь не трасецца, Штоф вохкае, і мне страшна робіцца.

- Спадарычні, а спадарычні! Ведаеце што? Бяжым перад работай да абраза прыкладвацца, - шэпча Цішалава.

Думка добрая, ды зрабіць як? Абраз унізе, а ход туды нам, малышні, забараняецца, і Яўгенія Васільеўна ў гэтых адносінах жудасная ўпартая, - прасіся не прасіся, ні за што не пусціць. Як жа быць? Мудравалі мы, мудравалі і вырашылі паволі драпака задаць. Прасіцца горш: калі не пусцяць, а ўсё-такі ўцячэш, дык ужо напэўна пакараюць.

Усю другую змену мы пракруціліся каля сходаў - ніяк не вышмыгнеш: як наліха, то адна, то другая сіняўка^[8] так і шмыгае каля нас.

Вось і званок. Усе ў класы ўваходзяць, і мы пляцёмся, нос павесіўшы. Цішалава ледзь не плача; гледзячы на яе, і ў мяне як быццам душа ў пяткі сыходзіць. Жанюрачкі яшчэ ў класе няма, Чырвонаскуркі таксама.

- А што калі цяпер злятаць? Яшчэ паспеем, зараз усё па месцах, на ўсходах нікога не сустрэнем, а? Ідзём, хутка! - кажа Цішалава.

- Добра, ідзём, - кажу.

- Ідзём, - кажа і Штоф.

Люба трошкі баіцца, але толькі адну хвіліну - і мы ўжо віхурай нясемся па сходах у сярэдняю залу. Па дарозе ні душы.

Падбгаем да абраза. Я прыўздымаюся на дыбачкі і перавешваюся праз рашотку з правага боку, Люба з левага, Штоф у сярэдзіне, Шурка чакае чаргі. Я прыкладваюся і, дай Бог нагі, уцякаю наверх, ускокваю ў клас, астатнія за мной. Ух! Даехалі! Яўгенія Васільеўны ўсё яшчэ няма.

Але дзе ж Цішалава? Дзіўна!

Раптам у дзвярах з'яўляюцца Яўгенія Васільеўна і Шура. Бацечкі-святыя, што ж гэта значыць? На яе без смеху глядзець немагчыма: прамыя рэдкія валаскі, амаль усюды мокрая, прыліплі да галавы, і з іх штосьці крапае...

Яўгенія Васільеўна, чырвоная-чырвоная, збіраецца адчытываць Шурку, але за іх спіной з'яўляецца Індзеец.

⁸ Сіняўка - мянушка класных дам у гімназіях, якія насілі сінія сукенкі.

- Гэта што за дзівосная здань? - пытае яна, утаропіўшыся на Цішалаву і састроіўшы кплівую гримасу.

Глянь ты, Чырванаскурка яшчэ і дасціпнічае!

Шурцы сорамна і смешна, яна таксама ўся чырвоная і просіць дазволу выйсці. Яўгенія Васільеўна сама ідзе з ёй і праз хвіліну прыводзіць яе назад, яшчэ больш аблізаную, але сухую, - з яе ўжо не крапае.

Клас рагоча, а мы ўсё пераглядаемся, - уляцелі!

Зярнова сядзіць, як мумія, Грачова падціскае вусны - цешыцца, што нам дастанецца. Але Чырванаскурка ўціхамірвае ўсіх і загадае запісваць задачу. Цішалава шэпча нам:

- Лампадку на галаву перавярнула, але ўсё-такі прыклалася. Муся, мілая, напрамілы Бог, падказвай, да смерці баюся!

Задача была няхітрая і адразу ў мяне выйшла. Люба памылілася ў адным месцы, але па маёй падказцы паправіла.

У беднай Шуркі, відаць, справа не ладзілася, яна і сапла, і пыхкала - ды толькі гэта не заўсёды дапамагае. Нагінаецца да Лявонавай, пытае, колькі фунтаў⁹ у другім пытанні атрымліваецца. Тая быццам не чуе. Скажа яна, як жа! Але, прынамсі, хоць гадасці не зрабіла, а Танька Грачова, чую, знарок няправільна падказвае. Вось праціўная! Гляджу: Індзеец з Жанюрачкай пра нешта гутараць. Тады я сшыткам закрылася ды ўсе радкі Цішалавай і падказала. А Таньцы гэта дарма не пройдзе, я яе таксама калі-небудзь падкачу!

Пасля званка мы, як заўсёды, сабраліся сыходзіць, ды дзе там. Пачала Яўгенія Васільеўна суд і расправу чыніць, узяла Шурку за бакі. Тая ўсё па чыстым сумленні і распавяла. Яўгенія Васільеўна адразу супакоілася, зразумела, вядома, што па сур'ёзнай справе хадзілі, а не па дурасці якія-небудзь, усміхнулася і пытае:

- Што ж гэта, вы адна ў мяне ў класе такая набожная?

Шурка зірнула на нас, збянтэжылася трошкі і кажа:

- Дык, гэта я адна выдумала.

- І хадзілі адна? Нікога ў сваю вандроўку да святых месцаў не спакусілі?

Цішалава чырванее і збіраецца адкрыць рот, каб штосьці зманіць, але я ўстаю і кажу:

- І я хадзіла, Яўгенія Васільеўна.

- І я, - паднімаецца Люба.

- Я таксама, - падтрымлівае Штоф.

- Ну, малайчыны, што сумленна прызнаецца. А Цішалава -

⁹ Фунт - старадаўняя мера вагі, роўная 409 г.

слаўны таварыш, нікога выдаць не жадала. Што ж, вінаватую галаву, кажуць, меч не сячэ, і я вас гэты раз караць не буду. Ды Цішалава і так ужо пацярпела, бач як напамадзілася! Што, Шура, нябось, праціўна? Толькі надалей, дзеці, каб гэтага не было. Правіла не пускаць вас уніз не я выдумала, але выконваць яго і слухацца старэйшых я абавязана. Калі ж вы будзеце працягваць туды бегачь, то па вашай міласці ў мяне будуць буйныя непрыемнасці. Навошта ж нам з вамі сварыцца? Праўда? Значыць, надалей нічога не рабіць без попыту. Ну, а зараз марш снедаць, вунь ужо Ермалаева вытрываць не можа, жуе штосьці.

А гэта праўда: Ермалаева наша заўсёды есці хоча, на ўсіх уроках што-небудзь ды жуе. Затое і тоўстая яна, як скарбонка, чырвоная, і заўсёды ёй горача.

Колькі смеху і гугарак у нас потым было! Матуля таксама вельмі смяялася, калі я ёй усё падрабязна распавяла.

А Снежныны, аказваецца, жывуць у адным доме з намі, - толькі мы на другім, а яны на чацвёртым паверсе, так што мы зараз заўсёды з Любай разам з гімназіі вяртаемся.

Штучнае дыханне

Прыходзіць сёння Барбосіна ў клас, глядзім - сшыткі пад пахай цягне. Малайчына, учора напісалі, а сёння ўжо і гатова, папраўлена.

Села, распісалася ў журнале, усё як мае быць. А потым сшыткі раздаваць - ах, выбачайце, калі ласка, не тыя! Яна замест сёмага "Б", сёмы "А" схапіла! А, нябось, прынясі мы замест рускага сшытка арыфметыку, дык абавязкова набурчала б.

- Ну, - кажа, - хто ўніз сходзіць ды сапраўдныя сшыткі прынясе? Хочаце, Старабельская?

Вось пытанне! Хто ж не захоча ўніз прабегчыся, ды яшчэ падчас урокаў, калі па дарозе ва ўсякі клас зазірнуць можна?

- Хачу, - кажу, - Вольга Віктараўна, яшчэ як хачу.

- Ну, дык і маршыруйце, ды па дарозе не згубіце паловы, бо ў вас заўсёды ўсе фортакі ў галаве насцеж.

Я было, звычайна, кулай паляцела, але Яўгенія Васільеўна спыніла мяне, загадала ісці ціха і не шумець, каб не замінаць займацца іншым класам.

Жаночы - у самым канцы ніжняга калідора, далей першага класа. Вось, праходжу я міма і бачу - што за штука? Ужо вельмі там нешта хітрае адбываецца.

Спынілася, вядома, каля шкляных дзвярэй, гляджу. На падлозе

разасланы чатыры прасціны, на кожнай з іх ляжыць па вучаніцы, а чатыры іншыя бяруць іх за рукі і з усіх сіл то да сябе пацягнуць, то ад сябе адапхнуць, ды яшчэ і ногі для чагосьці ў каленях згінаюць. Што за глупства? Я перш думала, яны там адны дурэюць, потым бачу - не: і класная дама, і дакторка, што ў іх гігіену ці геаметрыю, не ведаю, штосьці выкладае, абедзве глядзяць на гэта, не злуюцца, але і не смяюцца.

Я і пра сшыткі забылася, стаю, вытарашчыўшы вочы, і гляджу на гэта вар'яцтва. Можа, я і доўга так бы прастаяла, ды адна мая знаёмая дзяўчынка, Папова, тым часам з класа напіцца выйшла.

- Ты тут што робіш? - пытае.

- Не, гэта вы, - кажу, - што там вытвараец?

- А гэта, - адказвае, - штучнае дыханне.

Нагамі вось ды рукамі? Ды хто ж гэта калі так дыхаў? І навошта гэта ім? Хіба яны не могуць дыхаць як усе?

А яна, ведай толькі, заліваецца-рагоча. Насілу толку ад яе дамаглася, ды і то не так, каб ужо вельмі добра зразумела. Аказваецца, што калі каму-небудзь часам блага зробіцца, ці, напрыклад, тапельца выцягнуць, дык яму такім чынам дыхаць дапамагаюць. Вось вучаніцам і паказваюць - можа, калі навука гэтая спатрэбіцца.

Але я ўсё-такі не разумею, з-за чаго, калі чалавека прымусіць дрыгаць нагамі і размахваць рукамі, яму ад гэтага лягчэй дыхаць стане? Па-мойму, наадварот, стомішся толькі і задыхаешся. Трэба будзе паспрабаваць.

Сшыткі з'явіліся трошкі са спазненнем, але ніхто ўвагі на гэта не звярнуў.

А за рускую дыктоўку мне "адзінаццаць" ^[10] паставілі. Адну памылку такі ўсадзіла і, як звычайна, найдурнейшую: замест "потым" напісала "попым". У мяне толькі такія і бываюць, асабліва з "п" і "т" - то лішняю нагу прыстаўлю, то адной бракуе. Жадаю напісаць "тапор" - так ці "папор" ці "патор" выйдзе, нават злосць бярэ.

Ну і вызначылася ж сёння Юля Бек за рускай!

Я разумею, што можна часам не дадумацца да чаго-небудзь і дурасць сказаць - з кім граху не бывае? - але каб так ляпаць, як у нас сёння!..

Вольга Віктараўна тлумачыла нам штосьці пра азімыя хлебныя расліны, потым звяртаецца да Юлі:

- Ну-ка, Бек, назаўсёды мне якую-небудзь.

Тая ўстае і кажа:

¹⁰ Адзнакі ў гімназіях выстаўляліся па дванаццацібальнай шкале.

- Мёд.

Вы не верыце, думаеце, я сачыняю? Вось матуля мяне і папярэджвала: "Ты, Муся, лепш нікому гэтага не распавядай, не павераць, падумаюць, што ты выдумляеш..."

Барбос нават вока вытаращчыў:

- Як мёд? Чаму ж гэта?

Але Юля гэты раз нават не асабліва і збянтэжылася, звычайна ж яна з-за ўсяго чырванее:

- Таму што ён і ўзімку ёсць.

- Божа, прабач! Ды хіба гэта расліна, ды яшчэ і хлебная? Дзеці, хто з вас ніколі не бачыў расліны, устаньце, калі ласка.

Уздымаецца Шчолкіна.

- Як, вы ніколі не бачылі расліны?

- Не.

Вы не ведаеце, што такое наша Шчолкіна, такой другой, напэўна, не існуе: валасы ў яе лінялыя і быццам маслам нашмараваныя, рот адкрыты, вочы вытаращчаны, і яна заўсёды кажа дурасці, нават па памылцы нічога іншага не скажа, ды яшчэ і падшапляляе.

Зараз гэта "Сцелькіна" стаіць, адкрыўшы рот, і маўчыць. Усе рагочуць, нават Юля, забыўшыся, што яна сама цяпер ляпнула. Яна хоць і міленькая, і люблю я яе, але ляпае ўвесь час. Але якая яна добранькая! Сапраўды парцалянавая лялячка.

Тут якраз і зазванілі на перапынак.

На перапынку я распавяла пра тое, што бачыла ў першым класе. Зразумела, вырашылі зараз жа і паспрабаваць.

Як толькі перапынак скончыўся, яшчэ ні баццошкі, ні Жанюрачкі ў класе не было, мы Цішалаву з Любай расклалі на падлогу, толькі без прасцінаў - адкуль жа іх узяць? - і пачалі іх ажыўляць. Не ведаю ўжо, ці лягчэй ім дыхаць было, але што жывыя яны былі, дык нават і вельмі. Як пачалі мы ім рукі ды ногі разводзіць, ды калені згінаць, яны так разверашчаліся, што Яўгенія Васільеўна як жару ўхапіўшы прыскакала.

- Старабельская! Штоф! Ды вы з глузду з'ехалі! Што гэта за качанне па падлозе, што за агіднасць!

А мы і не заўважылі, як яна ўвайшла, вельмі ўжо сваімі тапельніцамі заняліся. А яны вось, абедзве пацыенткі нашы, ірваныя, мятыя, хутка на ногі паўскаквалі ды па месцах, а я Жанюрачцы тлумачыць пачала:

- Гэта, - кажу, - мы вучыліся штучнае дыханне рабіць.

- Якое штучнае дыханне? Навошта?

- Дык у першым жа класе робяць? Я сёння, як па сшыткі хадзіла,

бачыла. Вось і мы хацелі паспрабаваць.

Яўгенія Васільеўна засмяялася.

- Трэба ж такое выдумаць! Ну, хопіць, марш па месцах, і дыхаць натуральна. Вунь і бацюшка ўжо ідзе.

А што, не асабліва ў нас у гімназіі сумна?

Мае таленты. Праткнутае вока

Ніяк не ўмудрыцца часта ў свой дзённік запісваць - бракуе часу, ды і ўсё тут! Настаўніцы ў гімназіі зараз ужо як след нам кожны дзень задаюць, ды яшчэ пачаліся мае няшчасныя ўрокі музыкі, а ўжо горш за гэта нічога не выдумаеш. І навошта мяне толькі вучаць? Усё адно ў мяне здольнасцяў няма. Са спевамі таксама блага.

Нядаўна спрабавалі нам у гімназіі галасы. Ужо і наспявала я ім - адно гора, нават настаўніца засмяялася. І дзяўчынкі, зразумела, рады старацца; толькі мне адной гэта зусім смешным не здавалася.

Паставілі ўсё-такі ў другое сапрадна.

- Нічога, - кажа настаўніца, - пакуль малады пеўнічак, але распявацца можа, слых ёсць.

Добры слых! Калі граю, дык у трох тактах пяць разоў зманю. Валодзька цвеліць:

- А ты, Мурка, зусім па-хрысціянску граеш, у цябе сапраўды левая рука не ведае, што робіць правая.

Гадкі хлапчук, і разлавацца нават нельга - праўда.

І кожны дзень мяне гэтай самай музыкай па паўтары гадзіны частуюць - дазвольце цешыцца!

Пачытаць жа таксама трэба, як жа без гэтага? Ну, а там глядзіш - дзевяць гадзін б'е, і спаць цябе гоняць.

Але сёння я кніжку да лямпачкі, не чытала - ужо вельмі цікавае здарылася, неабходна запісаць. Слухайце вось.

Пачалася ўся гісторыя з уроку малявання. Завастрыла я сабе аловак - проста раскоша: акуратны, востры, такі менавіта, як Юлія Рыгораўна любіць, таму што яна заўсёды страшна злуецца, калі ёй тупыя абгрызкі даюць, каб малюнку папраўляць.

Люба мая малое сабе, а я чакаю, каб Юлія Рыгораўна прыйшла мне паказаць, што рабіць. Сяджу, аловак у правай руцэ, а сама павярнулася налева і размаўляю з Грачовай. Хоць я яе і трымаць не магу, але, рабіць няма чаго, астатнія ўсе малююць, а маўчаць занадта сумна.

Распавядаю я ёй пра арэлі, якія ў нас на дачы віселі, і, каб паказаць, якой даўжыні дошка была, развяла ва ўсю шырыню рукамі. Раптам

чую, Снежына мая як ускрыкне.

Я страшна спалохалася, хутка паварочваюся, а яна за вока рукой трымаецца і плача. Праз хвіліну адвяла руку, каб насоўку дастаць, бо ёй абавязкова высмаркацца трэба было, гляджу, вока ў яе чырвонае-чырвонае, усё крывёй налітае. Гэта я ёй алоўкам маім вострым прама ў вока дагадзіла!

Божа, у якой я распачы была! Раптам яна аслепне? Лепш бы я сабе абодва вочкі выкалала!.. Ой, не, не, - які жах быць сляпой!.. Але тады хоць сумленне спакойнае, а зараз... Божа, Божа!..

Вось, колькі я часу выдаткавала, пакуль усё гэта запісала, а калі гэта здарылася, і хвіліны, дакладна, не прайшло; Яўгенія Васільеўна толькі паспела падбегчы да Любы і хутка адвесці яе ў доктарскі.

Хутка і мяне туды ж адправілі, таму што я з перапуду пачала плакаць і трэсціся ўся, нават зубамі пстрыкала. Мяне ўжо Юлія Рыгораўна ўніз павяла, напайла там кроплямі, паклала на канапу, сущышала, супакойвала, а потым з пакаёўкай паслала дахаты. Любу ж сама Яўгенія Васільеўна на кватэру адвезла.

Бедная мая мамуся страшна напалохалася, убачыўшы, што мяне ўсю заплаканую ў няўрочны час прывялі дахаты. Калі ж дазналася падрабязна пра ўсё, што здарылася, то спалохалася і за Любу. Яна вырашыла, што мы зараз жа пасля абеду пойдзем яе наведар і дазнацца, што і як.

За сталом я нічога есці не магла, нават трубачак з крэмам, усё прыспешвала матулю хутчэй ісці. Але калі наступіў час апранацца, мне раптам зрабілася так страшна, так страшна!

Божа мой, раптам бедная Люба ўжо зусім сляпая, сядзіць у крэсле ў вялікіх сініх акулерах, нічога-нічога не бачыць! Бацькі яе плачуць, забіваюцца, і калі мы ўвойдзем, калі яны пачуюць, што я тут, у іх кватэры, раптам яны загадаюць прагнаць мяне!.. Ці яшчэ горш, - Божа, як гэта страшна! - раптам яны праклянуць мяне!

І я ясна-ясна бачу і яе бацьку, і яе маці: абодва высокія, бледныя як смерць, апрануты зусім у чорным, стаяць абодва за крэслам, на якім сядзіць сляпая Люба ў сваіх круглых цёмных акулерах... Як толькі я з'яўлюся на парозе, яны працягнуць да мяне свае доўгія, бледныя рукі і скажуць:

- Гэты ты, асляпіцельніца нашай дачкі, сыдзі, сыдзі, і будзь ты праклятая!

Божа, які жах!

- Божа, дапамажы, дапамажы, каб Люба не была сляпая, каб яе бацькі мяне не выгналі, не праклялі, а я клянуся Табе, Божа мой, што

заўсёды, усё жыццё буду піць чай без цукру, толькі дапамажы! - я кінулася на калені перад абразом у сваім пакойчыку і шмат-шмат хрысцілася, потым выйшла да матулі, і мы пайшлі.

Сэрца маё гучна-гучна стукала ў грудзях, пакуль мы паднімаліся па ўсходах... Звонім... Яшчэ хвіліна... Божа, дапамажы!..

Мы ўвайшлі. Матуля растлумачыла пакаёўцы, хто мы і чаго хочам. Тая пабегла дакладваць, а нас запрасіла ў гасцёўню. Раптам у суседнім пакоі затупалі ногі, зашастала сукенка... Мне зрабілася яшчэ страшней, нават ванітаваць трохі пачало.

Парцера паднялася, і выйшла маленькая не то брунэтка, не то бландынка, а побач высокі поўны спадар, абодва весёленькія, усмешлівыя. Як я ўбачыла іх спакойныя фізіяноміі, з мяне адразу нібы камяні знялі - я зразумела, што нічога ні страшнага, ні жудаснага не здарыцца.

Яны былі вельмі ласкавыя, распаўядалі, што Любу вадзілі да акуліста, той не знайшоў нічога небяспечнага і абяцаў, што праз пяць-шэсць дзён вока будзе зусім здаровае.

Вядома, я была вельмі-вельмі рада, але плакаць мне чамусьці страшна хацелася, і я адчувала, што ў горле ў мяне штосьці ціскае ўсё мацней і мацней. Нарэшце, я не вытрымала і разраўлася. Няблага, прышоўшы першы раз у чужую хату!

Прынеслі вады, паілі мяне, супакойвалі. Я баялася толькі, каб не смяяліся нада мной. Але не, мадам Снежына нават лашчыла мяне. Хвілін праз дзесяць, калі я перастала хныхаць, мы пачалі развітвацца, а яны запрашалі абавязкова прыходзіць.

Я знаходжу, што ўсё гэта цудоўна ўладзілася, і вельмі-вельмі рада, што ледзь не праткнула Любе вока... Гэта значыць - дурасці якія! - не гэтаму, вядома, а таму, што мы з імі хоць так дзіўна, але пазнаёміліся. З мамусяй у гэтых адносінах бяда: ні за што не пусціць мяне туды, дзе асабіста не знаёмая. А зараз ёй і сказаць няма чаго: сама матуля была ў Снежных, значыць і мне можна.

Што, хіба не добра?

Падказка. Валодзя радуецца

Фу, якая наша Алена Пятроўна нядобрая! І чаго яна скупіцца? Не разумею. Калі б ёй за ўсякае "дванаццаць" са сваёй кішэні дзяўчынцы грывеннік даводзілася даваць, вось як мой татачка са мной робіць, я б гэта яшчэ магла зразумець. Але ёй то гэта ні граша не каштуе, стаў сабе хоць "сто дванаццаць", калі іх заслужылі. Дык жа не, ні за што!

Наш Паўштофік сёння як цудоўна адказваў, без адзінай запіначкі,

ну, думаем, "дванаццаць". Як бы не так! Нават не "адзінаццаць" - "дзясятка", усяго на "дзясятку" Алена Пятроўна расшчодрылася..

І ні ў кога "дванаццаці" няма, як там сабе добра-раздобра ні ведай, далей "дзясяткі" ні-ні. Толькі Зярновай паставіла "адзінаццаць", яна, праўда, заўсёды ўжо ўсё, рашуча ўсё па ўсіх прадметах ведае, нават праціўна, і ніколі-ніколі нічога не лягне. Грачова таксама ўмудрылася "адзінаццаць" атрымаць, але яна зусім не лепш за іншых адказвала, толькі падліза яна, так хвосцікам і віляе ды святошай на вачах прыкідваецца. У-у, гадасць!

А бедная Юля зноў папалася. Выклікаюць яе па геаграфіі, а яна ўрока то, відаць, і не чытала, так, хіба толькі адным вочкам прабегла. Шчасце яшчэ, што яе паставілі каля настаўніцкага стала, і якраз яна спіной да маёй парты апынулася. Ну, зразумела, я не пазыхала і найвыдатнейшым чынам пачала ёй падшэптваць. Усе акіяны падказала, што такое шырата таксама, а на даўгаце вось і папалася, геаграфша заўважыла.

- Старабельская, вы што? У суфлёры наняліся?

Я ўстала, маўчу - што ж тут казаць?

А тая зноў:

- І што гэта ў вас ва ўсіх за манера вечна падказваць? Хіба вы не разумеете, што гэтым толькі шкоду сяброўкам прыносіце?

Шкоду! Добрая шкода! Не падкажы я Шурцы на арыфметыцы, яна бабавязкова "шасцёрку" шапіла, а так "дзесьць" атрымала.

Я маўчу.

- Што ж вы маўчыце? Не знаходзіце, што гэта не падыходзіць?

Вось прыстала!

- Не, - кажу. - Калі яна не ведае, трэба ж ёй падказаць!

- Каб яна ў іншы раз на падказку разлічвала і зусім вучыцца перастала? Хіба вы гэтага не разумеете?

Я вось выдатна разумею, а яна вось чаму сцяміць не можа? Ставіць Юлі "сем" і выклікае іншую.

Вось і тлумач пасля гэтага пра шкоду: не падкажы я, яна ёй роўна-роўненька адзінку паставіла б, ужо ў двух стаяць, а "сем" - хоць усё роўна, але прыстойна, і Юлі дома наганяю не будзе.

Смешныя гэтыя настаўніцы, бо, нябось, сама гімназісткай была, радая-радзешанькая хадзіла, калі ёй падшапнуць, а вось зараз забылася, кажа "шкодна". Дзіва што! Дай Бог пабольш такой шкоды.

Дзівосна, як гэта старэйшыя ўсё хутка забываюць. Няўжо і я забудуся?

Толькі я вярнулася з гімназіі, раптам чую жудасны званок.

Высунула, вядома, нос у пярэдні пакой, гляджу - Валодзька. Як убачыў мяне, нядоўга думачы - бух на шыю і давай мяне цалаваць! Я нават спалохалася, таму што з ім такога ніколі не бывала, ужо, думаю, бяды якой ці не здарылася? Ды не, выгляд то ў яго вельмі зіхатлівы.

- Крычы хутчэй "ура", Мурка, я прыняты!

- Куды гэта? - пытаю.

- Туды, Мурунак, у дзейснае войска.

Што за глупства? Нічога не разумею, а ён як вар'ят скача.

Нарэшце сцяміла - у корпус яго прынялі. Дзядзька Коля даўно ўжо клапаціўся, ды ўсё вакансій не было, а зараз адкрылася, пераэкзаменаўку сваю Валодзя збыў шчасліва, яго і перавялі. Вось і цешыцца!

Ён сёння ўжо і ў корпусе на ўроках пабываць паспеў, але толькі яшчэ не ў форме, а сапраўдным кадэтам з'явіцца тады, калі будзе ўмець пашану выказваць і ўсю царскую пфамілію ў твар ведаць - а то як жа? Раптам сустрэне каго-небудзь і праявае казырнуць...

На першым жа перапынку, як убачылі кадэты яго гімназічную форму, як наляцяць з усіх бакоў і давай яго тузаць! Без гэтага, кажуць, ніяк нельга, абавязкова трэба, каб пакалашмацілі, так ужо ў іх належыць, і завецца "ахрысціць" пачаткоўца - ледзь не да паўсмерці даціскаць яго. А калі "сфіскаліць", пабяжыць выхавальніку жаліцца (гэта ў іх як нашы класныя дамы) - бяда, са свету звядуць. Міленькі народзец, далікатны! Валодзя і сінякі паказваў, што яму набілі, - нічога; паспрабавалі мілыя хлопчыкі.

Добра, што ў нас у гімназіі такой моды няма!

Прусакі

Чырвонаскурка наша станоўча таго... З глуду з'ехала! Ледзь не два разы ў тыдзень пісьмовыя работы заманулася наладжваць - дзе ж гэта бачана? Бо "дванаццаць" - не кожны раз удаецца атрымаць, і ўжо я адну "дзясятку" схапіла. Ды "дзясятка" яшчэ куды ні ішло, - у іншых і "шасцёркі", і "сямёркі" завяліся, не кажу ўжо пра нашу Сцелькіну: тая ўсё па пяцібальнай сістэме вучыцца.

Вось і на сераду прызначана была работа, ды дзе там, - абхітрылі Індзейца; а ўсё Цішалава, малайчынка яна!

Прыходжу раніцай у гімназію, Цішалава вясёленькая-найвясёленькая, спявае сабе, а вы ж ведаеце, як звычайна яна нос павесіўшы перад пісьмовай работай ходзіць.

- Што гэты ты, Шурка, сёння так разгулялася? Ці арыфметыкі не

баішся? - пытаю.

- Гэта значыць ні чу-чугачкі не баюся! Ды і баяцца няма чаго, таму што пісьмовай работы не будзе.

- Тлумач жа!

- Кажу табе рускай мовай: пісьмовай работы не будзе, таму што я, Шура Цішалава, гэтага не жадаю.

- Ды ты, Шурка, што? Звар'яцела?

- Звар'яцела ці не звар'яцела, а хочаш заклад на плітку шакаладу, што працы не будзе?

- Хачу, - кажу.

- Ну, дык ідзі, толькі, цур, ні слова.

Шурка цягне мяне за рукаў, і яе хітраваты татарскі тварык так і скача. Яна вядзе мяне да сваёй парты, уздымае вечка. Бачу: стаіць там вялікая скрынка ад тытуню, а ў ёй шмат-шмат дзірачак панароблена. Цішалава совае мне яе пад самае вуха.

- Слухай, - кажа.

Я прыслухоўваюся, а там штосьці так і шастае, так і шастае.

- Зірні-ка, хто там. Толькі асцярожна, не выпусці нашых вызваліцеляў.

Яна ледзь-ледзь прыадчыняе скрынку, а там цэлая маса велізарных чорных прусакоў, думаю, фунты гэтак з тры набралася б.

- Вось гэтых самых вусачоў мы і пусцім шпацыраваць па класе, а самі будзем прыкідвацца, што да смерці іх баімся! А што? Добра? Тут ужо, маці мая, Індзейцу не да пісьмовай работы будзе!

Дзіва што добра! Ну і галава ў Шуркі!

- Усім не трэба балбатаць, яшчэ выдадуць. Грачовай - Божа барані, зараз жа з дакладам пабяжыць. Толькі нашым, верным.

- Ну, зразумелая справа.

Зараз жа цэлае паседжанне сабралі, чалавек з дзясятка, таму тут памочнікі патрэбныя. Усё толкам абмеркавалі і вырашылі. Усе ледзь не скачуць, чакаюць арыфметыкі, дачакацца не могуць.

Пакуль што ўзялі мы гэтую самую скрынку ды загадзя і прыладзілі яе каля ножкі класнай дошкі; бо ногі то ў яе да долу раздвойваюцца. Дык вось туды мы скрынку і сунулі. Вечка адарвалі, а саму яе дагары нагамі перавярнулі прама на падлогу - значыць, потым прыпадняць яе толькі, дый годзе. Як перакулілі, некалькі прусакоў і давай уцякаць. Не, галубчыкі, яшчэ рана, пачакайце, давайце-ка назад! І давай іх хто пальцам, хто алоўкам назад падпіхваць.

Пакуль мы з Цішалавай гэтым займаліся, астатнія, каб загарадзіць нас, сталі каля дошкі і быццам задачы адзін аднаму тлумачаць. Не ўжо,

каштоўная Чырвонаскурка, гэты раз мы табе задачу задамо, ды яшчэ якую!

Пасля званка ўваходзіць Індзеец і загадвае лісточкі для работы падрыхтаваць. Смешна, мы так усе і пераглынуліся.

Юля Бек - дзяжурная; яна таксама "наша". Вось падыходзіць яна да дошкі, бярэ ручнік і стараецца - трэ ўсё, што на ёй намалёвана. Павярнулася, паглядзела на Жанюрку, на Індзейца - усё шчасна. Тады яна хутка здымае скрынку і адкідае ў кут, а сама, ледзь не пырскаючы са смеху, вяртаецца на месца.

Узрадаваныя прусачкі кешкаюцца, пхаюцца, пералазяць адзін цераз аднаго і ўцякаюць у розныя бакі.

Я руліва капаюся ў сумцы, быццам лісток шукаю, а сама адным вочкам на падлогу паглядаю. Люба пырхае, нагнуўшыся над сваёй сумкай, іншыя знарок капаюцца, каб прусакі паспелі разпаўзціся.

Чырвонаскурка ўткнулася носам у задачнік, - вышуквае што-небудзь паскладаней. Шукай, шукай, матухна, а небяспека вось на цябе ўжо насоўваецца.

- У краме змяшалі васьмянцаць пудоў ^[11]... - пачынае яна.

Але тым часам Цішалава ўстае і, скурчыўшы фізіяномію, кажа:

- Вера Андрэеўна, у вас на сукенцы велізарны прусак сядзіць, ды і не адзін... два... тры... ай, колькі!..

Чырвонаскурка як завішчыць, як ускочыць! А ад прусакоў у прэрэдняй частцы класа чорным-чорна. Вучаніцы пішчаць, віскочуць, а больш усіх, зразумела, наша кампанія. Шурка так і лямантуе, вось-вось памрэ са страху, ды і я не адстаю.

- Ай!.. Ай!.. Ой!.. - толькі і чуваць з усіх канцоў, хай Бог абносіць, як усе адразу прусакоў забаяліся.

Чырвонаскурка падабрала спадніцы і ўскараскалася на крэсла - яна то па-сапраўднаму прусакоў баіцца. Вось спрытна!

Яўгенія Васільеўна выходзіць на сярэдзіну, а чорныя пачвары так і паўзуць, так і бягуць.

- Дзеці, хто не баіцца, дапамажыце мне сабраць іх.

Куды там! Усе баяцца, хто прыкідваецца, а хто і па-праўдзе.

- І адкуль яны ўзяліся? Гэта чые-небудзь штуркі, - кажа яна.

Няма чаго рабіць, ідзе Яўгенія Васільеўна клікаць на дапамогу нашага гімназічнага швейцара Андрэя. Той з'яўляецца са шчоткай, абгорнутаю мокрай анучай, з шуфлікам, што смецце збіраюць, і з вядром. Перш прусакоў з усіх кутоў змятаюць, потым на шуфлік - і бух у вядро

¹¹ Пуд - старадаўняя мера вагі, роўная 16,38 кг.

з вадой. Бедныя нашы вызваліцелі боўтаюцца ў халоднай ванне.

Доўга мы шумелі і рагаталі, а калі супакоіліся, пісьмовая работа цю-цю, паловы ўрока як не бывала.

Яўгенія Васільеўна потым, зразумела, дапытваць прынялася: "Хто" ды "хто", ды ўсе крычаць: "Не я!" "Не я!" "Я іх страшна баюся"!

Яўгенія Васільеўна, відаць, не асабліва паверыла, - ды і праўда, не з неба ж прусакі зваліліся! - толькі ёй, здаецца, самой вельмі смешна было, і скандалу ўздзімаць не хацелася. Так усё шчасліва і абышлося.

Спрытна ўладкавалі: работы не было, Індзейца ў страх увагналі і нарагаталіся!.. З радасцю прынесла я Шурцы з уласных заробленых грывеннікаў плітку шакаладу. Малайчынка яна!

А добра, што ў скрынку то ніхто не здагадаўся нос сунуць, там на дне два мерцвякі ляжалі. Ніжнія, дакладна, - вось астатнія то іх і прыціснулі.

Я папалася...

Сёння са мной сапраўдная бяда здарылася, і так мне сорамна, так непрыемна!..

Была у нас нямецкая. Мадэмуазель Лінда задавала нам урок на наступны раз - апавядаеіка вывучыць. Вось мы яго ў класе і перакладалі, таму што дома не ва ўсякай дзяўчынкі ёсць той, хто б ёй растлумачыць мог.

Я-то ўсе словы ведала (нездарма ж з бонай-немкай два гады прамучылася), але толькі мяне страшна смешыць, як мадэмуазель Лінда рускае "л" вымаўляе. Як толькі слова такое з загагулінай сустрэнецца, я зараз жа ўстаю і раблю святыя вочы:

- Bitte, Fraulein, was ist das - "Seife" ^[12]?

- Wie, sie wissen nicht? ^[13] Міля.

Люба паціху пыргае.

- Und "Pfutze", Fraulein? ^[14]

- Люжа.

Люба гатовая - так і трасецца. Некаторыя дзяўчынкі пашустрэй таксама сцямілі.

- Und "Tatze"? ^[15]

- Ляпу, - ужо бурклівым голасам адказвае мадэмуазель Лінда.

Люба пыргае на ўвесь клас, Паўштофік так і заліваецца. Немка чырванее і крывіць рот на бок, злущаецца:

¹² Фрэйлен, скажыце, калі ласка, што значыць "Seife" (мыла)? (ням.)

¹³ Як, вы не ведаеце? (ням.)

¹⁴ А "Pfutze" (лужына), фрэйлен? (ням.)

¹⁵ А "Tatze"(лапа)? (ням.)

- Прашу без пытанняў, усё, што трэба, я скажу сама.
Смешна, вось-вось чмыхну, але я нахіляю галаву і перагортваю кнігу.

Некаторы час нічога, справа ідзе, як з маслам, пакуль не трапляецца нам слова Degenkuppel^[16]. Слова, як слова, быццам і бяскрыўднае, а бяды то яно мне колькі нарабіла!

Немка сама не ведае, як гэта па-руску будзе, і пачынае тлумачыць рукамі:

- Гэта такі круглі, круглі... які...

- Такі круглі столя, а на ёй кальбаса, - шапчу я Любе.

Тут ужо мы абедзве пыхаем на ўвесь клас і не слухаем, што там Лінда далей лапоча. І раптам:

- Старабельская, wiederhohlen Sie, was ich gesagt habe^[17].

Які тут "wiederhohlen"^[18], калі я ні-ні-ні-шань-кі, нічога не чула. Спалохалася страшна, устаю і зусім, зусім неспадзявана паўтараю:

- Гэта такі круглі, круглі... Такое круглае, - папраўляюся я, але справа ўжо зроблена, усе чулі. А я зусім, зусім не жадала гэтага сказаць, проста само з языка саскочыла, як дурэлі мы з Любай, так я і ляпнула.

У немкі нават вусны задрыжалі, і яна ўся белая зрабілася. Яўгенія Васільеўна глядзела на мяне зусім асаблівымі вачамі і ківала галавой.

Мне было так сорамна, так сорамна і балюча, і жудасна шкада бедную немку.

- Мадэмуазель Лінда, прабачце! Калі ласка, прабачце, слова гонару, я неспадзявана... Я не хацела... Прабачце... Мне вельмі, вельмі шкада... Але я неспадзявана.

- Пакіньце мяне, вы - не проста дурасліўка, вы - дзёрзкая дзяўчынка, і я папрашу зменшыць вам за гэта з паводзін.

У яе дрыжаў голас, і вочы былі зусім-зусім мокрыя. Гэтага я не магу бачыць, я і сама заплакала:

- Мілая мадэмуазель Лінда, хай хоць "шэсць" за паводзіны, толькі вы прабачце... Мілая, дарагая мадэмуазель Лінда... Прабачце... Далібог, я не знарок...

Яна як быццам трохі супакоілася:

- Добра, даволі пра гэта, я вам веру, але паводзіны вашы ва ўсякім разе непрыстойныя, і вы будзеце пакараны. А зараз зоймемся справай.

Пасля званка Яўгенія Васільеўна зноў затрымала нас у класе.

¹⁶ Партупея, паясны рамень (ням.).

¹⁷ Паўторыце, што я сказала (ням.).

¹⁸ Паўтарыце (ням.).

Ну, думаю, будзе мне цяпер! Але яна толькі да ўсіх нас звярнулася і сказала:

- Я веру, што Старабельская не наўмысна зрабіла падобную дзёрзкасць мадэмуазель Ліндзе. Дзяўчынка яна выхаваная, не злая і не дазволіла б сабе здэкавацца над старэйшай. І потым, спадарычні, хіба мадэмуазель Лінда вінаватая, калі не чыста вымаўляе па-руску? Калі над гэтым можна смяяцца, то яна мела б права ўсіх вас на смех выставіць, бо грэх сказаць, як многія з вас што прамаўляюць. А акрамя таго, дзеці, я вам скажу, што злаваць яе знарок, як вы часта робіце, проста грэшна. Бедная мадэмуазель Лінда вельмі няшчасная, у яе шмат гора ў жыцці, ды і здароўе зусім слабое. Яна зусім не "злючка", як, я ведаю, многія з вас ахрысцілі яе. Толькі вельмі нервовая і таму лёгка раздражняецца, асабліва апошні час. Сама яна нездаровая, а сястра яе пры смерці. Памрэ яна - і трое дзяцей застануцца на руках мадэмуазель Лінды, таму што бацька іх памёр яшчэ летась. Я знарок распавядаю ўсё гэта вам, таму што дзяўчынкі вы ўсе добрыя, толькі дурасліўкі і легкадумныя, таму часам мімаволі зло робіце. Ну, дык што ж? Не будзеце больш мадэмуазель Лінду засмучаць? Абяцаеце?

- Абяцаем! Абяцаем! - закрывалі мы з усіх бакоў.

- А Старабельскай я ўсё-такі "адзінаццаць" за паводзіны паставіць павінна, мадэмуазель Лінда гэтага патрабуе, і яна зусім мае рацыю.

Я зноў плакала, але не таму, што за паводзіны зменшылі, проста мне было так сорамна, так шкада бедную немку. Усярэдзіне, там, глыбока-глыбока, нібы прышчыкнулася штосьці.

Я вось смяялася, што яна ўся трохкутная, а яна такая худзенькая, таму што хворая... Няшчасная...

- Даволі плакаць, Муся, пойдзем лепш са мной у жаночы і папросіце ў мадэмуазель Лінды прабачэння, яна зараз там. Ідзем, я сама вас адведу.

Яўгенія Васільеўна ўзяла мяне за плечы і павяла. Я ўсё яшчэ не магла супакоіцца, у горле штосьці ціснула, і я ледзь прамармытала:

- Ніколі... Ніколі... Прабачце...

Мадэмуазель Лінда ўсміхнулася, і такі ў яе добры тварык стаў у гэтую хвіліну.

- Не плячце, маленькая, я не сярдую і веру, што гэтага больш ніколі не здарыцца.

Яна сказала "не плячце", але зараз гэта выйшла жудасна міла. І чаму мне раней не падабалася? Дзіўна.

У маім дзённіку красуецца "адзінаццаць" за паводзіны і заўвага, у якой распісана, за што яно пастаўлена. Калі вы думаеце, што мне

прыемна было выхваляцца гэтым перад матуляй, то вы памыляецеся. Прыйшлося ўсё распавесці, самую існую-найісную праўду. Матуля ўважліва выслухала і кажа.

- Я, Муся, не хачу папракаць цябе, паколькі ведаю, што ты раскайваешся і самой табе сумна і цяжка. Бачыш, як, не думаючы, можна часам зрабіць балюча. Сэрцайка ж у цябе добрае, я ведаю, галава вось толькі скразная, адгэтуль і беды нашы адбываюцца. Глядзі ж, будзь асцярожная, дзетачка.

Божа, якая я шчаслівая, што ў мяне такая слаўная мамуся! Усё яна ведае, усё разумее, часам проста такі сапраўды падслухоўвае мае думкі. Калі б можна было абраць сабе маму ці замовіць, іншай я б не ўзяла!

Падарунак. У Снежыных

Устала я ў нядзелю, выходжу ў сталовую - дзе ж матуля? Цю-цю. Тата? - Таксама. Аказваецца, напярэдадні ўвечар, калі я ўжо спала, прыйшла тэлеграма ад цёці Лідушы, што яна на наступную раніцу прыязджае, вось татачка з матуляй і пакацілі на вакзал - сустракаць.

Уласна кажучы, я знаходжу, што мамуся мая трохі таго... схібіла - магла б і мяне з сабой на вакзал узяць. Але калі я зірнула ў акно, то зразумела, чаму яна гэтага не зрабіла: з неба сыпалася нейкая гадасць, ці то снег, ці то дождж, а на замежны вакзал шлях жа няблізкі, ды і горла ў мяне ўчора ўвечар трохі пабольвала.

Толькі я паспела ўсё гэта падумаць, яшчэ нават і малако не дапіла, званок - тата з мамай вярнуліся, але толькі ўдваіх. Аказваецца, цёця Лідуша з мужам праехалі проста ў сваю новую кватэру, яны адпачнуць там, памыюцца, распакуюцца ("так-так, абавязкова хай распакуюцца", - падумала я, а мамуся пры гэтым слове хітра зірнула ў мой бок), а гадзіны ў дзве яны прыйдучь да нас і застануцца абедаль.

Я страшна рада бачыць цёцю Лідушу, я яе вельмі люблю, ды і дзядзечку таксама, але і "распакоўванне" іхняе мяне да смерці цікавіць. Можна гэта нядобра, але самі вінаватыя - навошта гэтулькі часу мучылі мяне? Мамуся ведае, але не хоча нават сказаць - вялікае ці маленькае. Кажа, што інакш я адразу адгадаю.

За сняданкам з'явілася Люба, якую мадам Снежына прыслала прасіць, каб мяне да іх увечар адпусцілі. Імпрэзы ў іх там ніякай няма, проста клічуць пагуляць і пабалбатаць разам.

Я страшна ўзрадавалася. Бо мінулы раз я нават нічога толкам не разгледзела, як і што ў іх у кватэры, а звычайна ўсё адразу заўважу, не-

здарма ж мяне дзядзька Колючы "вірлавокай" заве. Але ў той дзень у мяне з перапуду ўсе думкі навыварат вывернуліся.

Пасля сняданку мяне засадзілі за ўрокі. Гэта была адзіная цёмная плямка за ўвесь дзень. Добра яшчэ, што ўрокі ўсе лёгкія, і ў тую хвіліну, калі ў пярэднім пакоі раздаўся званок, я скончыла перапісваць французскую дыктоўку.

Я хутка кінула пяро, ды з размаху на сшытак - ляп! Сядзіць клякса, ды якая страшная! Шчасце, што на абгортцы, а то давялося б старонку вырываць і перапісваць, нельга ж Надзеі Аркадзеўне дыктоўку з чорнымі бародаўкамі падаваць. Чырванаскурцы - куды ні ішло, а ёй сорамна. Прыйдзе Валодзя, папрашу загарнуць сшытак у чыстую паперу...

Лячу ў пярэдні пакой. А там ужо Ральф як вар'ят скача і шалее. Вось дурны сабака! Зрэшты, праўда, ён іх першы раз бачыць, хоць гэта і Леанід Георгіевіч мне яго падарыў. Але ж ён тады яшчэ зусім маленькі быў, няхітра і забыцца.

Кінулася я на шыю да цёці, потым і яе мужа расцалавала, ужо вельмі я рада была іх бачыць. Цёця Лідуша ружовая, прыбраная, вясёлая. Не паспелі мы ў гасцёўню ўвайсці, як яна і кажа:

- Ну, Муся, не хачу цябе, беднае дзеўчанё, даўжэй мучыць, нябось, згараеш ад цікаўнасці дазнацца, што для цябе з-за мяжы прыехала?

А я так была рада іх бачыць, што ў тую хвіліну нават і думаць пра гэта забылася - але толькі ў тую хвіліну. А як сказалі, зараз жа і ўспомніла.

Але пакета з імі ніякага няма. Што б гэта значыла?

- А па-мойму, Лідуша, лепш ёй, "гэтага" не даваць, прыхаваць да Каляд... - цвеліць праціўны Леанід Георгіевіч. - Я баюся, раптам "гэта" ёй не спадабаецца? Яна зараз ужо не ранейшая Муся, а гімназістка. Іх жа нічым не здзівіш. Бачыш, яна нават ніколькі і не цікавіцца.

Не цікаўлюся?! Ды я ледзь на месцы стаю!

- Ну-ка, Муся, заплюшчы вочы, - кажа цёця.

Я заплюшчваю. Хоць мне і нічога не відаць, затое чуваць, як цёцін маленькі сакваж пстрыкнуў. Значыць, адтуль вымаюць нешта маленькае. Што? Пярсцёнак?..

Толькі я паспела гэта падумаць, раптам каля самага майго вуха: "Цік-так, цік-так", - і нешта халоднае дакранулася да яго. Няўжо? Не можа быць!..

Я хутка расплюшчваю вочы, паварочваю галаву і трапляю носам прама ў цёціну руку, у якой гадзіннік, - так, маленькі, харошанькі, блакітны эмалевы гадзіннічак на блакітным жа эмалевым банціку! Я толькі ахнула і кінулася зноў абодвух цалаваць.

Вось душка гадзіннічак! Ну, і дурная я! Як жа адразу не здагадацца было, што мне з Жэневы прывязуць? Бо там жа гадзіннікі робяць... Усе швейцарцы толькі тым і займаюцца, што гадзіннікі ды сыр робяць (а швейцарскі сыр я люблю).

Зразумела, гадзіннік я зараз жа на сябе і начапіла.

Адправіліся мы ўсё ў татаў кабінет, уселіся на тахту і пачалі гутарыць. Цёця Лідуша і Леанід Георгіевіч мяне ўсё падрабязна пра гімназію распытвалі. Я ўсё павінна была выкласці, нават сваё "адзінаццаць" за паводзіны.

Яны вельмі шмат смяяліся, а я была радая-радзенькая лішні раз пабалбатаць пра нашу мілую гімназію. Гэтулькі ўсяго было, што я баялася забыцца ці прапусціць што-небудзь, а таму жудасна спяшалася, нават захлыналася.

Раптам мяне Леанід Георгіевіч спыняе:

- Слухай, Муся, колькі табе яшчэ класаў прайсці засталася?
- Ды шэсць яшчэ, бо сёмы ўжо няма чаго лічыць, праўда?
- Значыць, - працягвае ён, - ты праз тры гады і гімназію скончыш?
- Гэта чаму?
- Ды таму, што ты ў адзін год паспееш сказаць тое, што іншыя толькі ў два гады скажуць. Значыць, праз тры гады ўсю гэту прамудрасць і адолееш.

Вось праціўны! Я надзьмулася і замоўкла.

- А цікава, якая зараз гадзіна? - праз секунду кажа ён. - Будзь, Мусенька, добрая, паглядзі, калі ласка.

Ну, як на гэта не адказаць? Я гультаявата так, быццам няхочучы, вымаю гадзіннік:

- Палова чацвёртай, - адказваю я такім тонам, быццам я ўсё жыццё толькі тое і рабіла, што на гадзіннік глядзела.

Тым часам цёця Лідуша пачала распавядаць пра ўсё, што яны бачылі ў Швейцарыі. Хораша там, відаць, жудасна: горы высокія-найвысокія, і нават улётку на самых верхавінах снег ляжыць; і велічэзныя леднікі. Цёця кажа, што калі ўскараскацца зусім наверх, дык яны там асабліва прыгожымі здаюцца.

Вось тут ужо я роўна нічога не разумею. Па-першае, што можа быць прыгожага ў ледніку ^[19]? І па-другое, што за дурная думка размяшчаць іх так высока? У такую спякоту - а там сапраўднае пекла - мусіш, калі што спатрэбіцца, караскацца ў гэтую высокую высь! Часу колькі

¹⁹ Муся мае на ўвазе ляднік - склеп для захоўвання прадуктаў, які дадаткова ахалоджваецца лёдам ці снегам.

страціш, ды і пакуль адтуль данясеш марозіва ці крэм, дык яны і растануць. Ці гэтыя швейцары зусім-такі дурні, ці я чаго-небудзь не зразумела, а пытаць не хацелася, яшчэ зноў праціўны Леанід Георгіевіч на смех падыме.

На абед прыйшлі дзядзя Коля і Валодзя. Ён усё яшчэ не ў кадэцкай форме, надзене яе ў наступную суботу і тады з'явіцца ва ўсёй красе.

Цёця Лідуша прывезла яму маленькі фатаграфічны апарат, толькі з сабой яго не захапіла, таму што гэтую карзінку з багажом не паспелі яшчэ распакаваць.

Хоць уся гэта кампанія і сядзела яшчэ ў нас, але ў сем гадзін я ўсё-такі адправілася да Любы. Там нікога не было, акрамя мяне. Мы з Любай пайшлі ў яе пакой. Не вельмі прыгожы. Там спіць яна і яе шасцігадовая сястра Надзя.

Цяцка у Любы зусім няма, лялек таксама, яна кажа, што ўжо цэлыя два гады, як больш не гуляе, а ёй зараз адзінаццаць гадоў, яна старэйшая за мяне.

У суседнім пакоі спяць яе абодва браты, Саша, дзевяці гадоў, і пяцігадовы Коля.

Дзеці гэтыя так сабе, не асабліва мне спадабаліся. Саша кожную хвіліну з-за ўсяго харахорыцца і гатовы пасварыцца, а Надзя жудасна крыўляецца, толькі малюска Коля міленькі - тоўсты і вялікавокі.

У чым я Любе страшна зайздросчу - гэта, што яе трымаюць як дарослую: яна глядзіць за малодшымі дзецьмі, і калі б вы ведалі, як яны яе слухаюцца! Жудасна яна з імі строга размаўляе. Яна ж садзіцца за самавар, налівае чай, наразае булкі, накладвае варэнне. У яе ключы ад шафы з печывамі, цукеркамі, наліўкамі. І так гэта яна акуратна робіць, хараство! Калі б мне даручылі шафу з усякімі смакоцямі, я б не выцерпела, патрошку-патрошку то таго, то іншага паскубла б, а яна не, ёй гэта нават і ў галаву не прыходзіць. Вельмі яна добрая дзяўчынка.

У палове дзясятага па мяне прыслалі, і матуля нават нічога не дала мне толкам распавесці, хутка-хутка паслала спаць.

Баццюшкавы хітрасці. "Кумачкі"

А баццюшка наш хітрушчы-найхітрушчы. Выклікаў мяне ўчора па Законе Божым, я яму Іёва ^[20] з шыкам адрапартавала, "дванаццаць", вядома, паставіў. Сёння, не паспеў хітруга гэты ў клас увайсці, як адразу ж:

²⁰ Іёў - біблейскі персанаж, герой Кнігі Іёва.

- А ну-ка, чарнакудрая Мусенька, можа, сёння будзеце мець ласку мне што-небудзь пра прарока Іёну распавесці?

Добра, што я ўчора ўрок усё-такі вывучыла, а то б скандал выйшаў. А ён яшчэ цвеліцца:

- І які гэты бацюшка нядобры, другі дзень запар бедную дзетачку мучыць.

Ізноў "дванаццаць" паставіў. А Таньку Грачову ўсё ж падчапіў: яе таксама ўчора выклікаў, яна і лапкі склала, ды на сёння кніжкі і не адкрывала.

- Слаба, Танюша, слаба, кралечка мая, - кажа. - У будучыні на бацюшкаву лагоднасць не спадзявайцеся, а каб гэты сумны выпадак мацней у галоўцы застаўся, мы для памяці ў журнал "сямёрачку" паставім. Няма чаго рабіць, відаць, давядзецца Таццяначку ў трэці раз патурбаваць, а то адзнака за чвэрць няважная выйдзе.

Жарсць мілы наш папок, а Таньцы - заслужана.

Ермалаева нас на Законе таксама насмяшыла. Адказала бацюшку новы ўрок, а потым ён яе і пытае:

- Куды быў пасланы прарок Іёна прапаведаваць?

Яна не ведае, а суседка яе, Раманава, шэпча:

- У чужыя краіны.

- Па Туркестане, бацюшка, - не дачуўшы толкам, ляпае наша таўстушка.

Бацюшка засмяўся, а пра нас то і гаварыць няма чаго.

- У іншы раз, Лізачка, вы не верце сваім вушам, а верце лепш вачам. Ды ў кніжачку да ўрока зазірніце, а то ўжо надта новыя рэчы вы паведамляеце - вось я жыву-жыву, а пра гэта яшчэ і не чуў.

Потым Ермалаевай праходу не давалі, то адна, то іншая прыстае:

- Слухай, Ермалаша, а добра б па прыкладзе Іёны па Туркестане павандраваць!

Але тая і сама смяецца. Жудасна яна лагоднае цяля, але пагарэзіць часам таксама ўмее.

Вось на рускай дык у нас сапраўдны скандал здарыўся.

На чацвёртай і пятай лаўцы сядзяць нашы самыя цыбатыя, ды гультаяватыя. Надзея Аркадзеўна іх "кумачкамі" заве, таму што яны вечна трашчаць і пра нешта гандлююцца. Вось кумачкі і ўляцелі.

Была дыктоўка. Мала таго, што прыгажуні гэтыя ўвесь час раіліся ды адна да адной у сшытак зазіралі, - яны лепш прыдумалі: адшукалі найспакойна ў кнізе кавалачак, што дыктуюць, ды і спісваюць. Нават не слухалі, проста да канца ўсё і спісалі, ды на бяду перастараліся, адну фразу лішняю і ўсадзілі.

Узяла Барбоска сшытка, праглядае і кажа:
- Дзеці, хіба я дыктавала вам гэтую фразу? - ужо не памятаю якую.

- Не, - гаворым.

- Дык чаму ж яна ў Маркавай напісана?

Маркава ні жывая, ні мёртвая стаіць, як рак вараны чырвоная. Барбос дапытвае, а яна маўчыць, вачыма лыпае.

Праглядае Вольга Віктараўна іншыя лісткі, а ў Ліпоўскай, Андрэвай і Зубавай тое ж самае.

Тут за іх і прыняліся. Чатыры суседачкі - "кумачкі" і ва ўсіх аднолькава - значыць, адна ў адной спісалі. Ну а першая адкуль узяла?

Зазірнула Барбоска ў кнігу, а фраза гэтая там цалкам так і сядзіць. Уляпіла ім найсправядліва па "адзінцы" за дыктоўку і па "дзявятцы" за паводзіны, ды яшчэ даўжэзную заўвагу ў дзённік напісала.

Вось Барбоска злая была! Ды і Яўгенія Васільеўна таксама, уся чырвоная-чырвоная. Яны абедзве вельмі добрыя, сваволь, колькі хочаш, ніколі па-сапраўдному не раззлююцца, так толькі, больш страху нагнаць. Але за хлусню абедзве проста з сябе выходзяць, Жанюрачка ледзь не дрыжыць уся. Ды яно і праўда, бо гэта ўжо не падказка, а зусім гадасць.

Не любяць гэтых прыгажунь у класе, дзёрзкія, распушчаныя, лаюцца.

Ну, і паднялі ж яны плач! Два ўрокі, не перастаючы, хныхалі, але на ручной працы зноў разгуляліся, балазе настаўніца адзнакі выстаўляла.

За ручную працу то мне "сем". Не ведаю, з-за чаго мая праца нейкая шэрая, неапетытная, а рукі ж у мяне не бруднейшыя, чым у іншых. Трэба будзе дахаты ўзяць вымыць.

А мадэмуазель Лінда трэці дзень не прыходзіць. Невядома, ці яна хвора, ці з сястрой што здарылася.

Адзнакі за чвэрць. Приемная неспадзеўка

Раздавалі нам адзнакі за чвэрць. Я чацвёртая вучаніца: з'ехала трохі, бо паступіла трэцяй. Гэта ўсё праціўныя пісьмовыя працы, і крыўдна, што сапраўдных памылак ніколі не бывае, а напішаш якое-небудзь "какшляеш" замест "кашляеш" - ну і да спаткання, мае "два-наццаць"!

Балы ў мяне добрыя, "дзявятак" не водзіцца, толькі маляванне і ручная праца зусім швах - па "сямёрцы".

Так мне сорамна перад Юліяй Рыгораўнай, так бы хацелася ёй дагадзіць, але чым больш імкнуся, тым горш выходзіць.

Неяк нядаўна сказалі нам прынесці на ўрок малявання яблык і гронку вінаграду. Ужо гэтыя, вы можаце мне паверыць, ва ўсякай што ні на ёсць раззьявы і чупурушкі і тое, і другое аказалася. Загадала Юлія Рыгораўна пакласці іх на парту і маляваць.

Я ўзрадавалася. Ну, думаю, гэта няцяжка: вялікі круг, а побач шмат маленькіх кружочкаў адзін на адным. Але гэта толькі так здавалася...

Насамрэч яблык у мяне выйшаў залішне круглы, таму што я яго па паперцы абвяла. Ведаеце, як замест цыркуля справіцца? Праткнуць дзве дзірачкі, у адну шпілёчку ўставіць, а ў другую аловак - і весці. Потым я не ведала, куды цень класці, і паклала абাপал.

А вінаград... Калі я яго намалявала, мне чамусьці ўзгадалася задача з падручніка: на заводзе ядры паскладалі так, што ў першым шэрагу было адно ядро, у другім - два, у трэцім - тры, у чацвёртым - чатыры і гэтак далей. Сама не ведаю, з-за чаго мне ўявілася, што ядры гэтыя былі выкладзены менавіта так, як мой няшчасны вінаград. Толькі ў задачы яны напэўна пачыталіся былі, таму што вінаград я раней за яблык малявала і ад рукі - не здагадалася яшчэ цыркуля зладзіць, вось кружкі не вельмі круглыя і выйшлі.

На французскай прыйшоў інспектар раздаваць атэстацыі. З-за нечага мне раптам так страшна стала, баюся, ды і толькі, ужо мяне і Надзея Аркадзеўна супакойвала. А чакаць жа доўга, пакуль ён у спісе да літары "С" дойдзе.

Нарэшце.

Паглядзеў, уважліва ўсё выглядзеў і кажа:

- Добра, Старабельская. Вельмі нават добра, толькі, мабыць, у Акадэмію мастацтваў вас не прымуць, а? Як думаеце?

Сам усміхаецца, увесь свой міндаць так на паказ і выставіў, а вочы смяюцца.

Люба - дванаццатая вучаніца, Паўштофік - восьмая, Цішалава - васьмнадцатая, Танька - дзясятая, Юля Бек - дваццаць пятая. Зярнова, вядома, першая, а Сцелькіна таксама першая, толькі з іншага канца.

Матуля і татачка вельмі задаволены засталіся маімі адзнакамі і зараз жа са мной сумленна расплаціліся. У нас па ўмове за кожнае "дванаццаць" на тыдні грынвеннікі ^[21] належыць, а за кожнае "дванаццаць" у чвэрці - паўрубелі. Іх у мяне казалася цэлых тры, а таму я і з матулі, і з татачкі па паўтара рублі атрымала, ды яшчэ па паўрубля за ўсё астатняе разам, разам чатыры рублі - цэлы капітал.

²¹ Грынвеннік - 10 капеек.

А цёця Лидуша што выдумала! Яна ведае, як я даўно мару патрапіць у оперу, бо ніколі ў жыцці не была, вось яна мне сюрпрыз і ўладкавала - расстаралася квіток на "Дэмана" ^[22]. Заўтра едзе. Я страшна рада!

"Дэман". Мае мары

Божа, як у тэатры добра было! Я дагэтуль яшчэ да сябе не магу дайсці.

Народу сабралася там цьма-цьмушчая, таму што ў гэты дзень быў маніфест... гэта значыць... Не, глупства якае! Маніфест - гэта зусім іншае, гэта, здаецца, што гасудар кажа ці піша, калі ў яго спадчыннік нараджаецца ці ён жэніцца, - з радасці, адным словам... (Здаецца, не наблытала?)

Ну, а таму, што "Дэмана" давалі, чаго ж цару ўжо так асабліва цешыцца? Ён яго, напэўна, бачыў. У гэты ж вечар быў... як яго?.. Так, бенефіс (жудасна падобна!) таго самага акцёра, які Дэмана прадстаўляў.

Вы ведаеце, што такое бенефіс? Дакладна, не, я сама толькі ў пятніцу дазналася. Гэта накшталт імянін акцёра: ён іграе не тое, што яму загадаюць, а тое, што сам жадае, і потым яму публіка падарункі робіць.

А ён разумна распарадзіўся, што "Дэмана" захацеў паставіць, я б на яго месцы тое ж самае зрабіла, таму што гэта самая лепшая опера... Праўда, я іншай ніякай не бачыла, але гэта ўсё адно, - ніколі не паверу, каб можна было яшчэ што-небудзь лепшае выдумаць, так тут усё хараша: і Дэман, і анёлы, і манастыр, і вартайнік так добра ў дошчачкі б'е, а вакол ціха, цёмна...

А калі Тамара плача, што яе жаніха забілі, раптам над ёй Дэман з'яўляецца ў такой доўгай чорнай разлятайцы, за спіной вялікія крылы, на галаве дыямантавая зорачка, і дзе ён ні стане, усё зараз жа чырванаватым святлом асвеціцца. Цудоўна!

На наступны дзень, балазе, свята было, выцягнула я ў татачкі з шафы Лермантава і пачала дзяўбці... Вучыць - гэта значыць, шмат вывучыла.

А як Тамара просіць, каб яе ў манастыр адпусцілі! Яе бацька чагосьці ўпіраецца, не жадае, дык яна бух на калені:

Тата, тата, кінь пагрозы,

²² "Дэман" - опера А. Г. Рубінштэйна, напісаная ў 1871 г. па аднайменнай паэме М. Ю. Лермантава.

*Сваю Тамару не ўшчувай.
Я плачу, - бачыш, гэта слёзы?
Яны ўжо льюцца цераз край.*

Я і гэта на памяць вывучыла, а потым пачала спрабаваць прадставіць гэты кавалачак у мамачкіным будуарчыку перад трумо. Вельмі хораша выходзіла. Загарнулася я ў прасціну і на калені цудоўна пляскалася, толькі вось спявала я трошкі таго... Не так каб ужо вельмі добра.

Але што мне больш за ўсё спадабалася, гэта апо... апо... Ды як жа яго? - Апа... Апафядос^[23]? Таксама не, занадта на Фядоса падобна... Ну, адным словам, канец, апошняя карціна, калі Тамара ўжо памерла і анёлы яе душу на неба нясуць. Божа, як хораша! Ну, зусім дакладна.

А Дэман зусім на чорта не падобны: хваста ў яго няма, а рожкі хоць маленькія і ёсць, але ўсё-такі ён, па-мойму, больш на чорнага анёла паходзіць. І прыгожы - хараство!

Як гэта Лермантаў здолеў выдумаць такую дзівосную рэч? Шкада, што ён памёр, мне б хацелася паглядзець на яго, не можа быць, каб ён быў такім, як усе людзі, дакладна, зусім іншы. Хоць бы калі-небудзь такога ўбачыць.

Дурная! Ну, якая ж я дурная!.. І навошта мне на Лермантава глядзець, калі ў мяне мая ўласная мамуся ёсць? Вы чыталі яе казкі "Галінка міру" і "Сад адкуплення"? Не? Ну, тады, вядома, вы не зразумелі, чаму я сябе цяпер дурной назвала. Таму, што гэтыя дзве казкі, гэта нават сказаць нельга, якое хараство. Лепш за "Дэмана" - там не толькі анёлы, нават Серафім ёсць.

Вось калі б з гэтага оперу зрабіць! Усе б так і ахнулі. Як шкада, што матулі дома няма, я б ёй зараз жа гэта парайла. І навошта яна толькі ў гэты дурны гасціны двор з'ехала? Так, праўда, бо мае чаравікі кашы запрасілі, а ў гімназію ў туфлях ісці нельга, марозішча здаравенны.

Перш я ўсё думала зрабіцца жанчынай-матэматыкай, але зараз ні за што - фі! Сядзі ды табліцу множання падлічвай, або якое-небудзь праціўнае дзяленне рабі. Пакорліва дзякую! Хай наша Чырвонаскурка ў гэтым практыкуецца.

Не, зараз я зусім пра іншае мару: быць пісьменніцай, складаць кранальныя вершы (калі гэта не занадта цяжка), казкі, оперы - вось гэта хараство... А акторкай?... Акторкай яшчэ прыемней: гаворыш усякія прыгожыя і сумныя словы, сукенка блішчыць, усюды каралі, золата, публіка пляскае, плача, тупае, кідае кветкі - добра!

²³ Маецца на ўвазе апофеоз - заключная частка спектакля ці праграмы.

А бенефіс? Бенефіс таксама цудоўна: дык усяго раз у год імяніны і раз нараджэнне бывае, а тут яшчэ можна ўсякі месяц бенефіс уладкоўваць. Вось жа ўсякіх прыгожых рэчаў у кватэры набярэцца! Божа, Божа, як мне хочацца быць акторкай!..

Не... Лепш не проста акторкай, а так, каб самой што-небудзь скласці такое прыгожае, сумнае і самой жа потым прадстаўляць. Гэта было б самае-самае вялікае шчасце, якое толькі прыдумаць можна, нават яшчэ лепш, чым цырыцай быць. Вось хочацца!

Божа, зрабі, каб я магла складаць як матуля, як Лермантаў, а я за гэта гатовая ўсё жыццё нічога салодкага....

Не, што я? Што гэта я? Добра, што не дамовіла! Не есці ніколі нічога салодкага?! Вось жах жа! Я толькі гарбату без цукру п'ю, і то як мне цяжка даводзіцца. А тут ніколі і нічога - ні мярэнг^[24], ні марозіва, ні шакаладу... Ні за што б не вытрымала! Ды і навошта гэта трэба? Замінаць яно нічому не можа. Бо іншыя акторкі, напэўна, шакалад ядуць, а мамыя мая дык нават і вельмі, асабліва крафтаўскія, як у нас у ложы былі, а вершы вунь якія цудоўныя піша!

Вось іншыя ўсё могуць: і спяваюць, і малююць, і складаюць, няўжо ж адна я зусім неталенавітая і нічога не буду ўмець? Як хочацца быць акторкай!

Мадэмуазель Лінда плача. Што мы вырашылі

Бог ведае, колькі часу мы ўжо не бачылі мадэмуазель Лінду, ёй нават на дом журнал пасылалі, каб праставіць адзнакі за чвэрць. Сястра яе доўга была хвора і некалькі дзён назад памерла.

Учора нарэшце прыйшла мадэмуазель Лінда. Худзенькая такая, яшчэ, здаецца, схуднела, тварык сумны-сумны, вочы блішчаць, а пад імі такія шырокія цёмныя кругі.

Яўгенія Васільеўна папярэдзіла нас, каб мы не сваволілі і паводзілі сябе ціха. І праўда, у класе было выдатна спакойна, толькі "кумачкі" паспрабавалі-такі трохі пабушаваць, але на іх мы самі з усіх бакоў зашыкалі.

Далі нам пісаць нямецкія скланенні. Пішу я, толькі раптам падняла галаву - бачу: мадэмуазель Лінда сядзіць бокам каля стала, павярнуўшы галаву да акна, глядзіць у адну кропку, вусны ў яе трохі дрыжаць, а слёзы, буйныя такія, так і коцяцца з вачэй, і яна нават не выпірае іх. Гэта блізенька, зусім амаль каля мяне, не больш як крокі паўтара.

²⁴ Мярэнга - пірожнае з узбітых яечных бялкоў і вяршкоў з цукрам.

Тут ужо мне не да скланенняў было, гляджу на яе, і так шкада мне яе, так шкада... У горле казыча, у вачах таксама... Не магу, не магу я бачыць, калі хто-небудзь плача! Я і пра прыро забылася, што яно ў мяне ў руцэ, кінулася каля яе на калені і моца абняла яе за стан.

- Мадэмуазель Лінда, дарагая, залатая, не плачце, калі ласка, не плачце, мне так шкада, я так вас люблю, - усхліпвала я.

Яна перш ледзь-ледзь здрыганулася, не заўважыла, дакладна, як я падышла, але потым прыціснула мяне за твар да сваіх грудзей.

- Добрае, мілае дзіцё, - ласкава так прашаптала яна.

Дзяўчынкі перасталі пісаць і глядзелі на нас. У многіх таксама былі такія твары, быццам і яны вось-вось заравуць, адна толькі нейкая чмыхнула, аказалася - Зубава. Кепская дзяўчынка! Мадэмуазель Лінда плача, а ёй смешна. Ну і дасталася ж ёй потым ад усіх нас!

Я паволі палезла ў кішэню, таму што мне абавязкова трэба было высмаркацца, але тут мадэмуазель Лінда быццам прачнулася:

- Ідзіце, малютка, на месца, зараз не час журыцца, трэба справай займацца.

Яна хацела ўсміхнуцца, але тварык у яе зрабіўся такі жаласны, такі жаласны, што я і зараз не магу забыцца яго выразу.

Села я на месца і пачала пісаць, але якое ўжо там пісанне? Я толькі і рабіла, што смаркалася, а з вачэй усё так на старонку крапала, і зусім яна мокрая стала, чарніла расплылося, так што іншага і прачытаць нельга было. Ці кепска, ці добра - дапісала. Наўрад ці вельмі добра.

Дзіўныя якія нашы дзяўчынкі, многія потым казалі, што ім таксама вельмі хацелася падысці і прылашчыцца да мадэмуазель Лінды, толькі ніякавата было, сорамна. Што ж тут за сорам? Калі чалавек плача, трэба ж яго прылашчыць? Трэба ж суцешыць? А яны - "ніякавата", разважаюць яшчэ. Дзівачкі!

Наша кампанія потым цэлы дзень толькі і талдычыла пра мадэмуазель Лінду і яе няшчасных маленькіх пляменнікаў. Бедныя маляняты! Яны зусім яшчэ маленькія, аднаму шэсць гадоў, другому пяць і малодшаму ўсяго два гады, гэта нам Яўгенія Васільеўна сказала. Такія малюткі - і ўжо ні таты, ні мамы, падумаць толькі! На ўсё і пра ўсё адна цётка, ды і тая хворая, і потым жа яна амаль цэлы дзень з намі ў гімназіі занятая, а яны, бедалажкі, сядзяць сабе дома адны-адзінюткія, і пагуляць ім, можа быць, няма з чым. Яўгенія Васільеўна казала, што яны вельмі бедныя.

Раптам я ўспомніла пра свае чатыры рублі, нават больш, яшчэ 1 руб. 63 коп. ранейшых грошай ёсць...

- Ведаеце што? - кажу. - Давайце складзёмся і купім гэтым дзеткам якіх-небудзь цацак, а потым пашлём, толькі каб ніхто не ведаў. Хочаце?

У мяне ёсць 5 руб. 63 кап. Хто яшчэ дае?

Шурка так нават мне на шыю кінулася:

- Ты душка, Стрыгунчык, і галава ў цябе разумная. Выдатна! Толькі ў мяне ўсяго 1 руб. 40 кап. ёсць.

У Любы знайшлося 1 руб. 80 кап., у Юлі - цэлыя тры рублі, у Штоф - 90 кап. Вось і вырашылі ўсё гэта прынесці з сабой на наступны дзень і толкам абмеркаваць, што менавіта купіць.

Люба прапанавала спытаць увесь клас, можа, яшчэ хто-небудзь захоча грошай даць. Перш так і хацелі зрабіць, але потым раздумаліся. Бог з імі! Грошай у нас на цацкі хопіць, а скажы толькі ўсім гэтым балбатухам - то на ўсю гімназію разнясуць. А нам хочацца, каб ніхто-ніхто пра гэта не ведаў; ну, мамам то нашым, зразумела, мы скажам.

Прышоўшы дахаты, усё гэта я першай жа справай сваёй мамусі і выказала. Яна вельмі пахваліла, кажа толькі, што лепш трохі інакш распарадзіцца:

- Бо цацак ва ўсякай з вас шмат такіх знойдзецца, якія вас больш не цікавяць, ды і кніжачак, дакладна, таксама. Чым купляць, то іх лепш і пашліце. Можна ўсё гэта да нас прынесці, а потым я адпраўлю, куды належыць. На тыя ж грошы, што вы даяце, ды я яшчэ трошкі свайго дадам, мы купім гэтым малянятам усякіх патрэбных рэчаў: кашулецка, сукенчак і таму падобнае. І, вядома, матэрыі, каб іх цёця сама магла распарадзіцца, як ёй зручней. І потым, Муся, трэба так зрабіць, каб мадэмузэль Лінда не ведала, ад каго гэта. Інакш ёй можа быць трошкі не тое каб крыўдна, а непрыемна для самалюбства. Так, прынамсі, ёй нікому дзякаваць не давядзецца, а гэта бывае вельмі цяжка для таго, каму даюць. Зразумела? Я думаю, сяброўкі твае не дзеля падзякі гэта выдумалі, а таму, што вам самім прыемна даставіць задавальненне бедным маленькім сіроткам. Праўда?

Дзіва што праўда! Гэта значыць, як мая мамуся ўсё добра разумее, гэта выдатна! Так і вырашылі.

Адпраўка пакетаў. Бенефісы. Тэраютка

Як матуля прапанавала, так і ўладкавалі.

Панадасылалі дзяўчынкі да нас усё-ўсякае, і добрыя такія цацкі, цэленькія. У Любы цацак няма, яна замест таго дала некалькі прыгожых кніжак. Я ахвяравала дзве лялькі, чайны посуд і сталовую. Толькі са сваёй любіўкай Лілі мне занадта шкада было раставацца. Гуляць то я наўрад ці буду - у нас у класе ніхто ў лялькі не гуляе - але ўсё-такі хай застаецца.

Да ўсіх нашых грошай мамы нашы яшчэ і ад сябе дадалі сёе-тое, і сабралася больш за сарок рублёў. Мамуся адправілася ў гасціны двор і накупляла ўсяго патрэбнага: цёмна-сіняй і цёмна-чырвонай матэрыі на сукеначкі, палатна і тузін панчошак. Да ўсяго гэтага яна яшчэ дадала вялікую бляшанку какавы, два скруткі печываў "Альбярок" і тры скрыначкі Альдэнбургскага манпанссе ^[25] - кожнаму па адной; хай маляняты пагрызуць, напэўна ж, любяць.

Усё гэта пазвязвалі разам, выйшла два велічэзныя пакеты. Калі яны былі гатовыя, матуля загадала аднесці іх уніз, паклікаць вазака, апрапулася і сказала, што сама ўсё давязе да першага пасланца і асабіста аддасць яму, а то, ведаеце ж, дай прыслузе, дык яна ці пераблытае, ці чаго-небудзь непатрэбнага набалбоча. Так нашы рэчы і з'ехалі, а адрас то, зразумела, мы яшчэ раней у гімназіі даведаліся.

У гэты самы дзень здарылася важная падзея. Валодзя першы раз з'явіўся ў сваёй новай форме. Сапраўды, ён найміленькі кадэцік і трымаецца роўна так, нібы ў струнку выцягнуўшыся, а раней хадзіў крывуля крывуляй, сагнуўшыся ў тры пагібелі - ні даць, ні ўзяць - вярблюд. Любу матуля ў гэты дзень таксама запрасіла, усе разам і пакеты падрыхтоўвалі.

Валодзька быў вельмі вясёлы. І, наогул, ён, як тата кажа, "на меланхолію не пакутуе", а тут, ледзь не на галаве хадзіў. Люба проста качалася ад смеху, ды і было з чаго, асабліва як пачаў гэты шалапут пра свой корпус распавядаць.

А добра ім жывецца! Шмат іх там, і калі ўсе такія ж звар'яцелыя, як мой братачка, весела, павінна быць. Толькі вось выхавальнікам іх, дакладна, не да смеху.

Ёсць у іх адзін такі няшчасны, якога яны асабліва не любяць і даймаюць яго здзекамі. Як толькі яго дзяжурства, яны яму "бенефіс" і ўладкуюць - толькі не такі, як акцёрам, з падарункамі, а, па-просту кажучы, штуку выкінуць.

Вось неяк увечар дзяжуріць ён. Хлапчукі ўсе быццам і спаць улегліся, ціха так ляжаць. Той рады: дзякуй Богу, спакойна. Ды толькі, мабыць, для яго было б лепш, калі б яны пакрычалі ды пашумелі, чым тое, што ціхоні гэтыя задумалі. Толькі ён за дзверы - адразу ўсе і паўскоквалі. Дасталі доўгую-найдоўгую вяроўку, усе боты на яе за вушкі, нібы грыбы сушаныя, нанізалі ды праз акенца на суседні дах і спусцілі.

Прачынаюцца раніцай. Усе кадэты іх класа, як адзін, боты свае

²⁵ Манпанссе - гатунак лядзянцоў.

патрабуюць, а боты то цю-цю - былі ды сплылі!

Выхавальнік шукае, выхавальнік кідаецца, ледзь з розуму не з'ехаў,
вартаўнікоў усіх узбурыў, - богаў няма, як няма! Давялося ўсім гэтым

падшыванцам новыя з каморы дастаць, так у іх тры дні і прахадзілі, пакуль хтосьці зусім выпадкова на дах не сунуўся, а боты там стаяць сабе ды смяюцца. Ну, зразумела, па галоўцы за гэта не паглядзілі, усіх без адпачынку пакінулі.

Потым іншая штучка, таксама неблагая. Настаўнік географіі ў іх страшна цікаўны, усё перакратае, усюды нос суне. Вось на яго ўроку адзін кадэт намалёваў на жмутку паперы двух страшных вырадкаў і падпісаў: "Два дурні б'юцца, а трэці глядзіць," ды і паклаў на бачным месцы.

Настаўнік праходзіць - лап! Пакруціў, пакруціў:

- А трэці то дзе ж? - пытае.

Хлопчык маўчыць, а ўвесь клас пырхае. Тут настаўнік і сцяміў - ды ўжо і пара была! - раззлаваўся, вядома, і мастака гэтага ў карцар ці што, ці куды там? - адправіў.

А ў чацвёртым класе кадэты што змайстравалі. Пажывіліся яны дзесьці недагаркамі, прынеслі на ўрок і ў парты пад чарніліцы падставілі. Яны ў іх такія ж, як у нас, - металічныя скрыні, умайстраваныя ў сталы.

Перад урокам арыфметыкі - чырк запалкай, усе свечкі пазапальвалі. Нічога, пішуць - а чарніла грэецца. Перш ад яго такая ледзь-ледзь шараватая пара пайшла і толькі трошкі нядобра запахла. Выкладчык носам водзіць, дзівіцца, з-за чаго гэта паветра такое кепскае. Ну, а як чарніла то закіпела, ды пачала чорная-найчорная пара валіць, тут ужо настаўніку не было чаму дзівіцца, ясна, адкуль бяда ідзе, толькі не адразу сцяміў чаму. А хлапчукі, зразумела, знарок яшчэ прамарудзілі, не адразу "агонь спусцілі". Чорныя яны ўсё выйшлі, як камінары. Уяўляю, якая прыгажосць была! Малайчыны! Вось, калі б нашу Чырванаскурку так пачаставаць!

Потым пачалі і мы Валодзю свае справы-справункі распавядаць. Ён нічога, таксама ўхваляў, а прусакі дык яго проста-такі ў заміланне прывялі.

- Цішалава то ваша, відаць, малайчына, - кажа. - Вось Мурка, вучыся, прыклад бяры.

Потым пра настаўніц загаварылі. Як да Алены Пятроўны справа дайшла, пайшла-паехала мая Люба ахкаць ды захапляцца.

- Ну, а як жа прозвішча гэтай вашай цацы звышнатуральнай? - пытае Валодзя.

- Алена Пятроўна Тэр-Акопава, - адказвае Люба.

- Што? Як? Ну, і прозвішча, што і казаць! Ды вы ці ведаеце, што Тэракотка то ваша - армяшка? Самая сапраўдная армянская армяшка!

"Ну, - думаю, - развітвайся, Валодзя, са сваімі вачыма: выдрапае

табе іх Люба, як піць дасць, выдрапае". Не, дзякуй Богу, відушчым застаўся, хоць Люба мая і дужа раззлавалася.

- Няпраўда, зусім яна не армяшка, - кіпяціцца Люба, - а слаўная якая дуся, добранькая і маладзенькая.

- Можа, і маладзенькая, я не спрачаюся, таму што і армяне не адразу старымі на свет нараджаюцца, але што армяшка, дык гэта дакладна. Ну, прызнайцеся, чорненькая яна, а?

- Так, брунетачка.

- То-та. Ну, і нос у яе кручком, вочы чорныя, і гаворыць яна: "Хады, дзюша мой, да мая крама, есць кыш-мыш, карош кыш-мыш, нэ купыш - дурань будыш".

А твар крывіць, твар ён пры гэтым як крывіць! Пацеха, ды і толькі! Люба і крыўдзіцца забылася, рагоча-заліваецца, а ён ізноў:

- А яшчэ кажа: "Карош горад Тыплыс, едзь да Тэракоткі, дасць тэбэ шашлык, каррош шашлык".

І пайшоў-паехаў, цэлы дзень потым Любе супакою не даваў, забыўся нават з-за гэтай самой Тэракоткі на адну найважнейшую рэч: прыцягнуў ён свой фатаграфічны апарат і хацеў здымаць нас, ды так мы разбалбаталіся, што ўспомнілі ўжо, калі лямпы пазапальвалі. Не ўначы ж здымацца? Давялося да іншага разу адкласці.

Арыфметыка. Лужына. Зубаву выключаюць

Вы можаце сабе ўявіць, як я хвалявалася перад Ліндачкіным урокам! Адгадала яна ці не, хто цацкі даслаў? Мне здавалася, што як толькі яна на мяне зірне, дык усё і дазнаецца. І страшна было, што адгадае, і шкада, калі не.

Вядома, я зусім не хацела, каб мне дзякавалі, Божа захавай, асабліва пасля таго, што мамуся пра самалюбства казала, але толькі тады яна напэўна ведала б, што мы яе любім, вельмі любім, а гэта так прыемна. А інакш, як я магу ёй даказаць? Вучыцца добра? Так, вядома, я паспрабую, але толькі, ці мала што здарыцца часам можа, з кім бяды не бывае!

Але мадэмузэль Лінда нічога не адгадала, прынамсі, нічога нам не казала. Увесь урок яна была такая ціхенькая, спакойная, некалькі разоў пазірала на мяне, ледзь-ледзь усміхалася, і вочы ў яе былі такія добрыя-добрыя. Мілая!

Потым, калі мы спісвалі з дошкі правіла, чую: яна пра нешта з Жанюрачкай гутарыць. Пачатак то я пражывала, а як пачула сваё прозвішча, ну, зараз жа ў мяне і слых на семях.

- ...un cour excellent et extremement intelligente, ^[26] - кажа Ліндачка.

Я адчуваю, вушы ў мяне чырванеюць, шчокі, нават вачам гарача робіцца. Нагнулася над швыткам і давай кляксапірама правіла церці. А прыемна так!

Нам у той дзень у гімназіі за сняданкам такія салёныя цялячыя катлеты далі, што я потым, як качка піла, і ўсё яшчэ піць хацелася. Раз пяць пад кран бегала, хоць гэта ў нас, уласна кажучы, забаронена: у Няве вада ж сырая, а нам дазваляюць толькі кіпячоную піць або чай. Але за чай без цукру пакорліва дзякую, кіпячоная ж вада заўсёды нейкая летняя і найпраціўная, а пад кранам смачная, халодная. І галоўнае, што піць то яе вельмі весела. Кубкаў гімназічных мы для гэтага ніколі не ўжываем, вельмі выгляд у іх аблезлы ды падазроны, а проста адкрыеш кран, рот падставіш і п'еш. Ну, зразумела, не без таго, каб хто-небудзь не падпіхнуў, а тады не толькі ротам, але і вушамі нап'ешся, вось гэта і весела! Я аднойчы адной "шастушцы" ^[27] так дагадзіла, што ёй вада ледзь не да самага пояса за каўнер налілася!

Сёння ўжо і на ўрок пазванілі, я яшчэ апошні раз дапіваць бегала, і, адчуваю, яшчэ піць хачу. Рабіць няма чаго, узяла кубак, вымыла добранька, наліла поўны ды з сабой у клас і ўзяла, а там у парту паставіла.

Урок - арыфметыка. Індзеец па чарзе вучаніц да дошкі выклікае дзяленне на адзнаку рабіць. Ну, гэтага я не баюся, ужо налаўчылася. Люба дзяленне таксама добра разумее, так што мы на дошку не асабліва глядзім, у нас справа лепшая ёсць. Прынесла Люба шмат цукерак, - ведаеце, "карамель-цягучка" называюцца? - яны вельмі смачныя, мы сабе іх паціху і ўплятаем.

Па-мойму, за ўрокам усё неяк асабліва смачным здаецца, я тады ўсё راشуча магу з'есці, нават што і не вельмі люблю. І весела, і страшна, асабліва, седзячы як я, ледзь не пад самым носам у настаўніцы.

Жанюрачкі няма, яна часта кудысьці выпараецца. З'елі мы ўсе свае цукеркі дачыста, а тут Люба і шэпча:

- Бяда, Муся, піць да смерці хачу, а Індзеец выйсці не пусціць.

- І я, кажу, хачу, а толькі бяды тут ніякай няма: нагніся і пі, а потым я.

Люба то не ведала, што ў мяне вадзяныя запасы маюцца. Пагля-дзелі - Чырвонаскурка спакойна адварнуўшыся сядзіць: усё ідзе шчасна. Люба нагнулася і адпіла з чвэрць кубка. Потым я пад стол палезла, ды толькі, Бог яго ведае, як гэта здарылася, - праціўны кубак выслізнуў у

²⁶ ...Вельмі разумная і з добрым сэрцам (франц.).

²⁷ Шастушка - вучаніца шостага класа.

мяне з рукі і перавярнуўся ў парту!

Перш чую "кап... кап... кап..." на падлогу, а потым ужо і цэлым струменьчыкам пабегла. Люба, вядома, гатовая - кісне са смеху. Што тут рабіць? А лужынка ўжо прыстойная. Адно застаецца - лезці пад лаўку. Лезу. Толькі я туды шыгнула, падол спадніцы прыпадняла і левым бокам выціраю, Чырвонаскурка паварочваецца:

- Вы што там пад сталом робіце?

Як толькі яна спытала, я хутка хустку насаваю, таксама мокрую, якой я парту выцірала, а зараз у руцэ трымала, шлёп на падлогу, а падолам усё тру. Дзякуй Богу, суха, толькі пляма невялікая засталася.

- Я, - кажу, - Вера Андрэеўна, насоўку да вашага падножжа выпусціла.

Усе як чмыхнуць, нават Індзеец засмяўся.

- Ды што я, гара, ці што, што вы да майго падножжа валіцеся? Бо гэта толькі пра горы так выказваюцца.

Я тым часам ужо ўстала, смешна мне, але я раблю святыя вочы і кажу:

- А я думала, і пра людзей так кажуць, бо ёсць жа і ў малітве: "падножжа ўсякага ворага і супастата..."

- Так, але я не вораг і не супастат, і гаворым то мы не па-славянску, а па-руску. Садзіцеся на месца і старайцеся нікуды нічога не губляць.

- Кажа, не супастат, - шапчу я Любе, - а сама - самая сапраўдная чырванаскурая супастатка.

Люба ўся трасецца і не можа ўтрымацца ад рогату, а вы ведаеце, як гэта заразліва, я таксама пырхаю, за намі астатнія, але "супастатка" пачынае злавацца.

- Калі ласка, перастацьце. Трываць не магу гэтага бессэнсоўнага рогату; ведаеце рускую прыказку: "Смех без прычыны..."

Ну, ужо калі гэта без прычыны, дык невядома, чаму і смяцца.

Скончылася ўся гэта гісторыя тым, што мяне для ўціхамірвання да дошкі выклікалі. Ужо як яна мяне ні катавала, і так, і сяк, - але без адзінай запіначкі я ёй адказала, прыйшлося Індзейцу "дванаццаць" паставіць. Выдатна! Грывеннік зарабіла, а лішні грывеннік - ніколі не лішні.

Так, ледзь-ледзь не забылася. Гісторыя вось у нас надоечы якая здарылася - ізноў прыгажуня наша Зубава вызначылася. Мала таго, што з кніжкі спісвае ды "дзявяткі" за паводзіны атрымлівае, яна ўжо зараз сама дзённік сабе падпісваць пачала.

Яўгенія Васільеўна некалькі дзён усё патрабавала, каб яна ёй паказала подпіс за мінулы тыдзень, а тая ўсё паўтарала: "Забылася" ды

"Забылася". Нарэшце Жанюрка абвясціла, што, калі яна яшчэ раз забудзецца, то яе бацькам не забудуцца па гарадской пошце ліст паслаць. Забаялася тая. Прыходзіць, кажа: "Падпісана".

- Дзякуй Богу, даўно пара, - адказвае Яўгенія Васільеўна, пакажыце!

Тая падае. Яўгенія Васільеўна адкрывае, глядзіць:

- Гэта хто ж, мама падпісвала?

Зубава счырванела, як рак:

- Так, мама...

- Дзіўна, быццам не яе почырк.

- Не, Яўгенія Васільеўна, гэта мама. Слова гонару, мама, далібог, мама, а толькі яна вельмі спяшалася.

- Няпраўда, Зубава, гэта не мама падпісвала, - кажа Яўгенія Васільеўна.

Яна ўжо таксама чырвоная, значыць, сярдуе, і ў голасе ў яе звініць штосьці. Зубава маўчыць.

- Я пытаю, хто падпісваў ваш дзённік? Гэта не мама!

- Выбачайце, Яўгенія Васільеўна, я памылілася. Я забылася, гэта праўда не мама, яна хворая, гэта цёця.

Тут Яўгенія Васільеўна як крыкне на яе:

- Не маніце, Зубава! Пасаромейцеся! Цяпер вы бажыліся, што мама, зараз кажаце, што цёця. Дык я вам скажу, хто падпісваў, - вы самі!

Зубава вые ледзь не на ўвесь клас, а ўсё сваё паўтарае:

- Не... Далібог... Не... Далібог...

- Маўчаць! - як крыкне на яе Яўгенія Васільеўна, я нават не думала, што яна і крычаць вось так умее. - Хадземце!

Узяла за руку і павяла рабыню Божую ўніз.

Мінуць праз дваццаць, калі Надзея Аркадзеўна нам ужо дыктоўку рабіла, Яўгенія Васільеўна прывяла ўсю зарованную Зубаву, тая забрала сваю торбу, і абедзве зараз жа зноў пайшлі. Потым Яўгенія Васільеўна казалася, што інспектар загадаў яе выключыць.

Я падводжу Таню. Шаўковая спадніца

Вы не знаходзіце, што часам карысна бывае пазлавацца? Сапраўды, з гарачкі ды са злосці такую выдатную штуку можна прыдумаць - хараство! Вось, напрыклад, не раззлуйся на нашу праціўную Грачову, быць можа, мне і не прыйшла б у галаву такая "гінуальная" думка. (Здаецца, не нахлусіла, - бо такія думкі так завуцца?)

Даўно ўжо я на Таньку зубы ваSTRU, яшчэ з той самай пісьмовай

арыфметыкі, калі яна Цішалавай знарок няправільны адказ падказала. Я тады ж дала сабе слова "падкаціць" яе, ды ўсё не выпадала, а тут так цудоўна прыйшлося!

Выклікала мадэмуазель Лінда Швейкіну да дошкі вывучаны пераклад пісаць. Швейкіна - далбяхка, старанны і вельмі руплівы, але жудасны тупень, а з гэтым нічога не паробіш: калі дурны, дык ужо надоўга.

Вось піша яна сабе пераклад, акуратненька літару да літары нанізвае, і дакладна, добра, памылак няма, але баіцца бедная страшна: напіша фразу і паварочваецца, глядзіць на клас, каб падказалі, ці дакладна. Я ёй ківаю: добра, маўляў, усё правільна. Яшчэ фразу напісала, таксама нідзе не нахлушана, але здуру яна вазьмі ды паглядзі на Грачову. А тая, праціўная, трасе галавой: не, маўляў, не так. Швейкіна спалохалася, ды ў слова *die Ameise* ^[28], якое добра было напісана, і ўсадзі другое "m". Танька ківае: добра, дакладна. Вось гадасць! І нічога з ёй у гэту хвіліну зрабіць нельга - не біцца ж на ўроку?

Як ніяк, а Швейкіна ўсё-такі "адзінаццаць" атрымала, а магло б быць і "дванаццаць", можа быць, ёй гэта грывеннічак страты.

Пачалі потым вусна з рускай на нямецкую новы ўрок перакладаць. Якраз Таньку і выклікалі. Устае.

- Падказвайце, калі ласка, падказвайце, - шэпча вакол.

Як жа, чакай!

Перш перакладала так, цераз пень калоду, бо па нямецкай то яна зусім швах, самых простых слоў і то мала ведае. Даходзіць, нарэшце, да фразы: "Самавар стаіць на срэбным падносе". Стоп!.. Самавар стаіць, і Таня таксама... Ні з месца!

Вось тут і прыходзіць мне дзівосная думка, і я ёй на ўсе жылы выразна так шапчу:

- Der Selbstkocher steht auf der silbernen Unternase.

Яна так цалкам усё і лясні. Немка спачатку нават не сцяміла, Жанюрачка са здзіўленнем падняла свае вішнёвыя вочы. Я зноў шапчу - яшчэ гучней і выразней. Люба качаецца ад рогату, таму што ўжо ўчула і даўно ўсё сцяміла. Танька зноў паўтарае. Выдатна!

Гэтым разам усе чулі, і ўсе пырхаюць. Нават сумны тварык мадэмуазель Лінды ўсміхаецца, а Яўгенія Васільеўна сабрала на шнурочак сваю носулю, выставіла напаказ свае трыццаць дзве міндаліны і смяецца да слёз.

Таня чырванее і сціскае зубы, бачачы, што ўсе над ёй смяюцца:

²⁸ Мурашка (ням.).

гэтага іх светласць не любіць. Самой здэкавацца над іншымі - колькі заўгодна, але ёю ўсе павінны толькі захапляцца!

Ну што, з'ела, матухна? Вось і выдатна! Пачакай, я цябе да рук прыбярэ, розуму навучу, будзеш ты іншых з толку збіваць!

Так я гэта ёй і растлумачыла, калі яна пасля ўрока ледзь не з кулакамі на мяне накінулася.

Праўда, гэта фраза была добра складзена? Ужо такі дакладны пераклад, самы дакладны-найдакладны: "самавар" - Selbstkocher, "пад нос" - Unter Nase.

Учора не адной толькі Тані, Мартынавай таксама не пашанцавала.

Трэба вам сказаць, што Мартынава наша - крыўляка страшная, уяўляе сябе ледзь не прыгажуняй, а з тых часоў як яе настаўнік танцаў хваліць пачаў, яна думае, што і сапраўды выдатная балярына. Так, дарэчы: а настаўнік то наш найпацешны, быццам увесь на вяровачках тузаецца і нагамі вельмі спрытныя *па* вырабляе - відаць, што яны ў яго адукаваныя.

Цяпер, як толькі танцы, Мартынава не ведае, што ёй на сябе начапіць: і туфлі то бронзавыя, то блакітныя шаўковыя напне, і бант на галаву нейкі вар'яцкі насадзіць. Не, усё яшчэ мала! Учора прыходзіць, так уся і шастае, адразу чуваць, што спадніца шаўковая ўнізе, але толькі мы знарок, каб памучыць яе, быццам нічога не заўважаем. Ужо яна і падол прыўздымае, і сукенку ў жменю разам з ніжняй спадніцай зграбе, каб больш шастала, - аглухлі ўсе, не чуюць. Тут яна новае выдумала.

Пасля перапынку спускаемся ўсе ў танцавальную залу, а Мартынава, быццам неспадзявана, і расшпілі сабе пояс ад сукенкі, каб праз прарэх блакітны шоўк бачны быў.

Трэба вам сказаць, што на сваю бяду яна і ў класе сядзіць, і ў пары танчыць з Цішалавай, таму што яны зусім аднаго росту.

Стаім у зале. Настаўніка яшчэ няма, вось яна і кажа Шуры:

- Ах, у мяне, здаецца, спадніца расшпілілася, папраў, калі ласка!

Шурка рада старацца; зашпіляе ёй добрасумленна ўсе тры гаплікі, а сама тым часам быццам неспадзявана развязвае матузы ад яе шаўковай спадніцы.

Пачынаем танчыць. Рэверанс, шасэ ^[29], уздыманне рук - усё ідзе гладка. Нарэшце вальс.

- Прашу, паўпаварот направа, - крычыць настаўнік.

²⁹ Шасэ - у танцах: слізгальны крок, калі адна нага "пераганяе" і замяняе другую.

Вядома, усе, акрамя дзвюх-трох, паварочваюцца налева, не знарок, не на зло яму, а так ужо яно заўсёды само выходзіць. Ну, настаўнік, зразумела, бурчыць, загадае павярнуцца ў іншы бок і танчыць вальс.

Танчыць сабе наша Мартынава і бяды не адчувае, а з-пад сукенкі ў яе віднеецца перш вузкая блакітная палоска, потым яна робіцца ўсё шырэй і шырэй. Мартынава пачынае ў ёй блытацца, і раптам - шлеп-с! - спадніца на падлозе. Яна хоча спыніцца, ды дзе там: Шурка прыкідваецца, што нічога не заўважае, ведай сабе танчыць і Мартынаву за сабой цягне. А тая, як забыталася адной нагой у спадніцы, дык яе праз усю залу і вязе. Нарэшце вырвалася, хутка падабрала з падлогі свае гарнітуры і чырвоная, як рак, вобчас паляцела ў прыбіральню.

Цяпер усе бачылі яе спадніцу...

На перапынку наша кампанія жыцця ёй проста не давала - то адна, то іншая падыдзе:

- Калі ласка, Мартынава, ці не можаш сваю спадніцу на фасон даць, мне страшна падабаецца, зручная - хараство!

І сур'ёзна гэта так кажуць, толькі Люба не вытрымала, пырснула ёй у твар. Мартынава ледзь не раўла са злосці. Ну, я думаю, яна больш гэтай спадніцы не надзене.

Белыя чалавечкі. Васьмёрка

Калі вы чыталі калі-небудзь "Дзеці Сонцавых" ^[30], то ведаеце, якая гэта цікавая кніга: проста не адарвацца, так і хочацца хутчэй дазнацца, што далей здарыцца. Гэта мілая малюсенькая Вара, да якой праціўная пепінёрка ^[31] Буніна так чаплялася, што нават яе любімыя печаныя бульбачкі, злочка гэтакія, адбірала, - так усё гэта цікава, што можна пра ўсё на свеце забыцца. Я і забылася... Зусім забылася, што ў мяне ёсць урокі.

Татачка з матуляй былі на журфіксе ^[32] ў цёці Лідушы, "вінцілі" там, а мяне, вядома, дома пакінулі і замест вінта ^[33] сказалі ўрокі падрых-

³⁰ "Дзеці Сонцавых" - вельмі папулярная ў канцы XIX - пачатку XX стагоддзя аповесць Лізаветы Мікалаеўны Кандрашовай (1836-1887) пра жыццё і вучобу дзвюх сясцёр у Паўлаўскім інстытуце.

³¹ Пепінёрка - дзяўчына, якая скончыла сярэднюю навучальную ўстанову (жаночы інстытут) і пакінутая пры ім для педагагічнай практыкі.

³² Журфікс - вечар для прыёму гасцей ва ўсталяваны загадзя дзень тыдня.

³³ Вінт - картачная гульня.

таваць. Я б іх абавязкова вывучыла, калі б мне пад руку не трапілася вялікая кніга ў светлай вокладцы, на якой дзве дзяўчынкі намаляваны, - вось гэтыя самыя "Дзеці Сонцавых".

Узяла я яе толькі малюначкі паглядзець, ну, потым хацела зірнуць, якая там першая частка, знарок нават не садзілася, стоячы глядзела, але як пачала, так да паловы адзінацатага і чытала не адрываючыся. І даўжэй бы праседзела - таму што я потым-такі ўселася і нават вельмі зручна, - але ад стомленасці ўжо дрэнна разумець стала, ды і праціўная Глаша сто разоў надакучаць прыходзіла:

- Мар'я Уладзіміраўна, калі ласка, спаць ідзіце!

Нічога больш і не заставалася, як у ложка бухнуцца, таму як галава страшна трашчала, гэта значыць... балела. Ужо якое ж тут вучэнне? Адна надзея - ану на наступны дзень не спытаюць. Напэўна нават не павінны спытаць, бо адзнакі ў мяне па ўсіх прадметах маюцца.

Іду на наступную раніцу.

Геаграфія шчасліва прайшла, нават весела, таму што мяне, дзякуй Богу, не выклікалі, а то цешыцца не было б чаму, бо ўрок я і не чытала.

Сёння Люба вызначылася; я не смяюся, яна, праўда, добра адказвала, толькі адзін раз замест Індыйскага акіяна ў Паўночны Ледавіты заехала, але ўжо гэта па маёй віне. Страх, як я люблю на ўроку Любу смяшыць, яна цяпер "гатова" і потым ужо спыніцца не можа, рагоча-заліваецца - ну, і ўвесь клас за ёй.

Выклікалі яе да карты. Я выняла насоўку, зрабіла на адным вугалку вузельчык, усунула ў яго другі палец - атрымалася галава ў каптуры. Потым трэці і першыя я выцягнула як дзве рукі і загарнула іх краямі хусткі так, што рубчык прыйшоўся ў мяне пасярод далоні, - выйшаў смешны-найсмешны маленькі белы чалавечак у халаце і начным каптуры.

Люба мая стаіць сабе, палачкай па карце водзіць, а Армяшка глядзіць на яе, цешыцца, і спіну нам павярнула. Тут мой чалавечак з-пад парты і выскачыў! Люба чмыкнула, але хутка падабрала вусны і далей распавядае. Тады я пачала дрыгаць другім пальцам, што ў вузельчык прасунуты, - чалавечак мой так і заківаў галавой, ведай сабе паклоны адвешвае. Тут ужо не адна Люба, з усіх бакоў пырхаць пачалі. Нават Зярнова не ўстаяла (яна рэдка смяецца, але жудасна пацешна, таму сама яна ні то на канарку, ні то на чайку падобная - і раптам птушка рагоча!).

Армяшка зашыкала на нас, і мой старэча мігам пад парту шмыгнуў, але толькі Тэракотка адварнулася, ён ізноў тут як тут - і кланяецца ўсё ніжэй і ніжэй, а клас рагоча ўсё гучней і гучней. Вось тут то Індыйскі

акіян і апынуўся ў Паўночным Ледавітым.

- Што за дурны смех? - раззлавалася Армяшка і хутка так павярнулася тварам да класа.

А я сабе спакойна-найспакойна сядзела, руку з чалавечкам локцем падперла, каб усім відаць было. А калі яна раптам павярнулася, што мне рабіць? Я хутчэй нявінную фізіяномію скурчыла і ну смаркацца, балазе хустка каля самага носа была... Фі!.. Крыў Божа нікому так не высмаркацца!.. Бо на далоні то маёй знаходзіліся полы халаціка, а яны раптам і расхінуліся... Вось гадасць!.. І ёсць жа людзі, якія абыходзяцца без насовак!..

На шчасце, урок хутка скончыўся, і мы з Любай стралой панесліся ў прыбіральню - я адмывацца, а яна за кампанію. Раптам - бух! Не маглі спыніцца і з размаху ўляцелі прама ў штосьці мяккае - галовамі ў живот настаўніка гісторыі. А настаўнік гэты мілы-мілы, тоўсты-тоўсты. Мы збянтэжыліся, нават перапрасіць не сцямілі і паляцелі далей. Нам то нічога, не балюча, мы ў мяккае патрапілі, а яму якое? Галовы ў нас цвёрдыя.

А гэта, можа быць, небяспечна?.. У адной знаёмай спадарычні ад удару рак зрабіўся. Раптам у яго рак зробіцца? Не - два ракі, бо яго дзве галавы стукнулі. Бедны мілы таўстун! Ён, кажуць, такі слаўны, яго ўсе ў старэйшых класах любяць.

Здаецца, ён то і паказвае ў фізічным кабінёце такія цікавыя доследы з гісторыі... Зрэшты, напэўна не ведаю. А што, уласна, можна з гісторыі на доследах паказаць? Не войны ж! Не б'ецца ж ён з вучаніцамі? Цікава. Трэба будзе старэйшых спытаць.

А бяда вось усё-такі над маёй беднай галовачкай трэснула.

Апошні ўрок - руская, уваходзіць Барбос. А вывучыць зададзены быў верш "Ты ведаеш край, дзе ўсё багаццем дыхае". Верш цудоўны, калі б я толькі ўспомніла пра яго, абавязкова вывучыла б, але гэта - калі б успомніла, а я...

Выклікаюць Зярнову. Яна, вядома, на выдатна адказала, як і належыць першай вучаніцы. Потым Бек. Тая хоць не першая, а ведала назубок. Потым раптам - вось табе і раз! - Старабельскую. У мяне душа ў пяткі сышла, бо я ніводнага разу не чытала, толькі вось цяпер Зярнову ды Бек праслухала. Няма чаго рабіць, падыходжу да стала, пачынаю:

- "Маларосія", верш Аляксея Талстога.

І пайшла-пайшла плесці. Верш то я ўвесь да канца расказала, але слоў у ім, здаецца, больш маіх уласных апынулася, чым талстоўскіх. Барбоска мяне некалькі разоў папраўляла, а звычайна што-што, а ўжо вершы ды байкі я заўсёды з шыкам рапартую.

- Усяроўна, - кажа. - Што ж гэта вы так дрэнна ведаеце?
Бач ты! Не вучыўшы, ды добра ведаць? Дзякуй Богу, што і так адтарахцела... гэта значыць адказала...

Я маўчу, а Барбос ізноў:

- З-за чаго ж вы не ведаеце, а?

Вось дзівачка!

- Ды таму, - кажу, - што я не вучыла.

- Як не вучылі? Зусім?

- Зусім, нават не чытала.

Барбос вока вытарашчыў.

- Прыгожа, што і казаць. Паспадзявалася, што памятае, і не дала сабе нават працы паўтарыць. Вельмі сорамна.

Тут ужо я вока вытарашчыла:

- Што паўтарыць? Ды я ніколі ў жыцці гэтага не вучыла.

- Дык чаму ж вы ўсё-такі ведаеце?

Як чаму? Не, дакладна Барбосіна розум страціла і самых простых рэчаў не разумее. Што ж яна, праспала ці што, як Юля з Зярновай стараліся?

- Дык жа Бек і Зярнова цяпер адказвалі, ну, я і чула, таму і ведаю.

- І гэтыя вы заўсёды такім спосабам урокі вучыце? - пытае настаўніца.

- Не, - кажу, - звычайна я дома вучу, а ўчора не было калі.

- Як не было калі? А што ж вы рабілі?

- "Дзеці Сонцавых" чытала.

- Як? І ваша мама дазваляе вам чытаць пабочныя кніжкі перш, чым вы скончыце ўрокі?

Не, Барбосіна таго, зусім швах, усё нешта неразумнае сёння пляце. Яна, здаецца, думае, што мая мамуся зусім дурная.

- Вядома, не, - кажу, - ніколі не дазваляе, а толькі ўчора забараняць не было каму. Мама з'ехала, а я на адну толькі хвілінку ўзяла кнігу паглядзець, ды так цікава...

- Што і пра ўрокі забыліся? - падказвае Барбос.

- Ды зусім я забылася, так да паловы адзінаццатага і праседзела.

- Усё гэта выдатна, - кажа, - а толькі гэта нядобра, больш "васьмі" паставіць не магу.

І - о, жах! - у журнале, у клетачцы супраць майго прозвішча, ужо красуецца тоўстая "васьмёрка".

Ніколі, ніколі яшчэ такога сораму са мной не здаралася! Ну што я матулі скажу? З-за Барбоса, ды яшчэ за вершы - "восем"! Ох, і падкузьмілі мяне "Дзеці Сонцавых"!

Не асабліва матуля ўзрадавалася гэтаму яшчэ небываламу ўпрыгожванню ў маім дзённіку і па галоўцы мяне не паглядзіла, калі я ёй вымушана была распавесці, як напярэдадні вечар правяла. Праўда, сорамна. Не, ужо больш гэтага не здарыцца ніколі, баста!

Ледзь не забылася: да нас новенькая паступае на месца Зубавай, якую выключылі.

У цёці Лідушы. Валодзіна кампанія

У суботу ўвечар я ўпрасіла мамусю адвезці мяне да цёці Лідушы, я ўжо сто гадоў у яе не была. Татачка з матуляй хітрыя - часцяком туды "вінціць" адпраўляюцца, а мяне, нябось, не бяруць. Да вінту то я, скажам, ахвотніца невялікая - вельмі трэба сабе галаву сушыць! І глядзець то шкада на гэтых няшчасных вінцёраў: думаюць-думуюць, труць сабе лбы, нібы мазгі масажуюць. (Як быццам не так гавораць? Ну ды добра, сьдзе!) І што за задавальненне? Ну, а пайсці і ў цёці Лідушы на ўсё паглядзець, усё перакратаць - вось да гэтага я ахвотніца страшная. Мамуся то не вельмі ўхваляе, калі я ў яе пакоі гаспадару, але цёця Лідуша ўсё дазваляе.

А кватэрка ў яе, як цацачка, вясёлая, утульная, маленькая, - страшна люблю маленькія пакойчыкі!

Вось мы з матуляй пайшлі туды і Ральфіка прыхапілі, - бо ён ім таксама трохі сваяк, таму што - не будзь Леаніда Георгіевіча, дык ён і на свет не з'явіўся б, гэта значыць з'явіцца то, мабыць, з'явіўся б, але не быў бы чальцом нашай сям'і. Значыць, Л. Г. яму нахштальт хрышчомага ці прыёмнага таткі. Вось і трэба ў ім "роднасныя пачуцці падтрымліваць" (гэта любімы выраз цёці Лідушы).

Нам, вядома, былі вельмі радыя, і цёця зараз жа адправіла Леаніда Георгіевіча па мярэнгі і вінаград, якія я страшна люблю. Кандытарская ў іх пад бокам, фруктовая крама таксама - на цудоўным месцы кватэра! - так што ён імгненнем туды злятаў.

Уселіся мы радком вакол Selbstkocher'a і гутарылі. Утульна так, добра! Тут і адно цікавае-найцікавае пытанне кранулі: справа ў тым, што ў пятніцу маё нараджэнне - падзея немалой важнасці, а яны, відаць, не ведаюць, што мне падарыць. Вось хітруны, спрытна так выпытваюць! Я таксама спрытна так, быццам нічагусенькі не разумею, пачала ім тлумачыць, што ў нас у гімназіі ва ўсякай дзяўчынкі альбом для вершаў ёсць, куды і вучаніцы, і настаўніцы што-небудзь пішуць, а ў мяне, маўляў, няма. Зразумелі, найвыдатна зразумелі, шматзначна так пераглянуліся. Будзе альбом!

А мярэнгі якія дзівосныя былі, пальчыкі абліжаш! Нават Ральф сабе лапу аблізаў - праўда! Дома ў нас мой чарнамазік за гарбатай заўсёды на асобным крэсле каля мяне сядзіць, ну, і тут запатрабаваў, не супакоіўся, пакуль яго да стала не падсунулі. Ем я, а ён умільна так на крэм глядзіць, галаву скрывіў, вока скасіў, пацмоквае і аблізваецца, а прыэднімі лапамі на крэсле перабірае і нават трохі падскавытвае ад нецярпення. Ён угэтых адносінах зусім умяне: крэм, шакалад і арэховую халву любіць. Ну, як адмовіць? Дала яму вялікі кавалак з крэмам, дык ён, дурань, палову сабе на лапу і выпусціў. Нічога, чысценька потым вылізаў.

Папілі мы, паелі, пабалбаталі ды ў палове дзясятага ўжо і дома былі.

У нядзелю я раніцай раненька ўрокі вывучыла, таму што днём павінны былі прыйсці Люба і Валодзя, а ён нас зняць абяцаў, - дагэтуль усё яшчэ не давялося.

Прыляцеў, як заўсёды, вясёлы, зіхатлівы, толькі каля левага вока найздаравеннейшы сіняк, ці хутчэй нават "жаўтляк", з ліловымі разводамі, - апошні крык моды такое спалучэнне колераў, як ён запэўнівае.

- Гэта, - кажу, - хто ж цябе так дабраславіў?

- Пацярпеў, Мурка, нявінна пацярпеў з-за хлеба надзённага, падчас збівання немаўлятаў.

- Што яшчэ за збіванне?

- А, бачыш, у нас такі статут вайсковы існуе, каб пачаткоўцам, значыць, акрайцаў і не нюхаць, - гэта, маўляў, толькі для стараслужачых.

- Што ты там яшчэ хлусіш?

- Еў боб, не хлушу!

- Што гэта за "еў боб" такі?

- А гэта, бачыш, таму, што бажыцца грэшна. Нельга, кажуць, Бога дарэмна памінаць. Ну, а "еў боб" сказаць - які ж грэх? А ўсё адно клятва: зманіць, значыць, не мажы.

- Ну, добра, а сіняк то ўсё-такі адкуль?

- Кажу, нявінна пацярпеў. Прыходжу ўчора ў сталовую, а на маім прыборы акраец ляжыць, пухірысты такі, як губка, не ад ніжняй скарынкі - тая ўсё адно што падэшва, - а верхні (Валодзя нават пры адным успаміне аблізнуўся). І ведаю ж, прыйдуць "старыя", адбярдуць. Я яго хутка лап - ды ў кішэнь, толькі адкусіў, колькі ў рот улезла. Не паспеў яшчэ і разжаваць толкам, як ужо ўвесь гурт і нахлынуў. Яны, як прыйдуць, адразу першым абавязкам робяць вышук акрайцаў. І тут тое ж самае: "Краснагорскі, а твой хлеб дзе?" - крычыць самы наш

бамбіза і гарлапан Дубаў. Я і адказаць не паспеў, а ён: "А жуеш што? А? Акрайцы ўтойваць? Старэйшых абжульваць? Гэй, браткі, вытрасці з яго акраец!"

- І вытраслі?

- Вытраслі, ды яшчэ як! Вось і ордэнам гэтым за адрозненне забяспечылі, - дакончыў ён, паказваючы на "апошні крык моды".

Весела там у іх! Я б заўсёды бітая хадзіла, бо акрайцы, ды яшчэ такія пухірыстыя, да смерці люблю.

У чаканні Любы мы пайшлі ў мой пакой, гэта значыць Валодзя пайшоў, а мяне матуля паклікала прымяраць сукенку, якую краўчыха прынесла.

Вяртаюся, гляджу: Валодзя штосьці канчае пісаць і з шыкам расчоркваецца. Во жак! Альбом жа Ермалаевай, яна дала мне, каб я ёй што-небудзь на памяць напісала!

- Ты што там драпаеш?

- Ды ўжо вельмі пачуццёвыя ўсе рэчы ў гэтай дзяўчыны панавісаны, вось напрыклад:

*"Ручай два дрэва раздзяляе,
Ды іх галінкі, сплёўшыся, растуць,
Лёс (ах!!) два сэрцы (ох!..) разлучае,
Ды думкі іх у адным жывуць..."*
Ад гарача любячай цябе сяброўкі Мусі Старабельскай.

Валодзя разрагатаўся:

- Душадрацельна!.. Страшэнна! Еў боб, я замілаваны!.. Мурка, Мурка, няўжо ты нічога яшчэ дурней не выдумала?

Вось праціўны, вось бяздушны, адважваецца смяяцца над такімі дзівоснымі вершамі!

Я яму адказваю адным толькі словам:

- Дурань!

- Рады старацца, ваша правасхадзіцельства!

Нават не раззлаваўся, вырадак!

- Ведаеш, Муська, я так крануты, так замілаваны, што не мог устрымацца і ў парыве захаплення таксама напісаў гэтай невядомай дзяўчыне разумную пароду адносна таго, што робіць шчаслівай, слухай:

*Калі жадаеш быць шчаслівай,
Еш паболей чарнасліваў,
І ў страўніку ўжо хутка
Развядуцца забудкі.
Пісаў*

*Ой-ой-ой,
Як пабіты герой.
Тмутракань. 31 лютага 1914 года.*

І дадаў:

- Нябось, пішаце, пішаце, а не, каб разумную, сапраўды сяброўскую парадую сяброўцы даць. Калі яна гэтым незадаволеная будзе, ужо не ведаю, чым ёй і дагадзіць.

Вось праціўны хлапчук! Вось пудзіла! Але трэба яму аддаць належнае, смешнае пудзіла.

Я злуюся, але пачынаю рагатаць, а за маёй спіной таксама хтосьці заліваецца-рагоча. Гэта Люба неўпрыкмет увайшла - мы за сваімі літаратурнымі гутаркамі і званка не чулі.

- А! - выклікнуў Валодзя, нізка раскланьваючыся. - Гонар маю кланяцца.

- Дабрыдзень, - кажа Люба.

- А адважуся спытаць пра найдаражэйшае здароўе і дастатак мадэмуазель Армяш-дэ-Тэракот? - працягвае ён балаганіць.

- Здаровая і вам кланяецца, - адказвае Люба.

- Крануты... узрушаны... магу сказаць, пераварушаны, - і, перакуліўшыся нагамі дагары, Валодзя валіцца на падлогу.

Тут у справу ўмяшаўся Ральфік, які прымчаўся, як ашалелы, на гэты шум. Валодзькіны ногі дрыгалі яшчэ ў паветры, калі ён, падскочыўшы, спрытна ўчапіўся ў краі яго "пастаментаў", і казённай маёмасці пагражала немінучая бяда.

Ну, нарагаталіся мы і надурэліся, што завецца, уволью, пакуль не ўспомнілі пра фатаграфію. Ледзь-ледзь ізноў не забыліся!

Валодзя зрабіў некалькі здымкаў у розных паставах: і нас з Любай удваіх, і з Ральфам утраіх, і паасобку ўсіх траіх. Ubачым, ці ўдала выйдзе. З імі яшчэ нешта трэба рабіць, праяўляць неяк, і то яшчэ не адразу дакладна атрымаецца, а перш на шкле ўсё будзе дагары нагамі. Ну, ды гэта ерунда, паглядзець усё-такі можна: толькі перавярнуць пласцінку - і ногі апынуцца ўнізе, а галава там, дзе ёй належыць.

Пасля абеду Валодзя хутка з'ехаў разам з дзядзем Колям, які таксама ў нас абедаў. Бедны дзядзя мой нешта прыцішэў, здаецца, у яго на душы кошкі скрабуць. Мамуся казала, што, быць можа, яго хутка возьмуць на вайну, тады яму давядзецца з'ехаць і пакінуць Валодзю аднаго. Вядома, ён не баіцца і праціўных япошак з радасцю паб'е, але мамуся казала, што ён вельмі засмучаны расстаннем з Валодзем. Падумайце толькі, у беднага дзядзі памерлі жонка і яго першы старэйшы

сын Саша, адзін толькі адзіны Валодзя і застаўся, дзіва каб душа не балела! Бедны дзядзечка! Мне так за яго сумна зрабілася, што і дурэць ахвота знікла. Уселися мы з Любай ціха і паважна ў маім пакоі на канапку і пачалі гутарыць.

Люблю я свой пакойчык - маленькі, утульны, асабліва калі ліхтарык запалыць: ён такі блакітнавата-зялёны, аквамарынавы, і святло ад яго мяккае, сапраўдныя месяцавыя прамяні, - а вы ж ведаеце, як я месяц люблю; пры ім усё нібы ў казцы, такое таямнічае і быццам калышання - хораша. А на душы і добра, і чуць-чуць жудасна!

Ух, стамілася! Вось распісалася!

Новенькая. Карлік і волат. Сашаў часопіс

Сёння да нас прывялі, нарэшце, новенькую. Мы думалі, яна экзаменавацца будзе, ды не, яна іспыт ужо вытрымала раней, у тым горадзе, дзе яе тата служыў, а калі яго сюды перавялі, ну, і яе ў нашу гімназію ўладкавалі, балазе вакансія знайшлася.

Сядзім мы на рускім уроку і пішам усё тую ж няшчасную "Маларосію", якую я тады не ведала. Толькі ў гэты раз я яе назубок вывучыла - і гаварыць, і пісаць. Дык вось, строчым мы, тут раптам дзверы самі сабой адчыняюцца, нібы па чарах - таму што праз шкло вышэй ручкі не відаць, каб яе хто-небудзь адчыняў, - расхінаюцца і ўваходзіць класная дама пятага "А", а з ёй новенькая.

Новенькай то Бог і казаў быць ніжэй ручкі, на тое яна і "сядмушка" ^[34]. Ну, а Шарлоце Карлаўне можна было і паспець ужо падрасці, бо ёй гадоў пяцьдзесят, дакладна, будзе - ды вось не паспела, так каратышачкай і засталася. Жудасна ў яе выгляд пацешны: ножкі кароценькія - здаецца, быццам яна на каленях ходзіць, - затое галава і рукі нішто сабе, шаноўныя. А голас! Па-мойму, у нашага швейцара Андрэя шмат прыемней будзе, і манеры падалікатней, ды і рукамі ён менш размахвае. Не любяць яе ў гімназіі: злюшчая-найзлюшчая, ва ўсе класы нос совае.

А новенькая - міленькая, прозвішча яе Пыльнева, добранькая, і выгляд у яе такі святы.

Пакуль мы сваю "Маларосію" дапісвалі, Шарлота Карлаўна з Жанюрачкай пашапталася, здала ёй новенькую, паскакала-паскакала перад дзвярамі, учапілася нарэшце за ручку і знікла. Жудасна смешная!

Яна немка, яе прозвішча Бекер, і ўсе дзяўчынкі як адна

³⁴ Сядмушка - вучаніца сёмага, самага малодшага, класа.

запэўніваюць, што яна нявеста нашага настаўніка чыстапісання Генрыха Гансавіча Раба, таксама немца. Вось цікава, калі б яны пажаніліся! Ён высокі-найвысокі, ходзіць у струнку выцягнуўшыся, а на верхавіне найзабаўны кок тырчыць. Пад ручку ім шпацыраваць і думаць нельга, хіба "пад ножку", таму яна яму, дакладна, ледзь-ледзь вышэй калена прыйшлася б. Ён праз яе не тое што пераскочыць, а прама-такі пераступіць можа.

Напісала вась усе гэта, і ўздаўся мне адзін наш знаёмы, - вельмі высокага росту, тоўсты і з такімі вялікімі нагамі, што галёшы яго ні ўцяць ні ўзяць маленькія лодкі, ды пры гэтым яшчэ і страшна блізарукі. Вось ідзе ён сабе аднойчы па Неўскім, а перад ім кабетка. Раптам ён адчувае: пад яго нагой штосьці хруснула. І кабетка як ускрыкне, як пачне яго лаяць, як пачне плакаць! Аказваецца, яна вяла на шнуручку малюсенькага нейкай вельмі рэдкай пароды сабачку, а ён саслепу не дагледзеў, і бедны цюцік загінуў пад "лодкай". Вось жах! Раптам і Раб так наступіць, і ад Шарлоткі толькі мокранькае месца застанецца. Як сказала я гэта Любе, думала, яна памрэ са смеху, - рагатала, супакоіцца не магла.

Так, а за чыстапісаннем вась мы сёння як скандалілі! Што і казаць, паказалі добры прыклад новенькай. І заўсёды за гэтым урокам сва-воляць, а сёння ўжо вельмі расхадзіліся.

Яўгеніі Васільеўны, зазвычай, у класе не было. І пайшлі - хто закусваць, хто апельсіны есці. А потым скарынкамі стральбу задумалі. Раб ведай сабе паўтарае:

- Не шліць, сдзець смірн!

Ён заўсёды так пацешна гаворыць, нібы адшчапляе кожнае слова.

Які тут "смірн"! Раптам - лясь! - Рабу скарынка прама ў лысіну ляціць. Скандал! Гэта Бек хацела ў Зярову запусціць, таму што тая ўжо вельмі старанна пісала, ледзь не на ўвесь клас сапла, язык нават на паўаршына выставіла, - ды прамахнулася. Вось ён раззлаваўся, я яго яшчэ ніколі такім злосным і не бачыла: счырванеў увесь, устаў і абвясціў, што ў такім класе ён не застанецца больш і пойдзе жаліцца класнай даме. Мы, вядома, перапалохаліся, пачалі яго ўпрошваць, умоўваць:

- Генрых Гансавіч, калі ласка, ніколі больш не будзем... Прабачыце... Генрых Гансавіч, калі ласка...

А Шурка вась раптам на ўвесь клас як ляпне:

- Калі ласка, прабачыце, Генрых Гусевіч...

Гэта замест Гансавіча! Як прывыклі мы яго так паміж сабой зваць, яна па памылцы і скажы. Ужо не ведаю, чуў ён ці не, - дакладней, што не, але нарэшце змякчэў, прабачыў і застаўся ў класе. Бо ён добры,

слаўны, вось таму мы так і дурэем.

Толькі я вярнулася з гімназіі, скончыла пераапрацаца і збіралася ісці свае праціўныя гамы барабаниць (і хто толькі гэтую гадасць выдумаў?), чую: званок! Ну, ці мала хто тэлефануе, мне што за справа? Але, аказваецца, справа то мне была. Уваходзіць Глаша і дае мне нейкі абгрызены, крыва і наўскос пашыты маленькі сіні сшытачак, такога вось росту, як калі звычайны сшытак у чатыры разы скласці.

- Гэта, - кажа, - спадарычня, Снежынскі маленькі паніч зверху прынёс, сунуў мне ў руку, вам, значыць, загадаў перадаць, а сам ва ўсе ногі ўцякаць.

Адгортваю. Сшытачак маленькі, затое літары ў ім вельмі вялікія і крывыя... Папера хоць і лінееная, але радкоў там нібы ніколі і не існавала: літары сабе з гары на гару так і перакочваюцца. Чытаю:

*"Штотыднёвы часопіс
прысвячаецца Мусі
ад Сашы Снежына.
Аддзел палітыкі і літаратуры.*

*Мілая мая брунэтка,
Уладарніца мая,
Салодкая цукерка,
Я кахаю цябе".*

Першыя літары ў радках чорна-чорна напісаны і раз па пяць кожная падкрэслена, так што і сляпы ўбачыць, што, калі чытаць зверху ўніз, выйдзе "Муся". Што ж, малайчына, праўда добра?

Потым далей:

"КАХАННЕ ІНДЗЕЙЦА ЧЫМ-ЧУМ

*Раман.
Сачыненне Сашы Снежына.*

Было вельмі гарача, і індзеец Чым-Чум хацеў піць, і тады ён пачаў збіраць суніцы ў дрымучым лесе каля Сахары, дзе рыкалі тыгры і ефраты, і тады ён бачыць: нехта ідзе, - і ён зарадзіў свой лук і хацеў стрэліць, але ўбачыў, што ідзе дзівоснай прыгажосці індзянка Памтуся.

- Мілая Памтуся, - кажа Чым-Чум, - я страшна кахаю цябе, жаніся са мной.

- Добра, - кажа індзянка, - я жанюся з табой, калі ты мяне

кахаеш; але калі ты мяне кахаеш, то падары мне залаты бранзалет, які на назе ў нашай царыцы Пул-Пу-Люлі.

- Добра, - кажа Чым-Чум, - падару, - і індзеец пайшоў да Пул-Пу-Люлі, а індыйка Пампуся раскрыла свой парасонік і села на спінку ручнога тыгра, і тыгр яе павёз прама на кватэру, дзе жыў яе тата Трыпругам.

(Працяг у наступным №)"

А, праўда, не занадта ўжо дрэнна? Толькі вось чаму гэта Ефрат рыкаць пачаў, і потым усё "і" ды "і", нават чытаць цяжка. Не вельмі ў яго добры дар слова. Наконт "яцяў" ^[35] таксама накульгвае, здаецца, Саша іх не прызнае, "яці" самі па сабе, а ён сам па сабе. Нічога, яшчэ паспее вывучыцца, бо яму яшчэ няпоўных дзевяць гадоў.

Мяне дзівіць мамуся. Што ж яна, забылася, ці што, што яе адзіная-адзіная дачка павінна ў пятніцу нарадзіцца і што ёй спаўняецца роўненька дзесяць гадоў? Ніякіх падрыхтовак - нічога. Ні пакетаў не прыносяць, ні пытаюць мяне так, ведаеце, намёкамі, чаго б я хацела, - нічога. Дзіўна. Забыцца, вядома, не забыліся, але што ж? Што??

Маё нараджэнне. Падарункі. Як Пыльнева перакладае

Вось і надыйшло, і прайшло 20 снежня - дзень майго нараджэння. Прыйшоўся ён на пятніцу, на будні навучальны дзень, і я гэтаму вельмі рада.

Пабудзілі мяне, як заўсёды, раненька. Я хутка-хуценька ўстала - і бягом у сталовую. А там ужо мамуся сядзіць у сваім чырвоным з белымі зорачкамі капоціку ^[36], які я страшна люблю і заву "мухаморыкам". Звычайна, адходзячы ў гімназію, я бягу цалаваць матулю, калі яна яшчэ згарнуўшыся абаранкам у сваёй пасцелі ляжыць, таму што рана ўставаць яна ой-ой як не любіць. У гэтых адносінах яна таксама ўся ў мяне. Тут жа, гляджу, паднялася і сядзіць за самаварам, а пасярод стала, па становішчы, велічэзны крэндзель з маімі літарамі. Крэндзель то крэндзелем, усё гэта выдатна, а яшчэ ж што?

- Ужо не ведаю, Муся, ці будзеш ты задаволена нашым з татам падарункам, мабыць, не дагадзілі. Летась ты гэтага вельмі хацела, ды я дазволюць не магла, а ў гэтым, можа, ужо запал вась у цябе і астыў, -

³⁵ Яць - літара старога рускага алфавіту, пісалася ў некаторых словах замест літары "е".

³⁶ Капот - хатняя жаночая сукенка вольнага крою.

кажа мамуся, а выгляд у яе хітранькі, вочы так і смяюцца. Жудасна я яе такой люблю!

- Ужо прабач, - кажа, - калі не спадабаецца. Вось паглядзі.

А ў сталовай на качалцы ляжыць нешта, нават відаць некалькі гэтых "нешта", і прыкрыта маленькім абрусам. Мне чамусьці і неўздагад было зірнуць туды.

Перш хапаю скрутак, які па-над абрусам. Штосьці цяжкае, халоднае... Канькі!.. Ужо не здымаю, а здзіраю абрус, а там цэлы гарнітур для катання на каньках! Увесь шэранькі і аздоблены шэранькім жа футрам, такім, ведаецца, што быццам снегам пасыпана, - шыншыла завецца. І муфта такая ж, і капялюш, трошкі вар'яцкага фасону, назад, і аздоблены блакітным.

Не, вы не можаце, не можаце зразумець, да якой ступені я ўзрадалася!.. Усю мінулую зіму я прасіла-ўпрошвала мамусю дазволіць мне вучыцца на каньках, - ні за што. А ўжо я вам казалася: матуля як упрэцца, ні ў жысць не саступіць. Праўда, што яна ніколі так, дарма не ўпарціцца, гэты раз таксама прычына была: напачатку мінулай зімы ў мяне быў моцны бранхіт, ну, вось яна і баялася, каб я на лёдзе зноў не застудзілася. Сёлета я ўжо і не спрабавала прасіць, думала, усё адно не дазволюць, а мамуся вось, разумніца, сама ўспомніла. А яшчэ хітрыць: "можа не дагадзіла". Дуся, мілая, золатка маё!

Наогул, яна хітрушчая, з гарнітурам таксама як спрытна ўладкавалася. Прымярала мне краўчыха цёмна-сіняю сукенку, што мне шылі, і кажа:

- Спадарычна, будзьце такая добрая, памерайце вось гэтую падшэўку спаднічкі і жакеткі, а то дзяўчынка гэтая хворая зараз, сама не можа, а вы ёй як раз пад рост падыдзеце.

Ну, я, зразумела, памерала, хоць і трываць гэтага не магу. А яно вунь хто, калі ласка глянь, "хворай дзяўчынкай" аказаўся. Спрытна!

У нас у гімназіі належыць у дзень сваіх імянін увесць клас, усіх класных дам і настаўніц цукеркамі частваць. Вось я татачку і папрасіла, таму што купля садавіны і ласункаў у нас у хаце ў яго веданні.

- Толькі, - кажу, - каб мала не было.

Ён і пастараўся, цэлыя чатыры фунты купіў. Татуся мой таксама вялікі малайчына!

У гэты дзень у гімназіі весела-найвесела было. Многія - уся наша кампанія - ведалі, што маё нараджэнне, не без таго, каб і іншым сказаць. А астатнія, як убачылі, што я цягну скрынішчу з цукеркамі, - несла я яе вядома ў руках, асобна, таму што як жа яе ў ранец то ўпіхнуць? - і дапетылі, што такое. Таня Грачова ды Ражнова - ёсць у нас такая, адной з

Грачовой пароды - жудасна са мной адразу ласкавыя зрабіліся, на іх заўсёды пяшчота нападае да ўсіх імянінніц, гэта значыць да іх скрынак, яны ўсё каля іх так і круцяцца. Ну, і мяне ганаравалі.

Віншавалі, цалавалі мяне амаль усе, у тым ліку і Яўгенія Васільеўна так ласкава-ласкава мяне абняла. Слаўная яна, міленькая.

Люба павіншавала мяне, але сказала, што ў тры гадзіны яшчэ раз гэта зробіць, калі прыйдзе да нас разам са сваёй маці.

Я і без прычыны гатовая была цэлы дзень рагатаць, так мне весела было, а тут яшчэ наша новенькая Пыльнева за французскім урокам да смерці мяне насмяшыла. Зададзена нам было па падручніку перакладаць кавалачак з рускай на французскую і з французскай на рускую. У першую галаву выклікаюць Пыльневу. Яна ўстае і гучна, хутка-хутка, выразна так, без перадышкі пачынае:

- Combien de pages a ce cahier? ^[37] Колькі курэй у суседа? Voici un coq et une poule ^[38]. Вось малпа і папугай. Ce chien jaune est malade ^[39]. Мой дзядзька паляўнічы. La tante appelle le chat ^[40]. Вось жоўтая казурка...

Так адным залпам усё гэта ў яе і выляцела.

- Пастойце, пачакайце, гэта што такое? - перабівае яе Надзея Аркадзеўна.

Яўгенія Васільеўна глядзіць і смяецца, мы з Любай канчаемся ад рогату, паклаўшы галовы на парты. Шурка вішчыць на ўвесь клас, яна ўжо засунула сабе ў рот паўхусткі, але ўсё-такі не можа ўтрымацца. Усе - нават Лявонава і Зярова - усё смяюцца. Адна Пыльнева нічога не разумее, стаіць, бедная, чырвоная-чырвоная, і вочы, поўныя слёз.

- Ну-ка, перакладзіце яшчэ раз, ды не спяшаецца так, - кажа ёй Надзея Аркадзеўна.

Тая пачынае зусім павольна:

- Combien de pages a ce cahier? ^[41] Колькі курэй у суседа?

Ізноў усеагульны віск.

Буйныя слёзы пачынаюць крапаць з вачэй Пыльневай.

- Я не ведаю з-за чаго... усе... смяюцца... я па кніжцы... дакладна ўсё...

Нарэшце справа растлумачваецца. У той гімназіі, куды Пыльнева паступіла раней, французскую мову не абавязкова было вучыць, яна ні

³⁷ Колькі старонак у сшытку? (франц.)

³⁸ Вось певень і курыца (франц.).

³⁹ Гэты жоўты сабака хворы (франц.).

⁴⁰ Цётка кліча ката (франц.).

⁴¹ Колькі старонак у сшытку? (франц.)

слова і не ведає, тільки чытаць і пісаць умее, ды і то няважна, а разумець нічога не разумее. У падручніку ж старонка падзелена напалову, налева - тое, што з рускай на французскую, а направа - з французскай на рускую. Яна ж думала, што адно - пераклад другога, ну, і выдзеўбла, добрасумленна ўсё на памяць выдзеўбла.

Снедаць нам з Любай не прыйшлося, мне - таму што клопатаў шмат было, а ёй - за кампанію. Як толькі зазванілі на вялікі перапынак, я адразу рукі ў парту, а скрынка, вядома, ужо развязаная стаіць. Толькі Надзея Аркадзеўна ўстала, я ёй і паднесла. Ну, яна, вядома, даведлася, чаму я частую, павіншавала і ўзяла дзве шакаладныя бомбы.

Потым я панеслася Жаннорачцы прапанаваць. Тая цырымонілася, адну няшчасную цягнуначку выцягнула, але я яе пачала ўпрошваць і ледзь не сілай прымусіла яшчэ тры добрыя цукеркі ўзяць. Яна ўся ружовая-ружовая - канфузіцца, а я ж ведаю, што яна салодкае страшна любіць, таму што заўсёды што-небудзь смочка ці грызе, разы два і мне нават паднесла.

Пасля яе пачала клас частаваць. Усё бяруць як бяруць, а Таццянушка з Ражновай як прыналяглі!.. Ну, думаю, усё да дна выбяруць. Не, Бог міласцівы, яшчэ сёе-тое засталася. Потым паляцелі мы перш у нашым калідоры ўсіх частаваць, гэта значыць настаўніц, вядома, - на ўсю гімназію дзе ж цукерак назапасіцца? Толькі некаторым маім улюбёнкам перапала. А затым наўскач у сярэдні калідор: бо самыя вось мае душкі - Юлія Рыгораўна і Ліндачка - там заўсёды, таму што Юлія Рыгораўна не толькі ўрокі малявання дае, але яшчэ і класнай дамай у другім "А". Прымчаліся, глядзім - як заўсёды пад ручку шпацыруюць; мы да іх.

- А, - кажа Юлія Рыгораўна, - вось і прусачок наш бяжыць.

А Ліндачка толькі смяецца, вока прыжмурыла, мыска вострая - ні ўцяць ні ўзяць кацяня. Мілая! Ну, я ім скрынку.

- Гэта на якой падставе прусачок банкет на ўвесь свет задае? - пытае Юлія Рыгораўна. - Імянін Марыі як быццам 20-га снежня не бывала.

Я растлумачыла ім.

- Значыць, - ізноў кажа Юлія Рыгораўна, - прусачку нашаму сёння цэлых дзесяць гадоў споўнілася. Узрост шаноўны, асабліва для прусака. Ну, віншую, Муся, жадаю ўсяго добрага і таго... Трохі поспеху па маляванні, а то вельмі ўжо там віды гнятлівыя трапляюцца.

І моцна-моцна яна мяне пацалавала.

- І я вас ад душы віншую, - кажа мадэмузэль Лінда. - Дай Бог, каб вы назаўжды захавалі такое ж добрае чулае сэрцайка, - узяла маю

галаву дзвюма рукамі і пацалавала мяне ў лоб.

Мілыя! Слаўныя! Дусі! Якая ж я шчаслівая, што мяне ўсе так любяць!

Калі я прыйшла дахаты, заспела цёцю Лідушу з Леанідам Георгіевічам, ліст ад бабулі і віншавальную картку ад Валодзі (потым скажу якую).

Цёця Лідуша ад сябе падарыла мне бірульку - кошачку з цудоўнымі жоўтымі вачыма, а Леанід Георгіевіч альбом для вершаў. (Што я казалася! Je connais bien mon monde! ^[42]) Прыгожы альбом, цуд, такі вялікі, шэра-зялёны, і на ім галінка ружовых, зусім светла-светла-ружовых і белых гіацынтаў, а лісткі альбома ўсе рознакаляровыя і амаль на кожным якая-небудзь дзівосная кветка. Хараство, як прыгожа!

- Ды ты, Муся, пацікаўся, у сярэдзіну вось уважлівей зазірні, ды з пачатку перагартай, а то ты, зазвычай, з канца глядзіш.

Гляджу, а на другой старонцы штосьці алоўкам намалювана. Вось насмешнік праціўны! Усё ён памятае і потым усё жыццё праходу не дае!

На лісце намалювана я сваёй уласнай персонай, а побач са мной мой мілы вушасцік Ральф. Я сяджу за сталом і, высунуўшы кончык языка, скрывіўшы галаву набок (колькі ўжо мне за гэта даставалася і ад мамусі, і ад Барбоса!), пішу, а Ральф (заднія лапы на кончыку крэсла, пярэднія - на стале) старанна цярэбіць кнігу. І праўда ж, гэта было, так ён усяго майго Еўтушэўскага ^[43] і жываў, давялося новага купляць. І адкуль толькі гэты новаспечаны дзядзечка ўсякія такія штукі дапытваецца? Няўжо гэта мамуса такая здрадніца?

Пётр Ілліч, той без цукерак у хату, здаецца, і ўвайсці не ўмее, а тут яшчэ выпадак такі добры - нараджэнне. Вось і прыцягнуў ён велічэзную круглую скрынку, а на ёй зверху сядзіць на задніх лапках заяц, ды такі мілюсенькі. Росту, як сапраўдныя маленькія зайцы бываюць, сядзіць, галовачку сваю мілую на бок павярнуў і грызе моркву. Ну, як не пацалаваць Пятра Ілліча за гэта? І пацалавала.

Пакуль я дзякавала ды цалавала ўсіх, прыйшлі дзядзя Коля і мадам Снежына з Любай. Дзядзя Коля прынёс мне тоненькі залаты пярсцёнак, па якім бегает найхарошанькая шэрая мышка.

- Атрымлівай, кацяня, - кажа, - "нашай кошцы Мусыцы мышку на забаву".

⁴² Я то ведаю сваіх сваякоў! (франц.)

⁴³ Маецца на ўвазе "Зборнік арыфметычных задач" В. А. Яўтушэўскага, па якім да рэвалюцыі навучалі матэматыцы.

І дзе ён толькі расстараўся такую слаўную штуку? Я ніколі яшчэ падобнай не бачыла.

Люба падарыла мне дзве дзівосныя ружовыя вазачкі, ведаеце, такога колеру, як светлы кісель з малаком, а зверху на іх галінкі чырвоных парэчак, са шкла, вядома, але так добра зроблена, так апетытна, што з'есці хочацца.

Уся гэтая публіка сядзела нядоўга, папіла шакаладу, гарбаты, паела ўсякіх смачнасцяў і разбрылася па хатах. У гэты дзень паспраўднаму святкаваць не маглі - будні, і ўсе занятыя. Таму вырашылі адкласці на 25-е, тады і ёлку, і маё нараджэнне адразу адсвяткуем. Трошкі гэта мне нявыгадна... Зрэшты, не, бо падарункі я цалкам за 20-е атрымала, ану і 25-га мяне не абдзеляць.

А, ведаеце, якую картку кузен то мой (ах, вось добрае слова для "нашай" нямецкай мовы - *cousin* - *die Mucke* ^[44]), дык вось самы гэты *Mucke* мне даслаў? Сядзіць у шыкоўнай гасцёўні малпа, у сукенцы *decollete* ^[45], *manches courtes* ^[46], у прыбраных туфліках, з веерам, а перад ёй з маноклем, у фрак, у белай камізэльцы, са скрынкай цукерак пад пахай і з хвостом, кончык якога тырчыць з-пад фракa - кот, тоўсты, тоўсты кот, і паважна так малпе да ручкі прыкладваецца.

Ну, ужо і сямейка ў нас, што і казаць, сваякі! Невядома, хто самы вялікі насмешнік. Хай сабе, але мілыя яны ўсе наймілыя, і люблю я іх моцна-моцна.

Ёлка. Шарады

Станоўча няма ні хвілінкі вольнай, каб запісаць што-небудзь у дзённік, так і рвуць ва ўсе бакі, то туды, то сюды. І ўсё такія рэчы, што не адмовішся, ужо ж вельмі цікава.

На першы дзень, як і вырашана было, усталявалі ёлку. Самі ведаеце, колькі гэта валтузні: усё абвяжы, прымацуй, прычапі, а венчыкі... Ведаеце, такія прыгожыя рознакаляровыя кружочкі з ледзянца? Елі? Не? Значыць, паспрабуйце - яны ў кандытарскай па 60 кап. за фунт прадаюцца. Дык вось, яшчэ і венчыкі парасчапляй, таму што яны вечна так пасклеяваюцца, што ні тпру - ні ну, асабліва калі іх яшчэ перад ужываннем у халоднае месца паставіць. А матуля перш так і рабіла, думала, лепш будзе, - куды там! Тады ўжо прама пішы прапала, ні за

⁴⁴ Французскае слова *cousin* мае два значэнні: "кузен" і "камар". Муся перакладае слова *камар* на нямецкую мову - *die Mucke*.

⁴⁵ Дэкальтэ (франц.).

⁴⁶ З кароткімі рукавамі (франц.).

што не аддзярэш, раскрышацца на кавалачкі, і нічога больш не застаецца, як з'есці іх.

Ах, як я люблю ёлку! Па-мойму, без яе Каляды - не Каляды. Калі б мне Бог ведае колькі падарункаў нарабілі, але без ёлкі, - я б не сцешылася. Пад ёлкай усё прыгажэй здаецца. І потым, што я проста люблю, гэтую хвіліну, калі ёлка ўжо гатовая, усё навешана, свечкі ўстаўлены ў падсвечнікі, падсвечнікі сядзяць верхам на галінках - усё гэта і мы, вядома, таксама дапамагаем прыладжваць, - а потым раптам:

- Ну, дзеці, зараз ідзіце ў кабінет, а мы тут без вас усё запалім.

Пойдзем мы туды, дзверы за намі зачыняць; парассядаемся, хто дзе, а толькі гутаркі ўсё не клеяцца. Не-не, ды мімаволі і прыслуховаешся да таго, што ў гасцёўні дзеецца. Папера шастае... Нешта вымаюць... Яшчэ... Ізноў... Грук... Нешта цюкнулі...

- Што такое? Што? - голас таты.

- Не, нічога, я толькі стукнула турка, - адказвае матуля.

Што за турак? Цікава. Ізноў шур-шур-шур... Ізноў шастае. Нарэшце нас клічуць.

Як весела, радасна, так па-святочнаму ззяюць мілыя агеньчыкі, шмат-шмат іх і сярод пакоя, і на сценах залы, нават на сцяне кабінета, нават у мамусіным будуарчыку. Ялінка адлюстроўваецца ва ўсіх трох люстэрках гасцёўні, у татавым, навешаным над тахтой люстэрку, у мамачкіным трумо. Цуд!

З дзяцей былі толькі Снежныны - Люба з Сашам - ды наш Валодзя. А з дарослых мамачкіны тры кузіны - Жэня, Ніна і Наташа, іх брат - студэнт Боба, дзядзя Коля, Леанід Георгіевіч з цёцяй Лідушай, Пётр Ілліч - здаецца, і ўсё. Свае толькі, усе самыя блізкія. Кожны атрымаў добранькія падарункі і цудоўныя цукеркі.

Усіх падарункаў пералічваць не буду, гэта і я засну, пакуль напішу, ды і той, хто чытаць будзе, таксама носам дзюбаць пачне, - дзе ж там? Падумайце, гэтулькі людзей і кожнаму па адным, два, а то і тры падарункі.

Скажу толькі, што я атрымала: часопіс "Усходы" за ўвесь мінулы год у дзівоснай зялёнай з золатам вокладцы; душку-найдушку туалетны столік, пакрыты белай кісяёй і ўвесь падхоплены блакітнымі банцікамі, а на ім страшна сімпатычны прыборчык з сіне-зеленаватага шкла, накшталт майго ліхтарыка. Зараз мой пакойчык яшчэ мілейшым і ўтульнейшым стане. Потым пенал, круглы, з вельмі смешнай галавой арапчонка на версе; бюварчык ^[47] і кнігу "Дзве дзяўчынкі і адзін

⁴⁷ Бювар - тэчка для захоўвання канвертаў, лістоў, прамакальнай паперы.

хлопчык", якую мне даўно хацелася мець.

Пакуль ёлка гарэла, мы елі, елі і елі, ды яшчэ ляскоткі ляскалі і потым прыбіраліся ў каптуры і касцюмы. Дарослыя ўсё таксама павінны былі апранаць. Матулю прыбралі пажарнікам, а Пятра Ілліча чухонкай-малочніцай; Валодзьку дастаўся касцюм bebe ^[48], мне - мак, Любе - рыбачка.

Калі б вы толькі бачылі Пятра Ілліча чухонкай! Тоўсты, мілы, пад падбародкам матузкі ад чэпчыка трасуцца.

Але гэта ўсё яшчэ нічога, далей лепш было. Задумалі зноў у шарады гуляць - гэта любімая гульня Жэні, Ніны і Наташы, яны цудоўна ўмеюць і выдумляць, і прадстаўляць. Гэты раз усе, усе без выключэння прынялі ўдзел. Падзяліліся, як заўсёды, на дзве партыі - адна прадстаўляе, другая глядзіць і адгадвае, па чарзе.

Я была ў адной партыі з Наташай, Пятром Іллічом, Бобам, Жэняй і Валодзем. Гэты раз вельмі выкручастыя шарады прыдумлялі, такія словы трапляліся, што я не асабліва і разумела іх. Але гэта ўсё адно, не ў тым справа.

З самага пачатку была шарада "куль - я - бяка".

Першую карціну так намалявалі (гэта наша партыя). У Маларосіі ^[49], у сялянскай хаце сядзяць хахлушкі ^[50]. Усе мы хахлушкамі і прыбраліся, накруцілі накіштальці такіх... Як яны завуцца?.. Ну, што малароскі на галовах носяць, анучкі такія? Ну, усё адно. Зразумелі? І ззаду канцы прычапілі, быццам стужкі і косы, абматаліся пярэстымі сурвэткамі, абрусамі. Вельмі добра. Сядзім. Раптам з другога пакоя спеў:

*Я да кумы іду
Ёй кулёчак нясу,
А ў тым, у кулі
Чаравічкі куме.*

Уваходзіць Пётр Ілліч у ваеннай форме з аксельбантамі, а паверх сурдута замест пояса павязана пярэстая хустка, што наша Дар'я на рынак апранае, на галаве мой шэры баранкавы капялюшык, як хахлы носяць, пад рукой скрутак, і ўваходзіць ён прытанцоўваючы і зноў прыпяваючы:

*Я да кумы іду
Ёй кулёчак нясу...*

⁴⁸ Маляня, немаўля (франц.).

⁴⁹ Маларосія - Украіна.

⁵⁰ Чубатка, хахлушка - украінка.

Ну, потым падыходзіць да нас, вітаецца, пачынае з "куля" вымаць тое адно, тое другое і ўсім хахлушкам раздорваць. Мы ўсе радыя, усё зазіраем у "куль", а ён з яго штучкі ўсё цягне ды цягне.

Гэта быў "куль".

Потым другое: "Я...я...я". Быццам мы каля ложка, а адзін спадар (Боба) усё я-кае, так фатавата, праціўна кажа.

Апошняя - "бяка". Вось як мы тут усе жывыя засталіся і не вымерлі са смеху, дык я і дагэтуль не ведаю. Ужо не кажу пра Любу, пра мяне, але нават мамуся хусткай слёзы выцірала, так яна смяялася.

Трэцюю карціну, самую гэтую "бяку", так намалёвалі:

Мы ўсё - маленькія дзеці, толькі Жэня - гувернантка. Мы адны ў пакоі, сваволім, крычым, б'ёмся. Раптам дзверы адчыняюцца і Пётр Ілліч у папяровай шапцы з султанчыкам, за поясам парасонік замест шашкі, падскокам, конна на падлогавай шчотцы ўскоквае ў пакой і пачынае як быццам душыць нас. Мы вісочам, крычым, ён усё скача. Дзверы расхінаюцца, улятае гувернантка - Жэня. Як паглядзела яна на Пятра Іванавіча - і ролю сваю забылася, ледзь на падлогу не садзіцца ад смеху. Нарэшце з сіламі сабралася, пачала лаяць нас, усіх па кутах рассунула, а мы ёй з усіх бакоў: "Зласлівец!", "Бяка!", "Бяка!" Пётр Іванавіч схопіў яе за сукенку, сам усё конна на шчотцы скача і яе за сабой па ўсёй гасцінай за спадніцу цягне і гучней за нас усіх: "Бяка!" "Бяка!" "Бяка!"

Хто не бачыў, і таму, я думаю, смешна чытаць будзе, а паглядзець, дык, я вам кажу, памерці можна.

Цэлае было - "кулябяка". Нічога асаблівага: імяніны, і частуюць кулябякай.

Іншая шарада была таксама пацешная, не так каб і занадта *comme il faut* ^[51], але ж мы былі ўсё свае, толькі родныя. Пётр Ілліч не лічыцца, ён усё адно, што свой, ды і тут ізноў ён адну з галоўных роляў выконваў. Я яе ўсё-такі запішу, а калі каго-небудзь з тых, хто будзе чытаць мой дзённік, ужо вельмі вялікая *comme il faut*'ность ^[52] адолее, хай пераскочыць старонкі праз дзве, але толькі, паверце

, ён шмат страціць. Ужо мамуся мая, вы ведаеце, у-ух як за *bon genre* ^[53] стаіць, а тут і яна не вытрымала, смяялася, як дзяўчынка.

Другая шарада была - "карыкатура".

⁵¹ Прыстойна (франц.).

⁵² Прыстойнасць - вытворнае ад французскага *comme il faut* - "прыстойна".

⁵³ Добры тон (франц.).

Першая карціна - карчма. Жэня ў фартуху (накідка з падушкі), хустачка (чайная сурвэтка) на галаве - гаспадыня. Публіка заходзіць закусіць і выпіць, хто чарачку, хто дзве. Раптам дзверы з шумам рас-

хінаецца, і ў шапцы набакір увальвае гуляка-француз - Боба.

- Гэй, madame! Un quart ^[54] дэ водкэ! - крычыць.

Жэня нізка кланяецца.

- Шкляначку загадаеце, вашы міласці?

- Нэ, нэ, стаканшык, donnez un quart ^[55] дэ водкэ! - грозна лямантуе француз.

- Чарачку, чарачку? - усё не разумее гаспадыня.

- Да шорту чарачка! Quart, quart дэ водкэ! - раве гуляка.

- Прабач, Пане, што тая варона раскаркаўся, - кажа Жэня. - Ну яго! Дам чацвартную, хай п'е...

І прыносіць яму вялікую бутлю.

Гэта было "quart".

Другое. Усе мы быццам ідзем дачу наймаць. Выходзім на вуліцу, гэта значыць у гасцёўню, а там мятуць, кожны каля сваёй дачы, тры дворнікі: Пётр Ілліч, Боба і Валодзя - і гутараць сабе, па-сапраўднаму, па-дворніцку. Мы з'яўляемся. Наташа звяртаецца да Боба:

- Ці нельга, ласкавы, дачу агледзець?

- Ды што ж нельга? Іік... заўсёды... іік... можна... Калі... іік... ласка... іік...

- Фу, які жудасны дворнік, не будзем лепш і дачу глядзець, - кажа Наташа і паварочваецца да дворніка: - Мы, братка, іншы раз зойдзем, зараз позна.

- Мо-ожна... іік... і іншы... што ж... іік... нельга? Мы... іік... заўсёды... іік... гатовыя... іік... служыць.

Падыходзім да Валодзі. Наташа зноў:

- У вас, братка, дача здаецца?

- Так... іік... можна... іік... ваша вас... іік... пан... іік... ства і... іч...

Наташа не можа стрымаць рогату, мы ўсе таксама валяемся, нават мамуся весела так, гучна рагоча. Але Наташа зноў уваходзіць у ролю, падцягвае вусны і звяртаецца да нас:

- Я думаю, тут і глядзець не варта, бачыце, тут дворнік таксама ўжо пачаў... - яна не дамаўляе.

- Так, так, вядома, - кажам мы, - не варта, вунь там трэці стаіць, прыстойны такі, дакладна, і дача добрая.

Падыходзім да Пятра Ілліча:

⁵⁴ Чвэрць (*франц.*), гэта значыць бутэлька аб'ёмам у чвэрць вядра (3,075 л), гучыць як "кварт".

⁵⁵ Дайце чвэрць (*франц.*).

- Здаецца дача? Можна паглядзець?

- Можна... іік... можна, а... іік... колькі... іік... вам пакояў іік... іік... іік... іік...

- Што і казаць, добрыя, - кажа Наташа, - быццам ўсе змовіліся. Фі, пойдзем, можа, гэта заразна, я адчуваю, што і мне штосьці хочацца іік... ікаць...

Другое, вы зразумелі - было, pardon, "ікаць".

Трэцяе - "ура". Нічога асаблівага: пілі на вяселлі за здароўе маладых і крычалі: "Ура".

Цэлае - "карыкатура" (трохі яно непісьменна выйшла, мяккі знак то лішні, ну, ды гэта ж не рускі ўрок - сьдзе).

Прыбралі мы ўсё таго ж Пятра Ілліча дамай, у белую сукенку, якую змайстравалі з усякіх пакрывалаў, на галаву надзелі яму такі вялікі мамачкін капялюш з пярком, далі веер у рукі, і вось ён, прыпадняўшы шлейф і прыклаўшы руку да сэрца, перш прысеў, а потым далікатным жаночым голасам заспяваў: "Ці зразумееш ты душы маёй хваляванне..."

Далей не памятаю, нейкія мары, кветкі, штосьці падобнае. Не, трэба было бачыць яго! Паміраць буду, не забудуся!

Шмат яшчэ шарад прадстаўлялі, ды ўсіх не апішаш. Потым зрабілі маленькую перадышку. Хто піць пайшоў, хто паліць, хто што-небудзь з ёлкі здымаў пажаваць.

Раптам праз некаторы час з'яўляецца Валодзя, і фізіяномія ў яго гэтакая асаблівая, моцна жулікаватая, адразу відаць, што якую-небудзь штуку ўпора:

- Шаноўныя цёткі, дзядзькі, тата, кузіна, госці і ўсе старэйшыя! Прашу хвіліннай увагі. Гэты твор...

Далей я са страху не чую. Ну, думаю, бяда, - на дзённік мой натыкнуўся, дакладна, ключ у століку пакінула, выняць забылася. Руку за каўнер: не, ёсць, на мне мой ключык. Дзякуй Богу, як гара з плячэй. Што ж ён там адкапаў?

- Такім чынам, - чую зноў, - выміце насоўкі і прашу ўвагі.

Выцягвае штосьці з кішэні... Бацечкі! Сашын раман! У руцэ ў Валодзі сінее сшытачак, а Сашыны вушы перш чырванеюць, як кумач, а затым вобцас хаваюцца разам са сваім уладальнікам у суседнім пакоі.

- "Каханне Індзейца Чхі-Плюнь", - выгуквае тым часам Валодзя, - раман палітычны і літаратурны.

І пачынае:

- Было вельмі гарача, і індзеец Чхі-Плюнь хацеў піць (а да ракі

Нявы небараку далёка было, - ад сябе ўстаўляе ён), а таму ён пачаў збіраць суніцу ў дрымучым лесе, каля Сахары, дзе рыкалі лютыя Тыгры і Ефраты. Тады ён бачыць, што ідзе (ці хопіць у мяне толькі сіл вымавіць?) цудоўнай прыгажосці індыецка Пампуся. "Пуся, мая Пуся, мілая Пампуся, - ізноў перакручвае Валодзька, - жаніся са мной, будзеш мадам Чхі-Плюнь!" - "Добра, - кажа Пімпампуся, - я жанюся з табой, калі ты мяне кахаеш. Але калі ты мяне кахаеш, о, мой Сам-Пю-Чай, то падары мне залаты пярсцёнак, які прасунуты ў нос нашай царыцы Куль-Пу-Люлі". - "Добра, - кажа Чхі-Плюнь, - падару!" І ён пайшоў цягнуць пярсцёнак з носа Куль-Пу-Люлі (да чаго, о, каханне, ты не даводзіш! - ізноў панёс Валодзя адсябеціну, закаціўшы вочы і ўздыхаючы), а індыецка раскрыла парасонік, села на талерку і панеслася на крылах радасці прама на кухню, дзе яе, начыніўшы папярэдне чарнаслівам, сасмажылі ў свежым масле. Мір праху твайму, царыца душы Чхі-Плюнь. Працяг будзе...

Рогат быў усеагульны.

- Брава! Брава! Аўтара! Аўтара! - закрычаў сам жа першы Валодзька, ну ды і мы, грэшнікі, падцягнулі.

Але аўтар знік без рэшты. Пайшлі на вышукі, і нарэшце дзядзя Коля выцягнуў яго, няшчаснага, з-пад канапы ў мамчыным будуарчыку, куды ён забіўся. Хоць і не люблю я яго, але ён так быў збянтэжаны і меў такі бяdotненькі выгляд, што мне яго трохі шкада стала. А Валодзьку то ад старэйшых уляцела за тое, што ён беднага Сашу пераканфузіў.

Ды ўжо насмяяліся і надурэліся мы ў той вечар уволю. Добра!

Святы. Коўзанка. Мае поспехі

Вось і азірнуцца не паспелі, як ужо святы і цю-цю, іду заўтра ў гімназію. Адно ведаю, часу мы дарма не страцілі і павесяліліся ўволю. Усяго падрабязна не распавядзеш - дзе там, гэта і за суткі не апішаш. Перадам толькі самае цікавае.

Занялася я, паводле выразу Валодзі, "адукацыяй сваіх ног", і гэта было страшна весела.

На другі ж дзень пасля таго, як я атрымала канькі, пачала я маліць матулю адпусціць мяне на коўзанку. Але тут ледзь не трыццаць пяць перашкод апынулася: і будні дзень, значыць, гімназія; і снег шматкамі сыпле - а ў снег, ці бачыце, катацца чамусьці, кажуць, нельга; і ісці няма з кім, няма каму мяне вучыць. І чаму ж тут, думаю, вучыцца? Прычапі канькі ды і слізгай.

Гэта я так думала раней, але зараз больш не думаю: ох, як ёсць

чаму вучыцца! І навучыўшыся, і то няма нічога лягчэй, як нос растаўчы, ці, яшчэ таго горш, на патыліцу пляснуцца. Але ад гэтага Бог мяне мілаваў, затое калені, ой-ой, як адбітыя і правы локаць таксама. Але гэта зусім не таму, што я такая ўжо кльшаногая. Валодзя кажа, што я зусім нават "малайчыніна", - проста няшчасны выпадак. Ізноў наперад уцякла. Ну, дык спачатку.

Нарэшце надышоў дзень - не будні, снегу няма, і ісці са мной ёсць каму, таму што Валодзя цэлы дзень у нас, а ён жа майстар па канькабеганні.

- Ну, - кажа за сняданкам, - прасі, Мурка, маму, каб табе дазволіла сёння здзейсніць тваё першае камічнае выйсце. Надвор'е разлюлі маліна, лёд гладкі, добры. Вось і прыяцель мой адзін сёння там будзе, удаіх за цябе і прымемся, хутка справа на лад пойдзе.

- А ён прыстойны хлопчык, прыяцель то твой? - пытае матуля. - Нічога так?

- Нічога, цёця, кадэт, як кадэт. Ногі да зямлі, галава дагары, добры малы. Цямця-лямця трохі, але на каньках выдатна жарыць.

- Валодзя! - з жахам выклікнула матуля. - Што за выразы ў цябе! З непрывычкі дык проста агарошыць можаш.

- Што, цёця, я! Я то нічога - адна сціпласць. Вось ты б нашых "старых" паслухала, дык яны не тое што "агарошыць" - "акапусціць" сваёй гаворкай могуць.

Божа, які ён смешны! Бо гэта ж выдумаць трэба: "а-ка-пусціць"... Я як вар'ятка рагатала. Вы думаеце, матуля таксама смялася? Ні-ні, нават не ўсміхнулася. Я вам кажу, што яна такіх досціпаў зусім не шануе, нават не разумее. Яно, пакладзём, сапраўды, не так каб ужо вельмі шыкоўна: "акапусціць", але смешна. Шкада: усё што смешна - mauvais genre ^[56], нельга ні пры кім паўтарыць.

Ізноў не пра тое.

Ну, вось і адправілі нас цэлай кампаніяй - мяне з Валодзям, Сашам і Любай - пад канвоем Глашы. Ральфік, сам зразумела, таксама за намі паплёўся. Прыйшлі. Люба і Саша канькі свае прымацавалі і паехалі, Люба вельмі добра, а Саша пацешна: згарбацеў, ногі расставіў, рукамі нібы абдымаць некага збіраецца, а пальцы ўсе дзесяць растапырыў.

Гэта я таксама толькі перш смялася, пакуль мне канькі падвязвалі, а як дайшла справа на ногі ўстаць, як я Сашы пазаздросціла! Ён хоць і смешна, ды стаіць, едзе нават, а я - ні з месца перш, стаць не магу. Нарэшце прымудрылася. Вось тут то Валодзяў прыяцель і спатрэбіўся

⁵⁶ Благі тон (франц.).

- ён за адну руку, Валодзя за другую, накрыж, так і ўзялі мяне.

- Ну, цяжкая артылерыя, рухай!

А я горш артылерыі - ізноў ні з месца. Мне б слізгануць, а я ўсё ногі ўздымаю, так як ходзіш, і ведаю, што не трэба, а ногі быццам самі ад лёду аддзяляюцца. Доўга памучыліся, нарэшце ссунулі; патрохі справа на лад пайшла, але ўсё-такі вельмі-вельмі няважна.

Стамілася я ад першага досведу жудасна, і галоўнае, не ногі - яны то зусім бадзёрыя былі, - а рукі! Нібы я на руках вёрст сто прайшла, так ад пляча да локця балелі. Дзіўна - з-за чаго б?

Бедны Ральфік мой таксама напакутаваўся: па-першае, яму вельмі не спадабалася, чаму гэта нейкі Коля Лівінскі мяне за руку цягне. Вядома, ён не падумаў менавіта так: "Коля, маўляў, Лівінскі", але ён зусім не ўхваліў, што раптам "чужы" мяне "крыўдзіць". Ён і гаўкаў, і пішчаў, але хутка яму, дакладна, не да мяне стала: бо лёд халодны, а мой бедны чарнамордзік - босенькі, вось і пачалі ў яго лапачкі мерзнуць. Ён то адну, то другую ўздымае - усё халодна, а адысці ад мяне не хочацца. Нарэшце, рабіць няма чаго, неўмагату бедненькаму стала: патрэсваючы то адной, то другой лапай, дрыпенькі-дрыпенькі пабег ён да Глашы і скокнуў побач з ёй на лаўку. Кажушок то ў яго цёплы, ды з нагамі бяда.

Так на першы раз абыйшлося ішчасліва, я ні разу не пляснулася, на другі таксама, ды і складана было - Коля з Валодзям мяне так моцна трымалі, што і зварухнуцца ў бок не давалі. А на трэці раз не ў меру я расхрабрылася, захацела сама пакатацца.

- Глядзі, Мурка, зайца зловіш, - кажа Валодзя.

- Нічога, не злаўлю, хачу паспрабаваць.

І паспрабавала... Зайца то дакладна што не злавіла, а сінякоў цэлых тры нахапала. Ехала-ехала, усё, здаецца, добра, раптам правы канёк носам урэзаўся ў лёд, і я - бух! - ляжу ва ўсю даўжыню.

- Асцярожна, так і ўпасці можна, - з самай сур'ёзнай фізіяноміяй кажа Коля, які хутка падляцеў і падабраў мяне.

Яму добра смяяцца, з ім вось такога ніколі не здарыцца, ён як юла па лёдзе круціцца, стане на адну нагу, другую выпягне і хутка-хутка круціцца - цыркуль з сябе паказвае. Праўду Валодзя кажа, выдатна адколае, гэта значыць... спрытна ездзіць.

Ды і я ж не па касалапасці расцягнулася, а таму, што пад канёк мне маленькая тоненькая трэсачка патрапіла, канёк у ёй носам затрымаўся - ну, я і кульнулася. Не бяда, хоць сінякі і набіла, затое зараз умею адна катацца, а сінякі заживуць, дзякуй Богу, не першыя, ды на каленях і не відаць.

Вядома, не ўсе ж я Каляды толькі і рабіла, што на каньках бегала.

Была і ў Любы на ёлцы, дзе мне падарылі малюсенькую цудоўную парцялянавую карзіначку з парцялянавымі ж кветкамі, была ў цёці Лідушы, была і ў музеі Аляксандра III ⁵⁷. Якія там цудоўныя карціны - хараство!

Мне асабліва спадабаўся Аўраам, які прыносіць у ахвяру Ісака. Хлопчык такі добранькі, кучаравенькі, як баранчык, і вочкі ясныя, нібы незабудкі. Потым яшчэ вельмі прыгожа - "Русалкі", як яны гуляюць у вадзе, у руках гірлянд, і такое вакол іх чырвонае святло... Штосьці мне яны жудасна знаёмыя... Быццам я іх напраўду бачыла... Але дзе?.. Дурная! Вось дурная! Па-першае, чула ў мамачкай казцы "Галінка міру", а па-другое, бачыла ў сне пасля таго, як матуля яе распавядала. Такі дзівосны быў сон!

Яшчэ вельмі добрая карціна "Генрых IV і Рыгор VII". Як бедны кароль ледзь не голенькі ўсю ноч пад дажджом прастаяў, і потым ужо толькі яго папа пад дабраславенне да сябе пусціў. Папа... Вось смешная назва! Чаму яго папам клічуць?.. Ну? А жонку яго як завуць? Мама? Рымская мама? Так, верагодна, - як жа інакш? Трэба спытаць.

Ледзь не забылася, вось яшчэ цудоўная карціна: гасудар Мікалай I намаляваны ў сапраўдную велічыню на вазку. Вельмі добра, нібы жывы і ён, і конь, і дрожкі, то бок, не дрожкі, а вазок - хараство.

Але ёсць і так сабе карціны, а некаторыя жудасныя. Вось "Купальшчыцы" - яны ж без нічога, нібы і праўда мыцца збіраюцца. Фі! І для чаго гэта маляваць? Усякі і сам ведае, як купацца.

Што ж мы яшчэ рабілі? Так, ездзілі цэлай кампаніяй на тройцы пракаціцца па выспах. Добра, хутка-хутка так ляцелі, нават духі займала. Весела! Потым прыехалі дахаты гарбату піць. Ніколі яшчэ я з такім задавальненнем гарбату не піла, не бяда, што і без цукру, - цэлых тры кубкі праглынула.

Ох, спаць трэба, заўтра ж у палове восьмага падымацца.

Ізноў гімназія. Гумка. "Хлопчык у Хрыста на ёлцы"

Люблю я сваю гімназію, ды яшчэ як два тыдні свят носу туды не паказвала, асабліва прыемна было ўсіх пабачыць. Вельмі ў нас там утульна, і кампанія наша "цёплая", як яе заве Валодзя.

Люба чамусьці ў клас не з'явілася, і Шурка Цішалава ўпрасіла Яўгенію Васільеўну дазволіць ёй да мяне перасяліцца. Весела з Шуркай сядзець, вось сарвігалава, хараство! Дурэлі мы з ёй цэлы дзень.

⁵⁷ Цяпер: Дзяржаўны Рускі музей.

Настаўніцы за святы адпачылі, таксама весёленькія. Чырванаскурка нечага так і ззяе, а Тэракотка зноў у новую сукенку прыбралася, з доўгім-даўжэзным хвостом. Уваходзіць яна сёння на ўрок, а я за ёй, бегала ваду піць, ну і запазнілася. Ледзь-ледзь было ў яе хвасце не заблыталася. Ну, думаю, пачакай: узяла яе шлейф і за кончыкі прыпадняла. Яна сабе ідзе, і я за ёй - важна так іду.

Клас увесь валяецца ад рогату, але гэта не бяда, а вось што я не ўтрымалася ды сама чмыхнула - гэта лішняе было. Тэракотка спынілася і хутка галаву павярнула, так што я ледзь-ледзь яе хвост выпусціць паспела, так, па шчасці, разам і сваю насоўку выпусціла, што ў руцэ трымала. Пасля піцця рот жа трэба выцерці, ну, вось хустка ў руцэ і была.

- А вы што тут робіце? - кажа.

А ў мяне ўжо выгляд святы, вусны падабраны, і я прама на яе гляджу.

- Піць, - кажу, - Алена Пятроўна, хадзіла, а зараз хустку выпусціла, а яны, дурныя, смяюцца. Што ж тут смешнага, што хустка брудная будзе? - ужо павярнуўшыся да класа, кажу я.

Тэракотка, здаецца, не верыць, але не забіць жа мяне за тое, што хустку выпусціла!

- Ну, і жулік жа ты, Стрыгунчык, - шэпча Шурка. - І як гэты ты такую святасць удаваць умееш?

Шурка па старой памяці заве мяне "стрыгунчыкам", але гэта дарма, таму што з некаторых пор мне валасы намерсе завязваюць банцікам, а астатнія заплятаюць у касу. Валасы мае моцна падраслі і менш тырчаць, але праціўны Валодзька, запэўнівае, што мая "касюля дагары расце".

На вялікім перапынку мы з Шуркай усё вартавалі, як бы нам уніз уцячы, вельмі хацелася пабачыць Юлію Рыгораўну і мадэмузэль Лінду. Шурка - тая толькі Юлію Рыгораўну любіць, але я, як вам вядома, да абедзвюх не зусім абыякавая.

Вартуем-вартуем каля сходаў, ніяк хвілінкі не абярэш, то намерсе якая-небудзь "сіняўка" тырчыць, то ўнізе. Перахіліліся цераз парэнчы, бачым: па сходах маршыруе нейкі настаўнік, высокі, чумазы, на галаве рэдзенькая чорная поўсць нарасла, а пасярэдзіне велізарная лысіна, бліскучая такая, як сонца ззяе.

- Давай пусцім! - кажа Шурка, і, перш чым я нават паспела адказаць, Цішалава сагнула напалову вялікую сціральную гумку, і тая пстрык! - прама ў лысіну настаўніку.

Што далей было, не ведаю, таму што мы куляй адляцелі да дзвярэй

падрыхтоўчага класа і ад смеху амаль на кукішкі садзіліся. Усё-такі трошкі страшна - ну, як скардзіцца пайшоў?

- Давай, схаваемся ў зале, Шура, там не знойдуць, - кажу я.

- Дурасці! Паглядзім лепш, дзе ён і што сталася з гумкай.

Асцярожна зноў перахіляемся праз парэнчы. "Яго" няма, а гумка ляжыць на прыступках. Малайчына, не забраў яе.

Тады мы адважна ідзем уніз, таму што зараз маем права - наша гумка там, не прападаць жа ёй.

Спусціліся са сходаў паважна, падабралі гумку. Шурка грэбліва так узяла яе двума пальцамі.

- Падазроная, кажа, чысціня. Можа, ён лысіну мажа чым, памадай ці маслам там якім... Брр... Нездарма ж яна ў яго так блішчыць, хоць у люстэрка глядзіся. Яшчэ ўсё свае малюнкi прамасліш. Фі! Пад кран яе, пад кран.

- Мыйся, дзетачка, мыйся, мілая, гэта карысна, - прыгаворвае Шурка, адціраючы гумку мылам.

- Ну добра, зараз сыдзе, вось толькі вытру яшчэ ручніком.

І калі б вы бачылі яе татарскую мордачку! Сур'ёзная такая, падумаш, і праўда, справу робіць. Малайчынка, люблю я яе.

Скончыўшы з ваннай, мы бегам ляцім па калідоры, але ні Юліі Рыгораўны, ні мадэмуазель Лінды няма - снедаць пайшлі. Праўда, і яны ж есці хочуць. З гора пачалі мы расхаджваць ды вучаніцам косы разам злучаць; у нашым паверсе гэта нязручна, таму што касюлі ўсе больш кароценькія, на маю падобныя, рэдка на добрую наткнешся, а там доўгія, іх звязаць можна. Смешна потым, пацеха! - хочуць разыйсціся - ды дзе там. Тпруу! Злуюцца - добра!

За рускім урокам Барбос абвясціў нам, што праз два тыдні юбілей нашай гімназіі і ладзяць вучнёўскі літаратурны вечар, у якім удзельнічаць будуць усе класы. На наш клас дадзена тры рэчы: казка Дастаеўскага "Хлопчык у Хрыста на ёлцы", верш "Бабуля і ўнучак" Пляшчэева і верш "Запозненная фіялка" Карынфа Апалонскага ^[58] (здаецца, не пераблытала?). Усё гэта нам прачыталі і пачалі выбіраць, каму гаварыць. Жадаць, вядома, усё жадалі - дзіва што! А Танька дык ужо сама не ведала, што ёй зрабіць, каб яе ўзялі. Ды не, матухна, як-небудзь без цябе абыйдуцца, ану не праваляць.

Барбос з Яўгеніяй Васільеўнай доўга гандляваліся, нарэшце вырашылі: "Запозненую фіялку" скажа Зярнова, яна добра дэкламуе, ды потым неяк нават і непрыстойна абыйсці першую вучаніцу - праўда?

⁵⁸ Насамрэч, гаворка ідзе пра паэта Апалона Апалонавіча Карынфскага.

"Бабуля і ўнучак" будуць трое казаць: бабулю - Люба (хоць яе і не было, але пра яе не забыліся, таму што яна таксама майстар па гэтай частцы), унучка - Штоф, у яе такая слаўная хлапечая стрыжаная галоўка, а за апавядальніка - Шура Цішалава. Казку ж "Хлопчык у Хрыста на ёлцы" скажа... Адгадайце хто?.. Ну?.. Муся Старабельская!

Вы сабе ўявіць не можаце, як я рада! Так рада, так рада! Гэта такая чудаўная рэч - цуд! Ніхто, ніхто ва ўсім класе ў нас яе не ведаў, нават не чытаў; дакладна, што-небудзь яшчэ зусім-зусім новае.

Распавядаецца, як адзін бедны маленькі хлопчык прыехаў са сваёй мамай у вялікі горад. Мама яго памерла, а ён усё будзіць яе, думае - яна спіць. Есці хочацца яму, піць, а вакол цёмна так. Страшна яму стала, і ён выйшаў на вуліцу, а там холадна-холадна, мароз трашчыць, а ён у адным касцюмчыку. Але вакол так хараша, светла, крамы, лялькі, цацкі, што ён і пра холад забыўся, стаіць і любуецца перад вітрынай. А ўсё-такі есці хочацца! І раптам яму сумна-сумна так становіцца і страшна, што ён адзін. І хоча ён ужо заплакаць, ды як паглядзеў у адно акно, так і ахнуў: ёлка да столі, высокая, а вакол танчаць хлопчыкі і дзяўчынкі, смяюцца; на сталах тарты, пернікі. Есці яму так хочацца, і холадна, беднаму, балець усё пачынае! Раптам яго нейкі вялікі праціўны хлапчук стукнуў кулаком. І бедны малюска зваліўся, але ўскочыў, хутка-хутка пабег і схаваўся на адным двары за дрэвамі. Прyseў ён, галоўка кружыцца, але так цёпла яму робіцца, і раптам бачыць ён чудаўную светлую да неба ёлку, і нехта кліча яго. Ён думаў, што гэта яго мама, але не, гэта быў Хрыстос, у якога ў гэты дзень заўсёды ёлка для тых дзетак, у якіх тут, на Зямлі, ніколі сваёй не была. Хрыстос бярэ гэтых дзетак да сябе, робіць светлымі, яснымі анёльчыкамі, і яны пырхаюць вакол Хрыстовай ёлкі, а мамы іх цешацца, гледзячы на іх. Ну, адным словам, хлопчык гэты змёрз, памёр і сустрэўся на небе са сваёй мамай.

Ну хіба не хараство? Толькі, вядома, я не ўмею так добра сказаць, як там напісана. Вось гэта і загадана мне вывучыць, не ўсё адразу, зразумела, таму што там вялікія чатыры старонкі, а першы кавалачак.

Матуля таксама вельмі рада, што мяне абралі і што такую чудаўную рэч далі казаць. Цяпер за справу, іду з матуляй разам вучыць, каб не аскандаліцца і з шыкам адказаць. Бягу...

Так, толькі яшчэ два словы. І калі гэта я адвучуся пытацца пры пабочных, чаго не варта? Колькі ўжо раз сабе слова давала, ды ўсё забудзешся і ляснеш. Так пра "маму рымскую", вядома, мне цікава было ведаць, ці сапраўды яна так завецца. Я перш за ўсё за абедам і спытай. А тут, як на грэх, дзядзька Коля здарыўся, - вы ведаеце, што гэта

за ціпчык! - дык цяпер ён мне жыцця не дае.

І сапраўды ж я вызначылася, такое глупства спытаць! Адкуль жа там "маме" ўзяцца? Бо папа ж сам з ксяндзоў, а яны жаніцца не могуць. Дзядзя праціўны мяне зараз інакш як "мамай рымскай" і не заве.

Праўда, дурніца... Pardon... Гэта ў мяне само сарвалася... Зрэшты, перад кім жа прасіць прабачэння? Бо я не пра каго іншага, а пра самую сябе ўсё сказаць можна.

Вавёрка. "На вадапоі". Матулю ўламалі

Сто гадоў нічога не запісвала - не было калі: урокі гімназічныя, урокі музыкі - каб ім! - коўзанка, ды яшчэ і "Хлопчык у Хрыста на ёлцы". Што і казаць, яно дзівосна як хораша, але з-за чаго было Дастаеўскаму не напісаць гэтага вершамі? Тады можна б жартам вывучыць, таму вершы - яны, хочучы-няхочучы, у вушах застаюцца, калі два-тры разы прачытаў, а тут так роўна нічога не застаецца, тут ужо трэба па-сапраўднаму вучыць - а я зуброжкі, ох, як не люблю! Ну, ды зараз, дзякуй Богу, хутка канец, усяго паўстаронкі засталася, тры з паловай адзваніла. Барбос некалькі разоў пытаўся, задаволены застаўся, так і ззяе.

Сёння ў нас за рускім урокам жудасна смешная штука выйшла. Чыталі мы з хрэстаматыі частку "Маладая вавёрка". Ну, там і апісваецца, якая яна з сябе: рудая, маўляў, хвост пухнаты, зубы вострыя. Штоф устае і пытае Барбоса:

- Вольга Віктараўна, чаму гэта вавёрчына поўсць заўсёды шэрая, а вавёрка ж рудая?

- Праўда, з-за чаго б гэта? З-за чаго? - раздаецца з усіх бакоў.

Толькі Танька праціўна так, кпліва ўсміхаецца і кажа:

- Дурное пытанне!

А сама паднімае руку і цягне яе ледзь не да самага носа настаўніцы.

- Грачова ведае? - пытае Барбос. - Ну, выдатна, скажыце.

- Таму што яе скурку, верагодна, навыварат выварочваюць, - кажа Танька.

- Як? Што такое? - вытарэшчвае свае і без таго вялікія вочы Борбосіна. - Выварочваюць?

Адну хвілінку ўсё маўчаць і пераглядаюцца - яшчэ не ўцямкалі, але потым раптам клас пачынае рагатаць:

- Выварочваюць... Ха-ха-ха-ха!.. Выварочваюць... Ха-ха-ха-ха!.. Ха-ха!

- Спрытна!

- Ай ды Таня! Што? Выскачыла?

- Ну-ка, вывярні! Эх ты, галава! - раздаецца на ўвесь клас голас Шуркі Цішалавай.

- Так, ужо гэта сапраўды ўдала сцяміла, - кажа Барбос. - Вы, Грачова, лепш пры сабе беражыце такія каштоўныя спазнанні, іншых не бянтэжце.

Барбос Таньку не любіць, і таму, хоць і смяецца, але не так лагодна, як заўсёды. Наогул, яна жудасна міла рагоча, нават весела глядзець: уся яна так і трасецца, падбародак так і скача.

Танька чырвоная, злюшчая. Заслужана, не выскаквай!

На перапынку мы ў мыйнай страшна дурэлі. "На вадапой" сёння ўсе так і рваліся, асабліва тыя, хто гімназічныя гарачыя сняданкі есць. Можна, чаго іншага ў іх і бракуе, але не солі... Потым у галаве толькі і ёсць адна думка: кран.

Многія ўжо напіліся, стаяць сабе, мірна гутараць, а я, хоць і піла, ды мала, яшчэ трэба пра запас. Ну, як заўсёды, рот пад кран. Не без таго, каб не падпіхнулі, то адна, то другая; я ўсё нічога, быццам не заўважаю, п'ю сабе. Аяны стараюцца, бачаць: я не плюскаюся, цяпліва пакутую, - вось і расхрабрыліся. Ужо ў мяне і за каўняром вада, і ў вушах, і галава мокрая. Пастойце ж, галубачкі!

Я галаву сваю адсунула, ды хутка так пальцам кран і прыткнула, - бачылі, як дворнікі часам робяць, калі вуліцы паліваюць? Але толькі я замест вуліцы прыяццель сваіх абліла. Струмень "ж-ж-ж" ды фантанам на іх. Здрава выйшла! Не, ужо тут, як хочаце, а акрамя "здорава" нічога не скажаш. Віск, піск падняўся, бягуць, рагочуць!

Тым часам у нявіннасці душы "пятушка" ^[59] нейкая цягнецца сабе, варон ловіць, і не бачыць, што тут арашэнне праводзіцца, - ды прама-прама пад фантан! А я пальцам рухаю, струмень накіроўваю то дагары, то дадолу. За рукавамі ў мяне досыць, холадна, весела!.. Але ў "пятушак", відаць, густ іншы, яна як завішчыць:

- Што гэта за свінства! Што за звар'яцелая дзяўчынка! Што за вулічныя манеры! - і паехала-паехала...

Вы думаеце, я стаяла ды слухала? Як бы не так! Давай Бог ногі, хутчэй з яе дарогі. Тут ужо і званок у клас, а я макрэй мокрага. Сяк-так адцерлася, хутка шаснула на лаўку, ды і за Любіну спіну:

- Загарадзі, напрамілы бог, Снежына, каб Жанюрка мяне не дагнала.

⁵⁹ Пятушка - вучаніца пятага класа.

А выгляд у мяне, нібы я гадзіны дзве пад вадасцёкавай трубой прастаяла, нахштальт Генрыха IV^[60]. Сяджу цішэй вады, ніжэй травы. Раптам пасярод урока нехта тузь-тузь за ручку! Дзверы адчыняюцца, Шарлота Карлаўна з'яўляецца, рукамі размахвае, а рукі ў яе амаль такой жа даўжыні, як яна сама. "Шу-шу-шу" штосьці з Яўгеніяй Васільеўнай. Пагаварыла-пагаварыла, паскакала каля ручкі і знікла. Ну, думаю, па маю галаву прыйшлі.

Так і выйшла. Ледзь урок скончыўся, мяне Яўгенія Васільеўна за бакі. Аказваецца, "пятушка" - то наскардзілася, а Шарлота Карлаўна рада старацца і расхрабрылася. І яна сама мяне адчытвала, і Жанюрачка, але тая не вельмі ўжо строга, хоць імкнулася паказаць, што крый Божа як злосная. Нарэшце загадала ісці прасіць прабачэння ў гэтай самай далікатнай дзяўчыны - Спешневай. Няма чаго рабіць, іду - і Жанюрка за мной. Я ў пяты клас, а Яўгенія Васільеўна каля дзвярэй спынілася. Падыходжу і гучна так, каб яна чула:

- Прабачце, калі ласка, я вас ненарокам абліла...

А потым цішэй, ужо адной Спешневай:

- Але толькі іншы раз я абавязкова знарок вас абалью.

Усё вакол засмяяліся, нават сама Спешнева. Яна ўжо трохі папрасохла, і злосць з яе ўся прайшла.

Так справа і скончылася, але Жанюрачка абяцала наступны раз за "такія дурныя свавольствы" з паводзін зменшыць. Ні-ні, не зменшыць, занадта яна мяне любіць. Вось калі б я наманіла, намахлявала, тады іншая справа, а за гэта - "ні ў жысць", як кажа наша Глаша.

Увечар да нас прыйшлі Боба, Жэня, Ніна, Наташа і Леанід Георгіевіч з цёцкай - у "цётку" гуляць. Ведаеце, новая картачная гульня, у яе ўсе зараз гуляюць, - мода, нават і я ўмею. Ну, гулялі сабе, а потым за гарбатай пачалі гаварыць пра наш юбілейны вечар, пра вершы... Ды хіба я памятаю, пра што шэсць чалавек гаварылі, ды яшчэ такіх балбатлівых чалавек! Ведаю толькі напэўна, што пра вершы гаворка ішла, у васьм гэтым уся і загвоздка. Жэня і звяртаецца да матулі:

- Наташа, чаму ты нам ніколі сваіх твораў не пакажаш?

Я ўзрадавалася.

- А ў матулі, - кажу, - цэлы тоўсты сіні сшытак ёсць.

- А цябе пытаюць, непаседа? - смяецца мамуся.

Тут як прыстануць усе: "пакажы" ды "пакажы".

⁶⁰ Маецца на ўвазе статуя Генрыха IV. У 1613 годзе шасцітонны манумент быў пагружаны на борт карабля, які затануў каля сардэнскіх берагоў, і бронзавы вершнік амаль год праляжаў на дне марскім.

Няма чаго рабіць, прынесла мамуся сшытак і сама ж услых чытаць пачала. Дзе-нідзе змахляваць хацела, прапусціць, але дзе там, усё прымусілі прачытаць.

- Ды гэта грэшна, Наташа, пад замком трымаць такія скарбы, трэба аддаць у друк.

- Мае вершы? У друк? Ды вы смеяцеся! - кажа матуля.

Прыстаюць да яе: "Занясі" ды "занясі" ў якую-небудзь рэдакцыю.

- Каб я сарамаціцца стала? Ні за што! - адпінае мамуся.

- Ну, не хочаш, дай, мы самі занясём, - просяць яны.

Нарэшце ўламалі матулю.

- Ну, нясіце, толькі прозвішча сваё я закрэслію, не хачу ганьбіць увесь наш слаўны род.

А што, мамусенька? Я ж казалы, што трэба надрукаваць! Памойму і выйшла! Усе кажуць: "Талент". І казкі трэба, абавязкова трэба ў оперы перарабіць.

Божа, якая я шчаслівая, што ў мяне такая разумная мама, і харошанькая, і добрая! Хоць бы мне чу-у-тачачку быць да яе падобнай!

А якую Леанід Георгіевіч дзіўную штуку распавядаў: быў у іх у міністэрстве юбілей нейкага спадара, дык адгадайце, што калегі яму паднеслі? Ніколі не адгадаеце, хоць сто гадоў думайце: адрас ^[61]! Разумеете, адрас! А? Нішто сабе?! Чый менавіта - напэўна не ведаю: ці яго, ці кожны свой уласны. Хутчэй, кожны свой, таму што ці старэча той не памятае, дзе сам жыве. Але ўсё адно, дурное! Ды яшчэ залатымі літарамі напісалі, і кожны сваё прозвішча ўнізе надрапаў. Ну, падаруначак! Ужо разумней было яму проста кнігу "Увесь Пецяўбург" паднесці, там прынамсі ўсе рашуча адрасы ёсць.

Не, хоць дарослыя над намі, дзецьмі, і смяюцца, але самі часам такія штукі ўпальваюць!.. Хацела было распытаць, ды потым устрымалася, яшчэ зноў на смех выстаўляць, і так я "рымскую маму" дагэтуль прадыхаць не магу.

Наш юбілей

Ну, дай Бог памяці, нічога не забываць і ўсё толкам запісаць, як і што ў нас на юбілей адбывалася.

Напярэдадні ў сем гадзін была генеральная рэпетыцыя. Увесь вечар складаўся з двух аддзяленняў. Былі нумары, дзе дзяўчынкі і хорам спявалі, і паасобку - не я, вядома. Дзве вучаніцы сола на раялі гралі,

⁶¹ Маецца на ўвазе пісьмовы зварот да каго-небудзь з віншаваннем.

астатнія дэкламавалі паасобку ці па некалькі разам. У самай ніжняй зале ўладкавалі такое ўзвышэнне накіштальт сцэны, але без заслони - што там хаваць? Бо няма чаго: скончыў і сыходзь сам.

Прамучылі нас на рэпетыцыі прыстойна, пакуль мы навучыліся па-людску кланяцца, - а гэта зусім не так лёгка: караскайся на прыступкі, потым ідзі некалькі крокаў, а потым ужо прысядай, ды так, каб рэверанс на самай сярэдзіне выйшаў. Быццам і не хітра, а ніяк на месца не патрапіш, то пераскочыш, то недаскочыш! Нарэшце сцямілі: узлезці на прыступкі, зрабіць шэсць крокаў, потым прысесці. Наладзілася.

На наступную раніцу загадана было да адзінаццаці гадзін прыйсці на набажэнства. Начаальства панаехала, бачна-нябачна, усе мужчыны: і нейкія ў мундзірах на сіняй падшэўцы, вайсковыя генералы з чырвонымі лампасамі. Чаго вось гэтым трэба было, - не ведаю. У кадэцкім корпусе, там, вядома, ім месца, але ў нас?.. Ну, ды гэта не мая справа, - былі, ды і ўсё тут.

Вышыхтавалі нас усіх па класах, па росце ў сярэдняй зале, куды мы аднойчы прыкладвацца бегалі... Я спераду апынулася, гэта значыць, вядома, святар з дзячком усё-такі яшчэ наперадзе мяне былі. Направа і налева ад іх - хор, наўскос ад правага хору - прыезджае начальства, а настаўнікі і настаўніцы - у дзвярах, якія вядуць з залы ў калідор. Адным словам, было набажэнства, як набажэнства: святар сваё казаў, пеўчыя спявалі, тры ці чатыры вучаніцы млелі.

Потым бацюшка прамову сказаў; ну, зразумела, усіх хваліў, жадаў поспеху. Ды я, па праўдзе, не вельмі і чула, таму што тым часам адна "шастушка" грукнулася, мы і глядзелі, як яе падбіраюць. Пасля набажэнства нас усіх дахаты распусцілі і казалі быць увечар да сямі з паловай гадзін у форменных сукенках, але стужкі і каўняры, якія заўгодна можна апрацаць. Мы разышліся, а наша начальніца павяла прыезджае начальства да сябе ў кватэру карміцца.

Вядома, мы з матуляй днём яшчэ раз "Хлопчыка" нашага падрэпеціравалі, а то ж як на грэх запнешся. Валасы мне да вечара распусцілі, толькі зверху завязалі такім вар'яцкім saumon ^[62] бантам, накіштальт матылька, і надзелі вялікі гіпюравы каўнер; на шыю таксама saumon стужку, фартух - далоў.

Мамуся прыбралася ў чорную шаўковую сукенку і была дуся-найдуся. Татачка таксама малайчынам выглядаў, так што я з гонарам магла вывесці іх у свет. З пабочнай публікі толькі і пускалі, што тат ды мам тых вучаніц, якія ўдзельнічаюць.

⁶² Тут: светла-ружовы (франц.).

Дзяўчыначкі нашы ўсе страцаценькія: сінія, ружовыя, чырвоныя і блакітныя стужачкі так і мільгаюць. Люба была найміленькая. Валасы ў яе ніжэй таліі, каштанавыя, пухнатыя-пухнатыя. Іх таксама распусцілі, наверх, гэтак жа як і мне, прычапілі бант, але ярка-чырвоны, як мак. Ёй жудасна ішло, тварык у яе быў такі задуменны, празрысты. Шурка, зазвычай, так і тузалася ад весялосці і была найсмешная з "кокам" і блакітным бантам. Паўштофік быў зусім душка: у яе стрыжаныя кучаравыя валаскі прычапілі з кожнага боку каля вуха па маленькім блакітным банціку, і яна стала падобная на жоўценькую балоначку. Наогул усе ў гэты вечар былі асабліва вясёленькія і міленькія.

Нарэшце, начальства - ізноў-такі генералы - з'ехалася і параселася. Першай выйшла адна дзяўчынка другога (перадапошняга) класа і сказала з нагоды юбілею нейкі верш свайго ўласнага сачынення. З аднаго разу я яго не запамніла, ведаю толькі, што скончыла яна так:

...Тут, у гэтым храме асветы,

Яшчэ на шмат, шмат гадоў.

Вядома, што благога нічога не казала, а ўсіх і ўсё ўсхваляла!

Ёй вельмі пляскалі. Потым хор спяваў "Стагоддзі ўзвялічаць цябе...".

Затым адна вялікая дзяўчынка сказала цудоўны верш "Стрэлачнік". Пасля гэтага шэсць "шастушак" гаварылі байку "Гусі". Гэта было жудасна міла!

У шостым "Б" ёсць дзве пары блізнятак - адных прозвішча Казаковы, другіх - Рабавы. "Казачкі" тоўсценькія, чорненькія, а "Рабчыкі" худзенькія, белабрысенькія. Вось яны і былі "гусі", дзве чорныя і дзве белыя. Вельмі смешна, калі яны ўсе чацвёрта за "гусей" крычаць: "Ды нашы продкі Рым выратавалі!" Важна так! Пятая дзяўчынка была за мінака, шостая за апавядальніка. Цудоўна выйшла. Публіка смяялася і шмат пляскала. Потым гралі на раялі, ізноў спявалі, зноў і зноў дэкламавалі.

Але вось другое аддзяленне. У першую галаву нашы "Бабуля і ўнучак". Дрыжаць, трасуцца! Нічога, узлезлі шчасліва, чуць-чуць паштурхаліся, але ўсё-такі рэверанс усе трое разам зрабілі. Штофік была наймілейшым хлапчуком, і выйшла вельмі сімпатычна, калі яна паклала сваю галоўку на плячо бабулі Любы і загаварыла:

Не, бабуся, не сваволіў я,

А ўчора, мяне цалуючы,

Ты сказала: "Будзеш разумнік,

Усё тады табе куплю табе я".

- Бач памяць то якая... - расцягвае Люба, і так гэта міла яны

гаварылі, проста цуд.

Ізноў спявалі, гралі, дэкламавалі - і па-французску, і па-руску. Мая чарга набліжаецца... Мой нумар апошні... І жудасна, і весела-весела, сэрца б'ецца тук-тук, нават чуваць...

- Ну, Муся, ідзіце, - кажа Яўгенія Васільеўна і паціху падштурхоўвае мяне да эстрады.

- Страшна, ой, страшна, Яўгенія Васільеўна! - шапчу я.

- Вось табе і раз! Муся баіцца! Вось не думала. Ну, з Богам!

Я паднімаюся па прыступках і паціху жагнаюся каля пояса, як заўсёды ў класе, засунуўшы руку пад нагруднік фартуха.

"Раз, два, тры, чатыры, пяць, шэсць", - пра сябе лічу я крокі, а рукой усё раблю крыжык на месцы, дзе адсутнічае нагруднік, затым прысядаю, нізка так.

"Толькі б не пляснуща", - думаю я, а сэрца тук-тук, тук-тук!

- Якое цудоўнае дзіця! - чую я нечы голас.

- Quelle superbe enfant! ^[63] - кажа яшчэ хтосьці.

- Oh, le petit bijou! ^[64]

- Што за мілая дзетачка! - раздаецца з некалькіх бакоў.

І мне адразу робіцца так радасна, да горла нібы падкаціла штосьці, але не душыць: мне лёгка, весела і зусім, зусім не страшна, толькі шчокі моцна гараць, вушы таксама, а рукі халодныя, як жабы.

- "Хлопчык у Хрыста на ёлцы", - пачынаю я.

Перш голас мой трохі дрыжыць, але потым я пачынаю гаварыць зусім добра; усё далей і далей. Нарэшце я даходжу да свайго любімага месца, як ён ужо замярзае, і яму бачыцца Хрыстова ёлка:

"Грапам - о, какое свято! О, какая ёлка! Ды і не ёлка гэта, ён і не бачыў яшчэ такіх дрэў. Усё блішчыць, усё ззяе, і вакол лялячкі. Але не, гэта ўсё маленькія хлопчыкі і дзяўчынкі, толькі такія светлыя! Усе яны кружацца каля яго, лётаюць, цалуюць яго, бяруць яго, нясуць з сабой, ды і сам ён ляціць! І бачыць ён - глядзіць яго мама і ўсміхаецца.

- Мама, мама! Ах, як добра тут, мама! - крычыць ёй хлопчык".

Тут, адчуваю, штосьці казыча ў горле, сапраўды плакаць мне хочацца, але я працягваю, а ў зале так ціха-ціха:

"- Хто вы, хлопчыкі? Хто вы, дзяўчынкі? - пытае ён, смеючыся і любячы іх.

- Гэта Хрыстова ёлка, - адказваюць яны яму. - У Хрыста ў гэты дзень заўсёды ёлка для маленькіх дзетачак, у якіх там няма

⁶³ Якое шыкарнае дзіця! (франц.)

⁶⁴ О, маленькае хараство! (франц.)

свайёй ёлкі.

А маці гэтых дзяцей стаяць тут жа ў баку і плачуць. Кожная пазнае свайго хлопчыка ці дзяўчынку, а яны падлятаюць да іх, цалуюць іх, абціраюць іх слёзы сваімі рукамі і ўпрошваюць не плакаць, таму што ім тут так добра!..

А ўнізе раніцой дворнікі знайшлі маленькі трупік забегшага і змёрзлага за дровамі хлопчыка. Адиукалі і яго маму... Тая намерла яшчэ раней; абое пабачыліся ў Пана Бога на небе".

Толькі я скончыла, з усіх бакоў так і запляскалі.

- Брава! - раздалося некалькі галасоў.

Я шпарка-шпарка ўцякла з эстрады, але Яўгенія Васільеўна зноў папхнула мяне ў спіну:

- Ідзіце ж, Муся, раскланьвацца.

І так я цэлыя тры разы выходзіла. Весела вельмі, усярэдзіне штосьці быццам скача, цёпла, толькі чуць-чуць нікавата.

Потым я хацела праслізнуць праз калідор, каб у зале пашукаць матулю, але мяне па дарозе спыніла начальніца, сіні генерал, нейкія дзве дамы, а потым нашы настаўніцы і "сіняўкі". Усе хвалілі, казалі, што вельмі добра. Нейкі высокі настаўнік спытаў маё прозвішча. Вось дурань - быццам на праграме паглядзець не мог!

Нарэшце я дабралася да татачкі з матуляй, а яны там нейкімі знаёмымі разжыліся і размаўляюць. Мамаўся ружовая, вочы, як зорачкі ззяюць: рада, што дачка не асарамалася. Знаёмыя мяне таксама хвалілі, увесь час толькі гэта і рабілі, пакуль усіх удзельнікаў не павялі ў кватэру начальніцы, дзе далі гарбаты з тортам, па смачнай грушы і па галінцы вінаграду. Для ўсіх астатніх гарбата была прыгатавана ў класах на вялікіх сталах, але ім ні садавіны, ні тарту не належала, толькі тарцінкі, печыва і лімон.

Папаіўшы і пакарміўшы, нас адпусцілі дахаты. Мне было вельмі радасна на душы, і ўсю зваротную дарогу я, не змаўкаючы, балбатала з татачкам і матуляй, так што мамаўся баялася, каб я горла сабе не застудзіла, бо марозішча так і шчыкаў. Нічога, горла ў цэласці даехала, толькі спаць я доўга не магла, мне ўсё ўяўлялася, як я выходжу, кажу, а у зале ціха-ціха, і на мяне ўсё глядзяць такія ласкавыя вочы. Жудасна, жудасна добра!

Перад законам Божым. Матуля атруцілася

Учора ў нас у класе перад урокам Закона Божага такое адбылася! Пасля званка Яўгенія Васільеўна зазвычай сышла, - не ведаю,

куды яна там заўсёды сыходзіць, - а бацюшка таксама дзесьці падзеўся. Ну, а калі ж бывае, каб клас адзін, без усякага начальства ціха сядзеў? Гэта рэч зусім немагчымая. Вось і пайшлі гагатаць, перш паволі, а потым усё гучней ды гучней; спрабавалі нашы ціхоні і дзяжурная шыкаць, ды ўсё адно нічога не дамагліся.

Ермалаева пачала для нечага новенькай касу расплятаць і распусціла ёй валасы па плячах. Пыльнева - уцякаць. Сяк-так падабрала іх, запляла, хацела завязаць, але тут Ермалаева выхапіла стужку і падкінула яе, ды так, што яна і затрымалася на лямпе, падвешанай да столі. Смешна, рагочуць усе! Як дастаць? На выручку з'яўляецца Шурка. Самае, вядома, простае - крэсла падставіць, але толькі гэта нецікава.

- Давай, Ліза, - крычыць Цішалава, - рукі накрыж складзём, а Пыльнева хай сядзе ці ўстане на іх, як сабе хоча, ды і дастае стужку.

- Добра, - згаджаецца Пыльнева.

Хоць выгляд у яе святы, але яна жулік-жулікам, на ўсякае свавольства заўсёды гатовая.

Узгравасцілася яна ім на рукі, ды дзе там, хіба высь такую дастанеш?

- Падскоч, - кажа Шура.

Тая хоп-хоп, усё адно нічога! А мы рагочам-заліваемся. І так хопанне ім гэтае спадабалася, што яны подскакам пусціліся па ўсім класе: Цішалава з Ермалаевой за коней, Пыльнева за вершніка.

- Гэй, вы, галубчыкі! Allez horr ^[65]! - пакрывае яна, а Шура з Лізай, нахіліўшы галовы набок, нібы троечныя прыпражыны, "хопаюць" ды "хопаюць". Астужка сабе вісіць-боўтаецца, пра яе і думаць забыліся. Мы ўсе ўжо не смяёмся, а прама-такі віскочам.

- Бацюшка! Бацюшка! - раздаецца некалькі галасоў.

Хто быў не на месцы, хутка ўсаджваецца. Шура з Лізай працягваюць скакаць у кірунку да акна, спіной да дзвярэй.

- Гэй, вы, галубчыкі! - ізноў усклікае Пыльнева, а ў адказ ёй Цішалава з Ермалаевой пачынаюць іржаць і брыкацца заднімі нагамі.

Даскакаўшы да акна, яны паварочваюць і ледзь не натыкаюцца на бацюшку. А ён сабе стаіць каля стала, узяўшыся ў бокі адной рукой, нічога не кажа і так смешна глядзіць.

У тую ж хвіліну "коні" разбегваюцца, Пыльнева хапае свае зусім рассыпаныя валасы, выгуквае: "Ах", - закусвае губу і вобчасам ляціць на месца. Клас перш стараецца не смяяцца, усе пырхаюць, уткнуўшыся насамі ў хусткі, фартухі ці далоні, але не вытрымліваюць, і з усіх кутаў

⁶⁵ Давай, пайшоў! (франц.)

раздаецца хіхіканне.

- Ну, прыгажуні, развесялілі, што і сказаць, - кажа нарэшце бацюшка. - У коней заўзятых, бач, ператварыліся! А ну-ка, конікі, можа, пакуль мы малітву здзейсім, вы ў калідорчыку пагуляеце, свае буйныя галовачкі пасупакоіце, а баярышні Пыльневай не зашкодзіць і кудры то свае падабраць, вельмі ўжо падчас скокаў паразляталіся.

Усе тры, як апараныя, выскочваюць з класа і ляцяць у мойную. Дзяжурная, Лявонава, пачынае чытаць малітву "Перад вучэннем". Але выходзіць не малітва, а грэх адзін: усім нам смешна, Лявонавай таксама, і тая, даехаўшы сяк-так да паловы малітвы, кажа ўжо: "Пасля вучэння". Усе зноў пырхаюць. Тады бацюшка сам чытае ўсю малітву спачатку, жагнаецца і садзіцца на месца.

Як толькі мы ўселіся, дзверы адчыняюцца і ўваходзяць нашы тры выгнанніцы, чырвоныя, прыбітыя нейкія і незвычайна гладзенька залізаныя.

- Бацюшка, калі ласка, не кажыце, не скардзіцеся... Мы больш ніколі... Калі ласка... - чуецца з усіх бакоў.

- Не скардзіцеся! Бач, што выдумалі! Яны тут сабе кавалькады на бацюшкавым уроку ўчвэрваюць, а бацюшка "не скардзіся".

- Ну, бацюшка, ну мілы, мы ніколі, ніколі больш не будзем!..

- Я вось "мілы", ды вы не мілыя, вось бяда.

- Мы таксама будзем старацца. Калі ласка! - ные ўвесь клас.

- Ну, добра, вось мы цяпер дзяўчат гэтых хвацкіх да адказу выпатрабуем. Будуць добра ведаць, такой бяды, не данясу па начальстве, а не... Ну-ка, Лізачка Ермалаева.

І Ермалаева, і Цішалава, і Пыльнева, усе тры яшчэ за новую чвэрць не спытаны, а таму, зразумела, урок ведаюць.

- Ну, ваша шчасце, - кажа бацюшка, - а толькі надалей каб падобнага ні-ні.

Ну, вядома, усе абяцаюць.

Так і не паскардзіўся. Папок наш сумленны.

Пасля ўрокаў апанулася я, спускаюся ўніз. Што за дзіва? Глашы няма, а звычайна яна з цёмнага рання прыходзіць, каб з іншымі пакаёўкамі пабалбатаць. Выйшла на ганак, паглядзела направа, налева, - няма як няма. Я рада радзёшанькая, - адна пайдзі, ніколі яшчэ ў жыцці адна па Пецярбургу не хадзіла, а зараз, як вялікая, сама. Лячу да Любы.

- Разам, - кажу, - пойдзем. Адны, ці разумеш? Адны!

Ёй то не прывыкаць: па яе ніколі і не прыходзяць. Яна не вельмі то і зразумела, чаго я цешуся. Толькі выходзім, глядзім, і Юлія Рыгораўна са сходаў спускаецца, а звычайна яна пазней за нас сыходзіць. Тут жа,

пакуль я Глашу шукала, ды тое, ды сёе - і Юлія Рыгораўна ўжо гатовая. Падумайце, нам з ёй разам даволі вялікі кавалак па адной дарозе ісці прыйшлося.

З'яўляюся дахаты, званю, адчыняе кухарка. Ральфік віль-віль хвосцікам, рады. Гляджу: што такое? У пярэднім пакоі на вешалцы таткава паліто і шапка, а звычайна яго тым часам ніколі дома не бывае.

- Дар'я, з-за чаго тата дома, а Глашы няма?

- Цішэй, - кажа, - спадарычня, цішэй! Матульцы нешта няможца, вось Глаша па пана ў кіраванне бегала, а таперыча ў аптэку паляцела.

Мама... Матуля нездаровая! Божа, ды што ж гэта!

Я лячу праз гасціную проста да яе, але ў дзвярах натыкаюся на тату.

- Цішэй, Муся, дзеля Хрыста, цішэй. Матулі было вельмі, вельмі дрэнна. Зараз, дзякуй Богу, небяспекі ніякай, але ёй патрэбен спакой, поўны, поўны спакой. Калі яна зможа добра, моцна заснуць, то праз два-тры дні будзе зусім здаровая. Калі не - хвароба працягнецца значна даўжэй.

- Татачка, толькі адным вочкам зірнуць, - маліла я.

- Не, дзетачка, не цяпер... Потым, потым разам пойдзем.

Ён абняў мяне, павёў у свой кабінет, сеў на тахту, забраў мяне да сябе на калені і пачаў тлумачыць, што здарылася. У матулі з раніцы страшна балела галава, як гэта з ёй часам бывае, вось яна і хацела ўзяць парашок... Назву не памятаю, ды замест гэтага па памылцы ўзяла іншую скрыначку, дзе быў марфей, здаецца, а гэта страшны-страшны яд. Матуля яго зусім не пераносіць, нават калі і чуць-чуць узяць, а тут шмат глынула і атруцілася. Глаша, малайчына, здагадалася па доктара збегаць і па тату. Зараз, кажуць, небяспекі няма.

Пасля абеду татачка павёў мяне на пальчыках да мамусі. У пакоі было зусім амаль цёмна, і матуля ляжала не як заўсёды, згарнуўшыся крэндзёлёчкам, а выцягнулася прама на спіне. Толькі твар яе быў павернута ў наш бок, бледны-бледны, нібы блакітнаваты, такі жаласны тварык, што мне нешта здушыла ў горле, і я пачала ўсхліпваць.

- Муся, Мурачка, не плач: матулю спалохаеш, а ёй шкодна хвалявацца, - шаптаў тата.

Я мацавалася на ўсе жылы, каб не расплакацца гучна, але, як толькі мы выйшлі ў суседні пакой, я не вытрымала, села на дыван, паклала рукі на маленькую канапку, уткнулася ў іх носам і горка-горка заплакала. Тата лашчыў, суцяшаў мяне.

Як заўсёды ў дзевяць гадзін ён паслаў мяне спаць, а сам разам з

цёцый Лідушай, якая даўно ўжо прыехала, пайшоў у пакой матулі, яна ўсё яшчэ працягвала спаць.

Але я заснуць не магла, усё круцілася з боку на бок, думала пра матулю. Раптам яна памрэ, мая маленькая, мая залатая мамуся! Што тады? Як жа я без матулі буду? Тата кажа, небяспекі няма, але з-за чаго яна такая бледная, сапраўды блакітная, і вачэй не расплюшчвае?.. Можна, яна ўжо памерла?... Вядома, яна памерла... Вось яна!.. Вось стаіць, уся белая, нібы воблака, а за спіной такія вялікія-вялікія крылы... Валасы распушчаныя, у руцэ зорка, яркая, ясная зорачка, і ўсё праяні, праяні... Вось яна, вось ідзе, сюды, да мяне... Як добра, мамуся!.. Мілая!.. Залатая!.. Я з табой, з табой хачу!

І я цягнуся ёй насустрэч, працягваю рукі, а яна падыходзіць усё бліжэй і бліжэй, але ў яе правай руцэ ўжо няма падпаленай зорачкі, - яна мігоча дзесьці там далёка, - а мамуся абяруч абдымае мяне, садзіцца на мой ложкачак...

- Мурачка, Муся, дзетачка, супакойся, не плач жа так. Я з суседняга пакоя пачула, як ты рыдаеш, і прыйшла паглядзець, што з маёй дробкай робіцца. Ты ж бачыш, мне лепш, мне амаль зусім добра, галава толькі трохі кружыцца. Адпачну, і гэта пройдзе.

І яна горача цалавала мяне. Мая мілая, сапраўдная, жывая мама!

- Пойдзем да мяне, пойдзем у мой ложкачак! Ляжам разам. Толькі абувай туфлі і сама бяжы за мной, а то я цябе не давалаку. Бачыш, матуля то твая зусім, нібы п'янёнькая.

Я хутка шыгнула ў яе ложка і моцна-моцна прыціснулася да сваёй ненагляднай мамусі. Цёпла, добра і ціха-ціха так стала мне, зусім не сумна, нічога больш не страшна... І я моцна і салодка заснула.

Масленіца. Ад'езд дзядзі Коля

Масленіца супраць чакання прайшла ў нас ціха і нявесяла: мамуся сумнёнькая, татачка кіслы, у мяне душа з месца з'ехала, ды і ўсе наогул нейкія забітыя і сумныя. І трэба ж, каб такая бяда над намі стрэслася!

Бедны, бедны Валодзя! Бедны дзядзя Коля! Раптам яго, нашага мілага веселуна і забаўніка, на вайну адпраўляюць - біцца з японцамі! Нездарма я заўсёды іх так ненавідзела, а зараз яшчэ больш. У-у, праціўныя!.. Як падумаю толькі, што з дзядзем Колям здарыцца можа, дык мурашкі па спіне і пабягуць... Так, пры вась такіх умовах дзе ўжо пра весялосць думаць!

Аладкі мы ўсё ж такі елі, і найстаранна. Дзіва што! Наша Дар'я -

выдатная майстрыха іх пячы. Але тэатраў, катанняў, троек - ні Божа мой, ніхто і не заікаўся. Усё-такі мы з Валодзям і Снежынымі былі некалькі разоў на коўзанцы, дзе сустракалі і Калю Лівінскага. Я зараз зусім добра бегаю і страшна люблю наладжваць ланцугі: ляціш-ляціш, духі займае, а ў твар нібы іголачкамі коле, - весела і гарача-горача так ва ўсім целе, быццам ў жылы кіпенню налілі.

Адзін раз Валодзя да немагчымага нас насмяшыў, разыйшоўся на ўсю моц, а то і ён апошнім часам кіслы-кіслы. Матуля неяк спытала нас, чаму мы ніколі паміж сабой па-французску не гаворым: я балбачу, Люба з Сашам таксама, Валодзя таксама хоць дзень да вечара парлякае^[66], нават і Коля Лівінскі маракуе. Ужо не ведаю з-за чаго, але ніяк гэта нам не атрымоўваецца, скажам дзве-тры фразы і зноў з'едзем на рускую.

Вось прыйшлі мы аднойчы на коўзанку. Свята, народу цьма-цмущая. Якраз перад намі ўсё нейкая дзяўчына шморгае, справа ў яе паж, злева прававед, - і трашчаць, па-французску лапочуць. Валодзька глядзеў-глядзеў на іх, потым зрабіў раптам сур'ёзную фізіяномію, выцягнуўся ў струнку, пакруціў няісны вус *a la* ^[67] прававед і кажа:

- Soyons comme il faut! ^[68]

Потым звяртаецца да Колі і гучна так:

- Nicolas, allons aux peregonkes! Nous verrons qui, je tu ou tu je obgoneras! ^[69] - і што духу пусціўся па лёдзе.

Не тое што адны мы, тут уся публіка вакол рагатаць пачала, так гэта пацешна выйшла, а Люба, тая зазвычай ледзь не сканала.

Гэта было ў сераду на Масленай ^[70], а ў пятніцу дзядзя Коля паехаў.

Амаль з самай раніцы і ён, і Валодзя прыйшлі да нас. Рэчы свае дзядзя адправіў яшчэ напярэдадні, так што ад'язджаў на вакзал ужо прама з нашай хаты. Каб правесці з ім апошнія гадзіны да нас сабралася ўся радня: цёця Лідуша з мужам, Боба, Жэня, Ніна і Наташа са сваёй маці. Пётр Ілліч, хоць і не сапраўдны сваяк, але мы ўсе любім яго як роднага, таму і ён прыехаў. Усе яны абедалі.

У гэты дзень абед падалі ў чатыры гадзіны, а ў шэсць прыйшоў

⁶⁶ Ад французскага *parler* - гаварыць.

⁶⁷ Як (франц.).

⁶⁸ Будзем паводзіць сябе прыстойна! (франц.).

⁶⁹ Мікаля, давайце "на пэрэгонкэ"! Мы ўбачым, хто каго "абгонэрэ"! (франц.). Валодзя жартуе і ўстаўляе ў фразу рускія словы, вымаўляючы іх на французскі манер.

⁷⁰ Масленая - тое ж, што Масленіца.

бацюшка служыць належнае на дарогу набажэнства. Піяніна адсунулі, замест яго прыгатавалі столік, засланы сурвэткай, і ўсё патрэбнае для святара.

Усе горка-горка плакалі, асабліва матуля і цёця Лідуша: бо ён іх адзін-адзіны брат. Валодзя быў жудасна зацятый, ён трымаўся з ўсіх жылаў, каб не расплакацца, але ўсё ж не змог сябе перасіліць і гучна зарыдаў. Божа, Божа, навошта гэтулькі гора такім добрым людзям! Хай бы кепскія плакалі, а не мае мілыя, дарагія, любімыя! Сама я плакала не перастаючы, плакала ўвесь час, так што мой твар раздуўся і счырванеў.

Усе паехалі выпраўляць дзядзю Калю на вакзал. Перш абяцалі было і мяне ўзяць, але сказалі, што на двары страшная завея, і ў вокны відаць было, як снег так і круціў, а ў коміне скуголіла і свістала. Я шчэ горш расплакалася, калі мне абвясцілі, што я застануся дома. Усе пачалі мяне супакойваць, угаворваць, а дзядзя Коля ўзяў мяне, як маленькую, на рукі і доўга хадзіў са мной узад і ўперад па гасцёўні.

- Любі, Муронак, майго беднага хлапчука, бо ў яго зараз нікога, акрамя вас, не застаецца, - прагаварыў дзядзька, і голас у яго так дрыжаў, нібы ён вось-вось заплача.

- Дзядзечка Калончык, міленькі, я ўсё, усё зраблю для Валодзі, я яго буду яшчэ шмат-шмат больш любіць, толькі не плач, мілы дзядзя, не плач!

Усе надзелі паліто, стаяць у пярэднім пакоі. Дзядзя яшчэ раз абдымае мяне, цалуе. Вось выходзяць... Апошнім мільганула дзядзява шэрае паліто... Усе пайшлі... Я адна... Але мне і не хочацца з імі, я так стамілася, так стамілася!..

Сварка. Валодзява хвароба

Калі вырашаны быў ад'езд дзядзі, матуля і татачка абяцалі яму, што цяпер усе святы і вакацыі Валодзя, вядома, будзе праводзіць у нашай хаце, бо мы ды цёця Лідуша яму самыя блізкія. Але ў нас, папершае, кватэра значна большая, а па-другое, і веселей яму, таму што я маюся ў наяўнасці, ёсць з кім "пабалакаць", як ён кажа, а ў цёці Лідушы дзяцей усё яшчэ няма, ды калі б і былі, дык не адразу ж дзесяці-адзінаццацігадовымі нарадзіліся б.

Проста з вакзала Валодзя прыехаў да нас, і яго паклалі ў татавым кабінцеце на тахце. Наступны дзень прайшоў неяк тужліва, маркотна. Матуля хацела паслаць нас з Валодзям на коўзанку, развясца трохі, але зноў была страшная завея. Валодзя цэлы дзень кіс, жаліўся, што галава баліць. Я таксама боўталася з кута ў кут, пакуль не сціміла ўзяць

пачытаць "Усходы", а там найцікавейшыя штучкі ёсць.

Сёння надвор'е было ціхае, яркае і вецер змоўк. Люба зайшла на адну хвіліну паклікаць мяне на коўзанку. Я вяляцела да яе ў прэдрэні пакой, таму што распранацца і ўваходзіць у яе не было часу. Ну, уладзілі ўсё, умовіліся. Вяртаюся ў свой пакой, раптам чую, там штосьці тррах!.. Дзін!..

Забягаю - мая парцалёная карзіначка, што мне ў Снежных на ёлцы падарылі, дашчэнту разбітая ляжыць. Валодзька, бачыце, рукавом змахнуў! Вось я раззлавалася!

- Гадкі ты хлапчук! Мядзведзь клышаногі! Цяцера сляпая! Есць і душыцца, ідзе і валіцца. Выбірайся прэч з майго пакоя! - і пайшла Валодзьку адчытваць.

- Мурка, ды не злуйся ты, бо я ж не знарок. Супакойся, перастань, я табе іншую такую самую куплю, у мяне ёсць чатыры рублі, толькі не злуйся.

Але я ўсё-такі ніяк супакоіцца не магла, і ён атрымаў ад мяне яшчэ "дурня" і "балвана".

Нарэшце памірыліся. Я яму і паведамляю, што мы з Любай умовіліся на коўзанку ісці.

- Вы сабе ідзіце, а толькі я дома застануся.

- Гэта чаму?

- Бо і не хочацца мне, і галава баліць.

Тут я зноў пырснула:

- Бачыш, які ты гадкі, табе не хочацца, а мне страх як хочацца, а з-за цябе і я дома сядзі. Ты ж ведаеш, што, калі ты застанешся, мяне матуля не адпусціць, будзе баяцца, што я пляснуся.

- Ну, добра, добра, Муся, пайду! Толькі напрамілы Бог, так не гарлапань, ад твайго крыку ў галаве звініць!

У дзве гадзіны мы ўсё-такі пайшлі, але Валодзя больш сядзеў на лаўцы і бегач не жадаў. За абедам ён часта ўздрыгваў, быў зусім бледны і нічога рашуча не еў. Перш тата і мама думалі, што гэта таму, што ён вельмі журыцца, але калі, устаўшы з-за стала, мамуся падышла, каб прылашчыць яго, і даткнулася да яго галавы, то раптам спалохана выклікнула:

- Бедны мой хлапчук, ды ў цябе жар! Пойдем-ка, тэрмометр паставім.

Змералі тэмпературу - трыццаць дзевяць і шэсць дзясятых. Матуля так рукамі і развяла. Неадкладна паслалі ў корпус цыдулку, паведаміць, што Валодзя захварэў і з'явіцца да тэрміну не можа, і запрасілі доктара. Той, як заўсёды, папляскаў, пастукаў грудзі, сказаў,

што недзе нешта хрыпіць, але пакуль яшчэ нічога канкрэтнага сказаць нельга. Валодзя зараз жа паклалі на татаву пасцель, а тата перасяліўся на тахту.

- А спадарычню прыбярэце, каб у адным пакоі з хворым не была. Невядома, можа, гэта і заразна, - распарадзіўся доктар.

У тую ж хвіліну матуля адвяла мяне ў мой пакой і шчыльна пазачыняла ўсе дзверы.

І вось я сяджу і пішу ўсё гэта, а што парабляе бедны Валодзя? А я яшчэ сёння раніцай яго так лаяла - і дурнем, і Бог ведае чым! І на коўзанку прымусіла пайсці!.. Можа, ён там і застудзіўся, таму і захварэў?... Толькі б нічога небяспечнага! Пане! Зрабі, каб нічога небяспечнага, каб ён заўтра ж здаровы быў!

* * *

Вось ужо другі дзень, як я з усімі маімі кнігамі, сшыткамі і сямі-такімі рэчамі жыў у Снежыных. Матуля перш хацела адправіць мяне да цёці Лідушы, але адтуль вельмі далёка да гімназіі, а таму мамуся страшна ўзрадавалася, калі мадам Снежына прапанавала ўзяць мяне на гэты час да сябе. Я і сплю ў адным пакоі з Любай, і хаджу з ёй разам у гімназію. Мяне тут вельмі лашчаць - і Любін бацька, і яе маці.

Што страшна цікава, гэта ўставаць рана раніцай: толькі мы дзве ва ўсёй кватэры і ўстаём, я ды Люба, усе астатнія яшчэ спяць. Люба сама заварвае гарбату, наразае булку, сыр. Мы п'ём, ямо і адпраўляемся ў гімназію адны-адзіноткія, як якія-небудзь сталыя курсісткі. Па дарозе самі купляем сабе на латку па вялікім смачным яблыку - словам, робім тое, што я страшна люблю і што мне не дазваляюць. Весела!

Але часам раптам штосьці балюча-балюча сціснецца ў сэрца, нібы прышчыкне дзесьці... Валодзя хворы... Што зараз з Валодзем?.. Я смяюся, дурэю, а яму, можа быць, вельмі-вельмі дрэнна... І сорамна мне так робіцца, і страшна чагосьці! Днём яшчэ нічога, асабліва ў гімназіі: шум, гам, усе сваволяць, рагочуць, ну, і я, вядома.

Учора шум і крык неверагодны паднялі перад французскім урокам, а па калідоры тым часам праходзіла наша ліліпутка Шарлотка, і дзверы адчынены былі. Яна, ні слова не кажучы, падышла і - ляс! - зачыніла іх на замок, а ключ - у кішэнь. І пайшла сабе, як ніколі нічога. Прыходзіць Надзея Аркадзеўна, тузь-тузь дзверы - ні з месца! Што за цуд? Нарэшце Зярнова падышла і праз шкло растлумачыла ёй, што здарылася. Адамкнулі нас, рабынь Божых, і адчыталі, як мае быць, - таго і глядзі "адзінаццаць" за паводзіны акажацца! Але ўсё-такі было

больш смеху, чым страху.

Калі мы з Любай вярталіся з гімназіі і, уздымаючыся па ўсходах, праходзілі міма нашай кватэры, мяне зноў нібы штосьці пстрыкнула, быццам стукнула ў сэрца: што там? Што?

Прыйшлі дахаты. Тут гульня на раялі, абед, урокі. За сталом сам Снежын распавядаў усякія анекдоты, смяшыў і цвяліў усіх нас, дзяцей. У дзевяць гадзін нас, як і мяне дома, пагналі спаць.

Хоць ляглі мы ў дзевяць, але паспела прабіць ужо і дзесяць, а мы з Любай, прымасціўшыся ўдваіх на маім ложка, усё яшчэ балбаталі, пакуль, нарэшце, не прыйшла сама мадам Снежына, не адвяла Любу ў яе ўласную пасцель і не патушыла лямпы.

Як толькі вакол мяне ўсё стала ціха і цёмна, веселасці маёй адразу быццам і не бывала. Ізноў штосьці балюча-балюча зашчымела ў сэрцы, ізноў стала сумна-сумна...

За мной не пасылаюць, значыць, Валодзя не паправіўся, значыць, яму горш... Што-небудзь страшнае, заразнае. Што бывае ад прастуды? Дыфтэрыт? Параліч? Не, параліч ад старасці, ці ў сабак падчас чумкі. Рак? Не, гэта ад удару. Шкарлятына?.. Здаецца, толькі ад заразы... Значыць, дыфтэрыт...

Няўжо дыфтэрыт? І ён задыхнецца, страшна будзе мучыцца і задыхнецца?!.. Але не заўсёды ж паміраюць, напэўна, часам папраўляюцца, калі не вельмі моцна... І гэта я, я вінаватая, я замарозіла яго на коўзанцы, ды яшчэ і лаяла, так лаяла. А бедны мілы дзядзя Коля мяне як добрую прасіў: "Беражы, любі, Мурка, майго хлапчука, бо ў яго нікога, акрамя вас, няма". Сапраўды, зберагла, аблашчыла - балваном ды дурнем абазвала. Пане, раптам ён памрэ, і я нават прабачэння ў яго папрасіць не паспею! Гэта жудасна! Божа, Божа, прабач мяне!..

І мне так страшна, так цяжка. Я плачу, горка-горка плачу, мая навалачка зусім мокрая, а высмаркацца няма ў што... Ні хусткі, ні нават ручніка. І ўсё спяць, нікога не чуваць, і я зусім-зусім адна... Хоць бы мамуся тут была, тая б сцешыла, прылашчыла сваю Мусю, сваю дзяўчынку, а то чужыя, усе чужыя вакол, ім усё адно, што са мной, што з Валодзям, яны спяць, могуць спаць...

Раніцай у мяне вельмі балела галава, баліць і яшчэ, але ў гімназію я ўсё-такі пайшла. Зараз Люба дзяўбе на заўтра правіла, а я пішу гэтыя радкі. Ад нашых ніякіх вестак - значыць, зараза, баяцца Глашу сюды прыслаць. Трызвоніць нехта... Ах, мадам Снежынай жа дома няма... Не, не яна... Што гэта? Голас знаёмы... Гла-ша! Глаша! Божа, якое шчасце, значыць, Валодзя здаровы!..

Сумныя дні

Але Валодзя не быў здаровы... Глашу прыслалі па мяне таму, што доктар нарэшце вызначыў хваробу - у Валодзі запаленне лёгкіх. Гэта вельмі-вельмі небяспечна, але зусім не заразна, таму матуля і прыслала па мяне.

Калі я ўвайшла ў нашу кватэру, Ральфік не выскачыў да мяне ў прэрдні пакой, вакол было ціха-ціха, пахла воцатам і нечым накшталт ёлкі, лямпы амаль нідзе не былі запалены.

Першым я сустрэла татачку, ён быў вельмі рады мяне бачыць, я таксама. Ціха-ціха павёў ён мяне праз цёмную гасцёўню ў пакой, дзе ляжаў хворы. Асцярожна прачыніўшы дзверы, ён упусціў мяне туды.

Тут было таксама амаль цёмна, гарэў толькі начнічок пад зялёным абажурам, і яшчэ мацней пахла не то марынадам, не то лесам. Амаль уся мэбля з пакоя была кудысьці вынесена. Засталіся толькі дзве пасцелі: на адной з іх ляжаў Валодзя, а на прысунутай да яе канапцы сядзела матуля, у сваім мухаморавым капоце, з распушчанай доўгай касой, паклаўшы руку на галаву хворага. Божа, якая жудасная, велічэзная галава ў яго зрабілася, яна займала ледзь не паўпадушкі. Мне нават неяк страшнавата стала.

Толькі мамуся ўбачыла мяне, як зараз жа ўстала, пайшла да мяне насустрач, і я ў тую ж секунду апынулася ў яе абдымках. Жарт сказаць, колькі не бачыліся! Тры, амаль цэлыя тры доўгія, доўгія дні!

- Матуля, я хачу паглядзець на Валодзю, - сказала я потым.

- Ну, падыдзі, толькі ціха-ціха, таму што ён, здаецца, спіць, а потым у яго вельмі моцна баліць галава, і ўсякі самы малы шум прычыняе яму пакуту.

Я, ледзь ідучы, наблізілася да ложка і зірнула на яго. Перш я амаль нічога не разабрала, гэтулькі там усяго было наблытана. Нарэшце я разгледзела, што галава яго зусім такая ж, як раней, але здавалася пачварнай таму, што на ёй зверху ляжала сурвэтка, а на сурвэтцы - вялікі пухір з лёдам.

Валодзя быў да самага падбародка захутаны коўдрай і па-над ім яшчэ цёплым касматым пледам. Твар здаваўся маленькім-маленькім, а шчокі, дакладна, былі вельмі чырвоныя, таму што я нават упоцёмку заўважыла, што яны значна цямнейшыя за твары. Вочы былі зусім заплюшчаны, ён, здаецца, спаў. Ён выглядаў такім няшчасным, такім мізэрным, што ў мяне зноў нешта балюча-балюча зашчымела ў сэрцы.

Раптам ён адшпурнуў абэруч коўдру і плед. Матуля хутка зноў прыкрыла яго.

- Нельга, Валодзя, нельга раскрывацца, - сказала яна.

На хвіліну ён прыпадняў павекі, але зараз жа зноў заплюшчыў вочы.

- Муся, паглядзі, дзетачка, каб ён не раскрываўся і каб пухір з лёдам у яго з галавы не зваліўся, а я праз хвіліну вярнуся, - сказала мамуся. - Стань вось тут ці сядзь побач з ім на канапку і папільны яго.

Матуля выйшла, і мы засталіся ўдваіх. Глядзела я, і так жаласна-шкада мне яго было, так шкада, што нават недзе глыбока быццам нешта балець у мяне пачынала...

Пане, хоць бы ён прачнуўся, папрасіць бы ў яго прабачэння, сказаць, што я яго моцна-моцна люблю!.. Ляжыць, не зварухнецца... Пабудзіць хіба?.. Не, дакладна, яму гэта шкодна будзе...

- Валодзя, - усё-такі шэптам пачынаю я, - Валодзя...

Раптам ён шырока-шырока расплюшчыў вочы. Божа, якія велічэзныя, зусім-зусім чорныя, не яго вочы, але такія прыгожыя...

- Валодзячка... Мілы... Прабач... Не сярдуй... Што лаялася, і за коўзанку... Дарагі, залаты, прабач... Не сярдуеш?.. Скажы... любіш яшчэ Мурку?..

Ён глядзіць, пільна, дзіўна так глядзіць сваімі велічэзнымі вачамі і маўчыць...

- Валодзя... Ну, прабач... Не сярдуй...

Ізноў маўчыць, адварочваецца. Сярдуе, значыць. Раптам ён ізноў раскрываецца. Я хачу прыкрыць яго, але ён яшчэ больш адкідае коўдру, паднімае рукі і хапае пухір з лёдам.

- Прыбрыце прэч... Камяні... - мармыча ён.

- Нельга, Валодзя, нельга раскрывацца, накрыйся. І лёд нельга прэч, гэта зусім не камяні - лёд.

Я хачу паправіць, прыкрыць яго, але ён кідаецца, імкнецца ўсё сарваць з сябе.

- Прыбраць... Камяні... Прыбраць... Знарок... Ізноў мучыць... Вострыя... Балюча... - шэпча ён, адмахваючыся ад мяне.

- Ніякія гэта не камяні, і трэба, чуеш, трэба, каб ляжала. Матуля загадала, ты не здымай, - кажу я і сілай кладу яму пухір на галаву.

Але тут ён адной рукой як пхне мяне ў грудзі, а другой хоп за мяшок, ды і на падлогу.

- Ах ты, гадкі хлапчук! Я пра цябе клапачуся, а ты біцца, пхацца! - усклікаю я са злосцю.

- Муся, Муся, і табе не сорамна? Вось не чакала! Хіба ты не бачыш, ён сам не разумее, што робіць. Не разумее нават, што гэта ты стаіш перад ім. Сорамна быць такой безразважнай гарачкай!

Але мне і самой даўно ўжо сорамна, сорамна стала яшчэ раней, чым пачула голас матулі... Добрая, сапраўды, прыйшла мірыцца, прабачэння прасіць, і раскрычалася на яго, бедненькага, хворага.

Ізноў мне так балюча-балюча... А матуля тым часам накрывае яго, ізноў кладзе лёд.

- Піць... Хачу піць... - мармыча ён.

Матуля падносіць шклянку з журавінавым морсам. Ён адпівае глыток і адварочваецца.

- Там шпількі... досыць... Коле... Вярзілін... Муся... накідалі...

- Пі, мой хлопчык, ніякіх там шпілек няма, табе здалося, - угаворвае мамуся.

- Не... шпількі... шмат... пальцам мяшалі... балюча...

Ён заплішчвае вочы і маўчыць. Матуля прыкладвае руку да яго лба:

- Божа, які жар, не дзіва, што трызінь. Калі ж нарэшце тэмпература спадзе!

Мяне адпраўляюць спаць. Матуля з татам па чарзе ўсю ноч дзяжураць каля Валодзінай пасцелі. Мамуся вельмі засмучана і Валодзінай хваробай, і маёй злосцю, маёй бессардэчнасцю - я бачу гэта па яе вачах. Яна мне нічога не кажа, але мне... холадна неяк, і я не магу прыціснуцца да яе, паплакаць з ёй, сапраўды не адважваюся...

Я кладуся... Ізноў ціха, ізноў цёмна, ізноў так балюча-балюча недзе там глыбока-глыбока...

Божа, Божа, прабач, прабач маю злосць, маё нецярпенне! Я кленчу ў сваім ложкачку і паўтараю сваю самую любімую, цудоўную малітву: "Пане і Уладар жывата майго..." А слёзы так і коцяцца...

- Дух жа цноты, пакорамудрыя, цярпення і любові даруй мі, рабыні тваёй... - шапчу я, уткнуўшы твар у падушкі і горка-горка ўсхліпваючы.

Доўга плакала я, і мне потым зрабілася неяк спакойна, ціха. Я ляжала і ні пра што, ні пра што больш не думала, пакуль не заснула.

* * *

Было яшчэ зусім цёмна, калі я раптам пачула, што ў суседнім пакоі размаўляюць. Занадта ціха, не чуваць, што кажуць. Па калідоры некалькі разоў прабегла Глаша, у кухні пляснулі выходныя дзверы, у сталовай нібы посудам грукаталі. "Што за цуд?" - думаю я, яшчэ не зусім прачнуўшыся. Але раптам хутка ўскокваю і адразу ўсё ўзгадваю. Валодзя... Памёр? Няўжо памёр?

Я скочваюся з пасцелі і, надзеўшы толькі на босую нагу свае мяккія шлёпкі і накінуўшы чырвоны фланэлевы халацік, лячу ў суседні пакой.

- Матуля - што?.. Што здарылася?.. Памёр?.. Так? Скажы ж, скажы!

- Цішэй, цішэй, Муся, Бог з табой, што ты! Не, Валодзя жывы, Бог дасць, будзе жыць. Мы выхадзім яго, усё зробім. Толькі яму сёння горш, жар узмацніўся, вось мы і паслалі па доктара, павінен зараз прыйсці.

Аказваецца, у Валодзі ўвесь час было сарок і дзве дзясятых, а сёння ўначы стала раптам сорок адзін.

Валодзя ляжаў нерухома і нешта неразборліва так мармытаў. Раптам як ускрыкне:

- Печку... Прыбярыце ж печку!.. Ідзе чырвоная... Зубы вось, зубы якія!.. Шчэрыць... Прэч акрайцаў колькі... А скальпа няма... злупілі... Скураная панчоха... - і зноў заціх, ціха-ціха ляжыць.

- Ідзі, кладзіся, Муся, яшчэ рана, спаць трэба, усяго пяць гадзін, - угаворвала матуля, але я спаць ні за што не хацела.

- Ну, дык ідзі хутка апрапіся, так нельга, яшчэ і ты застудзішся. Ідзі хутчэй.

Я прыхапкам прывяла сябе ў парадак і была ўжо гатовая, калі раздаўся асцярожны званок: прыйшоў доктар.

Я абавязкова хацела ўвайсці разам з ім у Валодзін пакой, але матуля мне гэтага ні за што не дазволіла. Што доктар казаў - не ведаю, чула толькі, як ён, адходзячы, паўтараў у пярэднім пакоі, што калі Валодзя пачне адкідваць галаву, гэта дрэнна, і тады трэба зараз жа паслаць па яго.

Матуля была бледная, як смерць, я баялася, што яна вось-вось зваліцца. Падумайце, колькі начэй не спаць і так страшна турбавацца!

- Ідзі, Наташа, падбздэрся гарбатай, ды і Мусю напаі, ужо ў гімназію ёй няма чаго сёння ісці.

- Ты думаеш? А не лепш для яе...

Але я і дагаварыць не дала.

- Як? У такую хвіліну мяне адправіць! Ні за што! Я таксама хачу дапамагаць Валодзю даглядаць.

Матуля нічога не сказала, толькі на адну хвіліну падняла на мяне вочы... Яна ніколі не памінае старога зла, ніколі не пілуе, і зараз нічога не сказала, але я адчула, што яна падумала. Я не магла гэтага вытрымаць.

- Мамуся, дарагая, няўжо ты думаеш, што я зноў... Мне так балюча, так сорамна, я ўжо так шмат плакала...

Але матуля мне і дагаварыць не дала.

- Веру, дзетачка, веру. Разам будзем за хлапчуком нашым глядзець, ану Бог дасць... - у яе штосьці як быццам абарвалася ў горле.

І мы з мамусяй сапраўды ўвесь дзень разам ваяваліся каля Валодзі, матуля клала пры дапамозе Глашы кампрэсы, мяняла лёд, я прыносіла пітво, пайла яго, нават разы два падавала лекі. Валодзя ляжаў то так ціха, не варушачыся, што матуля некалькі разоў прыслухоўвалася, ці дышае ён яшчэ, то раптам кідаўся, спрабаваў ускочыць, стукнуў раз матулю, пхнуў і мяне зноў, так што я ўвесь морс сабе на сукенку выліла. Хай пхаецца, хай што хоча робіць, абы паправіўся, абы жывы застаўся.

- Прыбярыце... прыбярыце гэтыя морды!.. Навошта цвікі... у галаву... і снегам засыпаюць... Халадна... колькі снегу... сыплюць... Мяне санкамі! - раптам закрычаў ён.

Яшчэ імгненне - і ён выскачыў бы з пасцелі.

- Наташа, ці не лепш Мусю адвесці? - пачаў тата, але мама, думаючы, што я не пачую, ціха так адказала:

- Пакінь, хай пабудзе. Бог ведае, што заўтра здарыцца. Пэўна, апошні дзень...

Значыць, праўда, Валодзя памірае. Памірае? Валодзя? Валодзька, весялун, шалапут, які мяне смяшыў? Не можа, не можа быць!!

- Уладзімір, - раздаўся раптам нейкі зусім асаблівы голас матулі, - паглядзі, падыдзі сюды, - паклікала яна тату.

Валодзя ляжаў ціха-ціха з шырока адкрытымі вачамі, толькі амаль кожную хвіліну неяк дзіўна адкідваў галаву, потым пачаў раптам слаба, жаласна так енчыць, вось як часам хворыя шчэняткі плачуць.

- Што, мілы, што, бедны мой? - схілілася над ім матуля.

Ён раптам абхапіў яе шыю адной рукой, моцна прыціснуўся да яе галавой і енчыў усё гучней і гучней. Потым ён пачаў плакаць, як зусім маленькія дзеці. Буйныя слёзы цяклі па твары матулі, і яна іх не выцірала, я таксама плакала, плакала плачма. Раптам Валодзя гучна застагнаў.

- Балюча, балюча як!

- У галоўцы балюча, мілы? - спытала матуля.

Але ён нічога не адказаў, ізноў ціха-ціха енчыў.

Тата даўно ўжо пайшоў па доктара, але, калі ён яго прывёў, Валодзя як быццам спаў.

Яго абудзілі, прымусілі адным вокам глядзець доктару на палец, не памятаю, што яшчэ рабілі.

- Па-мойму, у мазгах пакуль нічога яшчэ няма, усё гэта проста адбываецца ад занадта высокай тэмпературы. Лёд ні на секунду не здымаць і прымаць гэтыя парашкі. Але калі курчы стануць мацней, усё

скончана.

Тата застаўся пры Валодзі, а мы з матуляй горка-горка плакалі ў маім пакоі.

- Бог захавае яго нам, Муся, захавае дзеля яго беднага таты, для якога ён адзінае сущышэнне. Не плач, дзяўчынка. Ведаеш што? Пайдзі-ка ты з Глашай у царкву і добра-добра памаліся.

Я пачала спяшацца. Было ўжо позна, і ўсяночная магла скончыцца. Люблю я, страшна люблю ўсяночную, асабліва ў Вялікі пост.

Мы прыйшлі амаль пад самы канец і сталі ў кутчак. Цудоўна ў нашай царкве: паўсвятло, знічы, і спяваюць такія добрыя-добрыя малітвы.

- Божа, Божа, добры Пане! Выратуй, выратуй Валодзю, захавай яго, пашкадуй нас, пашкадуй яго беднага тату! Божа, Ты ўсё можаш, выратуй, выратуй Валодзю, у нас гэтуткі гора, пашкадуй нас! Я злая, я гадкая, але, Божа, я паспрабую, я выпраўлюся, я буду клапаціцца пра Валодзю, але выратуй, выратуй яго!

І зноў я плакала, горка плакала ў сваім кутку, пакуль Глаша не павяла мяне дахаты.

Дома было ўсё гэтак жа ціха. Валодзя ляжаў, не рухаючыся, і больш не енчыў. Я села на канапку каля матулі, і мяне быццам хістаць пачало, галава пачала кружыцца, кружыцца... Я заснула.

* * *

Сёння доўга заспалася. Як толькі ўстала, зараз жа зноў кінулася ў халаціку ў пакой Валодзі. Доктар ужо быў там. Я страшна спалохалася: значыць, горш.

- Ну, Муся, - кажа матуля, і голас у яе зусім іншы, чым учора, - сёння Валодзю, дзякуй Богу, значна лепш, жар спаў, усяго трыццаць восем, зараз хутка справа на лад пойдзе.

Пане, якое шчасце, якое шчасце!.. Дзякую, дзякую Табе, Божа!

Валодзя здаровы. Новыя свавольствы

Дзякуй Богу, у хаце ў нас усё патрошку супакоілася, і прыйшло ў парадок. Валодзя нарэшце падняўся з пасцелі, а то ўжо вельмі ён там заляжаўся. Але калі б вы толькі ведалі, на што ён падобны стаў!

Калі я яго ўбачыла першы раз апранутым і стаяўшым на нагах, то так і ахнула: шпацыруе сабе па кватэры адна толькі кадэцкая куртка з працягам, а ўсярэдзіне быццам зусім нічога няма, пуста ды і толькі -

так усё на ім нібы на вешалцы боўталася. Затое вырас ён вельмі моцна, доўгі-даўжэзны зрабіўся.

Аапетыцец!.. Я яшчэ падобнага не бачыла: як у добрага ламавога вазака, ды і таго яшчэ, чаго добрага, перафрантуе. Гэта ён, ці бачыце, "наганяе страчаны час", бо дзесяць дзён акрамя морсу ды некалькіх глыткоў малака нічога ў рот не браў, вось зараз і стараецца. Ну, пры такой стараннасці хутка нагоніць. Адна бяда, на карысць яму нешта не ідзе: есць-есць, а ўсё худы, як трэска.

І капрызнічаў жа, як маленькі. Раз - ён яшчэ ў пасцелі ляжаў - была у нас да абеду гусь, а яму кураня засмажылі, дык ён горкімі слязамі плакаў:

- Хачу гусь!

І гэта мужчына, ваяр, як ён сябе заве. А зрабі гэта я, тры гады б праходу не даваў.

Ральфік мой залаты таксама дахаты вярнуўся, а то яго, небараку, да цёці Лідушы адкамандзіравалі, каб не брахаў і пад нагамі не круціўся. Калі б вы толькі бачылі радасць беднага выгнанніка, калі я па яго прыйшла! Я яшчэ і распануцца не паспела, толькі нагнулася галёшы зняць, як мой чарнамордзік апынуўся на маёй спіне, аблізаў мяне ўсю, твар, вушы, нават валасы, і потым цэлую гадзіну супакоіцца не мог, усё скакаў і зноў цалавацца пачынаў. Жудасна ён добры, такі адданы, сумленны. Хоць мордачка ў яго чорная, але душа чыстая, беленькая, без адзінай плямкі!

Адно, што ў нас, на шчасце, яшчэ ў парадак не прыйшло, гэта мае ўрокі музыкі: дома я граць не магу, баяцца, каб ад гэтага ў Валодзі галава не забалела - дзіва што, захавай Бог! Ну, а пасылаць мяне ў чужую хату канцэрты даваць, для гэтага матуля занадта далікатная.

Я думаю, Снежыны дагэтуль не забыліся, што я ім у той знакаміты дзень найграла. Валодзька кажа, што ў мяне выдатнае пастаянства ў музыцы і, што б я ні грала, усё выходзіць з оперы "Затыкні вушы і бяжы прэч". Бачыце, зараз ужо самі можаце бачыць, што ён, дзякуй Богу, паправіўся.

Валодзька дома стараецца, наганяе, што не даеў, а я ў гімназіі - наганяю, што не дадурэлася. Не ведаю з-за чаго, але, па-мойму, зараз у гімназіі неяк асабліва весела стала. І на вуліцы зараз весела, сонейка, светла, шкада толькі, што коўзанка цю-цю.

У класе ў нас з некаторых часоў новая мода завялася, гэта пакуль я не хадзіла, таму перш пра яе нічога і не ведала. Сяджу я сабе як ніколі нічога, адчуваю, ззаду штосьці з маімі валасамі мудруюць. Ну, думаю, хай сабе. Пакраталі, пакраталі і супакоіліся, а я і зусім не турбуюся.

Раптам Сахарава мне шэпча:

- Муся, стужку з касы згубіш!

Я хутка так - лап за касу, я ж усё хутка раблю, ціха ды асцярожна не ўмею. Тузанула косюлю, а кончыкі - ляп мяне па шчацэ, ды і вакол пырскі паляцелі. Мокра. Фі! Гэта, гляньце толькі, яны маю касу ў чарніліцы купалі; пакуль я рахмана сядзела, тая чарніла ўдоваль і напілася. Вось калі б касюля мая сапраўды "дагары" расла, са мной такой каверзы не здарылася б. А тут яна як раз да глыбіні чарніліцы і дацягнулася. Ну зразумела, цяпер бегам у мыйную адцірацца і адмочвацца.

Але на геаграфіі ўчора ў нас штука выйшла - усім штукам штука.

Настае ўжо канец чацвёртай чвэрці, ва ўсіх амаль адзнакі ёсць. Па геаграфіі ўсяго сем чалавек не спытана, між іншым, Пыльнева, тая, што на Законе Божым "Гэй, вы, галубчыкі" пакрыквала. Дзень сабе ідзе, як ідзе. Апошні ўрок - геаграфія. Швейцар як заўсёды цягне карту на дошку вешаць. Раптам чую голас Пыльневай:

- Карта то навошта?

- Як навошта? - кажуць ёй. - Таму, што геаграфія.

- Якая там геаграфія - маляванне.

- Ды што ты, з глузду з'ехала? Заўсёды ў пятніцу апошні ўрок - геаграфія.

- Божа мой! Праўда ж пятніца, а я думала чацвер і маляванне.

Пане, што ж я рабіць цяпер буду? Абавязкова выкліча, у мяне ж няма бала, а я не вучыла.

Ледзь не плача, ды і зразумела - якія тут жарты: Тэракотцы "пяцёрку", а то і адзінку паставіць - як хлеба з маслам з'есці.

- Слухайце, спадарычні, калі мяне выклічуць, напрамілы Бог, скажыце, што мяне няма.

- Што ж ты думаеш, Алена Пятроўна сляпая, ці што, што цябе не ўбачыць?

- Дык жа я далёка, на самай апошняй лаўцы.

Раптам яна штосьці сцяміла і адразу павесялела.

- Яўгеніі Васільеўны не будзе на ўроку?

Хто кажа "так", хто "не".

- Калі сыдзе, усё пройдзе шчасліва. Толькі, дзеля самога Бога, скажыце, што мяне няма; а мяне і праўда не будзе.

- Што ж ты, скрозь зямлю правалішся, ці шапку-невідзімку надзенеш?

- Ды ўжо правалюся, надзену, усё зраблю, толькі скажыце, што мяне няма.

- Прыгожа як махляваць! Я не дазволю Алену Пятроўну

ашукваць, - вылазіць Танька.

Ах ты гадасць! Смелая размаўляць! Але ў гэту хвіліну ўваходзіць Тэракотка. Гучна лаяцца нельга, а таму я нагінаюся праз праход і кажу:

- Не спрабуй, не спрабуй пляткарыць!

- Хачу і буду!

- Будзеш? Добра! Тады, далібог, я скажу, што ты нямецкі пераклад з хатняга лістка спісала!

- Не адважышся.

- Вось табе крыж, скажу! - і я шырока жагнаюся.

- Старабельская, па-першае, спыніце вашы гутаркі, а па-другое, чаго гэта вы раптам жагналіся? Цяпер не час і не месца. Не замінайце Грачовай слухаць.

Вось праціўная! Яшчэ з-за гэтай падлізніцы мне ж і дасталося! Ну, добра, хай толькі выдасць Пыльневу. Я яе, падлізніцу гэтакую, так падкачу...

Жанюрачкі няма, аглядаюся ў бок Пыльневай - што за чуд? - і яе няма. Зазіраю пад лаўкі, таксама не відаць. Праўда, шапку-невідзімку надзела.

Армяшка выклікае Андронаву, Мартынаву... Пыльневай няма як няма. Я даўно ўжо хачу навесці даведкі, ды ніяк не магу, як ні павярнуся, географіша на мяне вока тарашчыць:

- Сядзіце, калі ласка, ціха.

А ззаду хіхікаюць з усіх канцоў класа. Армяшка шалее. Жанюркі ўсё няма.

Адпусціла, нарэшце, душу Мартынавай на пакаянне.

- Пыльнева.

Маўчанне.

- Пыльнева, - ізноў кажа яна.

Сёй-той пырхае, сёй-той нерашуча так кажа:

- Яе няма.

- Што? Не прыйшла?

- Не прыйшла! - як змовіўшыся, раўнулі мы ў адзін голас з Цішалавай, і ў тую ж хвіліну я паварочваю вочы на Таньку:

- Толькі асмелься!

Але яна маўчыць. У класе зноў пырхаюць.

- Ці спыніце вы ваш дурны смех, вам сёння ўсё смешна. Сахарава, да дошкі.

Армяшка адварнулася тварам да карты. Першая лаўка працягвае аглядацца. Я таксама хутка паварочваюся.

- Дзе? Дзе? - аднымі вуснамі пытаю я.

Кумачка показує пальцем на нашу вялікую сцянную шафу, дзе захоўваюцца сшыткі для малявання, самаробкі і ўсякія іншыя падобныя хароствы.

Спрытна, то спрытна! Гэта яна туды забралася і сядзіць пад ніжняй паліцай побач з чарнільнай бутляй.

Хоць я і на першай лаўцы, але з майго месца ўсё выдатна відаць, таму што шафа знаходзіцца ў канцы нашага праходу. Працягваюць хіхікаць і паварочвацца. Раптам высоўваецца спалоханая галава Пыльневай, а рука яе махае нам, каб мы не глядзелі і не смяяліся. Выгляд у яе такі пацешны, што мы пачынаем гучна пырхаць. Тэракотка ўжо адкрывае рот ляць нас, у гэтую хвіліну ўваходзіць Яўгенія Васільеўна...

Мы паміраем, а Пыльнева, дакладна, даўно сканала. На хвіліну становіцца зусім ціха, але потым ізноў пачынаюць пасмейвацца і пазіраць на шафу. На шчасце, з месца Жанюрачкі нельга разглядзець, што ў шафе адбываецца, відаць толькі, што яна на тры чвэрці адчынена.

- Ды перастацьце смяяцца, што гэта такое! І не круціцеся! Нічога там цікавага няма. А шафа чаму адчынена? - кажа яна, устае і - о, жах! - збіраецца ісці зачыняць яе.

Але Шурка наша, малайчына, не разгубілася, хутка ўскоквае і ветліва так:

- Не турбуйцеся, Яўгенія Васільеўна, я зараз зачыню.

Пстрык! - Пыльнева замкнёна. Ну, а калі задыхнецца?

Але Бог мілаваў, яна не задыхнулася, таму што праз пяць хвілін урок скончыўся. Пакуль Жанюрачка з Тэракоткай тары-бары ў дзвярах разводзілі, шафу адмакнулі. Пыльнева выбралася адтуль, але праседзела на кукішках каля сваёй парты, пакуль армяшка не пайшла канчаткова. Так справа зусім, гэта значыць амаль зусім шчасліва і праехала, толькі Яўгенія Васільеўна вылаяла нас за "дурны вечны смех" і за шум у класе.

У Танькі выгляд быў страшна падлаваты, таго і глядзі наплаткарыць. Але я да яе яшчэ раз падышла і яшчэ раз пабажылася, што, калі яна хоць слова асмеліцца піснуць, я скажу пра нямецкі пераклад.

Спалохалася - будзе маўчаць. У якія вякі, раз спісаўшы, спадзяецца добрую адзнаку ад мадэмуазель Лінды атрымаць - і раптам яе на чыстую ваду выведучь!

Зараз вы разумееце, што ў класе ў нас не сумна і што я нездарма люблю нашу гімназію. Праўда ж - цёплая кампанія?

Выбух. Спадчыннік

Не, гэта станоўча немагчыма ўявіць, якімі нас салёнымі сьняданкамі ў гімназіі кормяць! Проста-такі піць стамляешся.

У апошні дзень перад роспускам на святы расшчодрыліся, далі

па кубку юшкі і па кавалку пірага да яе. Ну, ужо і юшка, далажу вам! Нейкая горка-салёная, нібы вада марская. Але вадзе даравальна быць такой, бо ў ёй селядцы водзяцца, а вось у юшцы, акрамя нейкіх ліліпутскіх рыбінак - не ведаю ўжо, як яны там завуцца, - нічога рашуча не вадзілася.

Дзякуй, што мамуся мяне зараз півом забяспечвае. Перш думала гарбату даваць, але халодная нясмачная, малако з іншай стравай не асабліва то мірыцца, вось і выкленчыла я сабе журавінавага квасу, гэта і вельмі-вельмі смачна, і смагу спаталяе. Усякі дзень даюць мне па такой невялікай бутэльцы.

Апошні раз за ўрокама малявання Юлія Рыгораўна, зазвычай, абыходзіць рады, малюнкi папраўляе. Падсела да мяне, а ў мяне ліст вялікі намалёваны, гэта значыць на тым кардоне, з якога я змалёўваю ліст, - а ў мяне выйшла штосьці накштальт крывого трыкутніка. Пачала яна папраўляць. Я гэта толькі так кажу "папраўляць", насамрэч яна па чарзе кожную лінію сцірала і рабіла новую.

Я, каб даць ёй месца, трохі адсунулася і абAPERлася на сваю адкрытую сумку, сяджу і гляджу. Раптам - пух! - стрэл, потым "бж-ж"... Мокра! Гэта квас мой разгуляўся. Вярочку, якая корак трымае, я пераразала, каб на вялікім перапынку доўга не важдасца. Я ўвесь час так раблю - і нічога, заўсёды шчасліва стаіць. А тут, як я рукой ды бокам прылягла на яе ды прыгрэла, квас вось і занепакоіўся.

Мой дзівосны малюнак увесь чырвоны - счырванеў, бедненькі, ад сораму за мяне, верагодна, - з фізіяноміі маёй цячэ, з Любінай таксама, яе сшытак таксама абрасіла, на падлозе лужына, на настаўніцкім стале і журнале чырвоныя кляксы - скандал! Дзякуй богу, Юлія Рыгораўна жывая і цэлая. І трэба ж, каб гэта менавіта на яе ўроку здарылася! Чаму не на арыфметыцы? Чырвонаскурцы карысна было б душ прыняць. Гэта ўжо завецца "не шанцу"... Колькі смеху было - і не перадаць, проста за бакі трымаліся. Люба трошкі перажывала, што ёй так сшытак размалявала, але потым супакоілася - усё адно ўжо канец сезону.

Але як квас страляе, падумайце толькі: дзе я, а куды корак адкінула - да Сахаравай! Зрэшты, вы не ведаеце, дзе яна сядзіць, - на супрацьлеглым канцы класа. І прама гэта ёй па носе стукнула. Ну, думаю, гуз набіла - не, нічога! А ў яе, у беднай і так ужо ўпрыгожванне - лоб зашыты. Не ведаю чаму, вельмі мяне гэта цікавіла, але ніякавата ж так прама спытаць: "Чаму, маўляў, табе лоб зашывалі?" Ну, я намёкамі рознымі распавядаю ёй, як сама часта пляскаюся і то там, то там што-небудзь ды растаўку.

- А ты? - пытаю.

- Не, я, кажа, падала шмат разоў, але надта ніколі не разбівалася. Значыць, так, дакладна, і нарадзілася з зашытым ілбом.

Прыходжу дахаты; у нас доктар, Валодзю аглядае. Сказаў, што зараз усё добра і яму можна з наступнага ж дня пачаць хадзіць. Я праходжу, а Валодзька шэпча:

- Навіна, Мурка, радая будзеш, як ніколі.

- А што?

- Потым, калі доктар пойдзе.

Ізноў чакай! Хачу прайсці, а тут мамуся мяне спыніла.

- Будзьце ласкавы, доктар, прапішыце што-небудзь маёй дзяўчыне, а то яна пабляднела ў мяне за апошні час, ды і галава з раніцы часам баліць.

Гэта праўда, у мяне з нечага галава разболювацца стала.

Узяў доктар мяне рукамі за галаву і ну цягнуць за ніжнія павекі, а потым для нечага зубы глядзець стаў.

- Невялікае малакроўе, і нярвовая дзяўчына трошкі. Паскарэй увесну на паветра. І авёс давайце ёй піць.

Вось што надумаў - авёс піць! Яшчэ сенам карміць пачне. Валодзька, як пачуў, узрадаваўся, дражніцца цяпер:

- Глядзі, Мурка, яшчэ ржаць пачнеш. Цёця ці не памылілася, ці не паклікала па памылцы ветэрынара? Нешта ў яго прыёмы вельмі дзіўныя: перш за ўсё ў зубы глядзець, потым аўсу засыпаць загадаў.

- Ну, добра, паехаў. Скажы лепш навіну.

- А навіна важнецкая - спадчыннік нарадзіўся.

- А мне што? Быў адзін, зараз два будзе.

- Ды ты думаеш, у каго?

- Ды зразумела, не ў цябе, а ў васпана.

- А вось і не!

- Ну, дык у каго?

- У цёці Лідушы!

- Ну-у?.. Хлусіш!..

- Еў боб, не хлушу.

- Калі? Ды не, хлусіш! Матуля, праўду ён кажа, у цёці Лідушы сын? - лячу я да мамусі.

- Праўда, Мусінька, учора ўвечар нарадзіўся.

- А як яго завуць?

- Ды пакуль ніяк, бо яго яшчэ не хрысцілі, але назавуць, верагодна, Сярожам. Цёця вельмі любіць гэтае імя.

Нарэшце вось! Даўно пара было! Але як я радая. Гэта жудасна-жудасна добра! Вось весела зараз будзе! А ўсё-такі шкада, што ён мне

пляменнікам не можа прыйсціся. Так бы хацелася, такі мілы, круглы, увесь у локанах, бегае за мной: "Цёця! Цёця!"

Зразумела, я пачала зараз жа ўпрошваць матулю павясці мяне да цёці Лідушы, але яна ні за што не згаджалася. Кажа, што хлапчук яшчэ занадта маленькі, трэба пачакаць некалькі дзён, зараз яго турбаваць нельга. А мне так хацелася, бо я ніколі ў жыцці не бачыла зусім-зусім маленькага дзіцяці, бачыла толькі, як на вуліцах іх мамкі і нянькі на рукахносяць. Ды жа гэта здалёк, і чужыя.

Ён, дакладна, мілюсенькі павінен быць, асабліва калі на цёцю Лідушу падобны, бо яна такая добранькая. Так, але толькі тады ў яго светлых локанаў не будзе, бо цёця амаль такая ж чорненькая, як матуля. Але ўжо ружовы напэўна будзе, і вочы вялікія-вялікія. Цікава, як яго цёця апранула, хлопчыкам ці дзяўчынкай? Таму што часам маленькіх хлопчыкаў і ў сукеначках водзяць. Не, хай апране яго ў матроскі гарнітур, гэта страшна міла павінна быць, такі малюсенькі мужчына.

Трэба яму для першага знаёмства што-небудзь падарыць. Што? Ляльку не дасі, бо хлопчык... Выдатна! У мяне малюсенькі белы баранчык ёсць, яго і аднясу. Толькі б хутчэй павялі мяне туды, так хочацца паглядзець!

Светлае свята. Будучы Сярожа. Я - персана

Зноў я сто гадоў нічога не запісвала, усё не даводзілася. На Жар-ным тыдні мы ўсім домам гавелі ^[71] у адной царкве са Снежынымі, але акрамя як у царкве з імі не бачыліся - ці час па гасцях хадзіць?

Люблю я, жудасна люблю Жарсны тыдзень і ўсе падрыхтоўкі. Так урачыста, пахне алеем, сняткамі ^[72], усё ў нейкім асаблівым настроі, нават кажуць ціха, роўна, не спяшаючыся; усе такія рахманыя. Нават Дар'я з Глашай амаль не лаюцца, ды, праўда, і часу няма: Дар'я пячэ, месіць і смажыць, а Глаша мые, трэ, выбівае. Але і мітусяцца неяк паціху, быццам на пальчыках.

Татачка з матуляй посцяцца, але нам з Валодзям гэта дазваляюць толькі напалову і прымушаюць усякі дзень з'ядаць па талерцы моцнага булёну. Я яшчэ ела сваё сена... гэта значыць я хацела сказаць, свой авёс. Ну і гадасць жа! І як толькі бедныя коні могуць гэтым усё жыццё сілкавацца?

⁷¹ Гавець - пасціцца і наведваць царкоўныя службы.

⁷² Сняткі - вяшкі, знятая смятана.

Затое мы з Валодзям адводзім душу на ікры, вэнджаным сігу^[73], піражках з грыбамі і таму падобных смачнасцях. Дарэчы пра грыбы, Валодзька-такі не выцерпеў і прадставіў, як дзве пані ў пост на вуліцы сустракаюцца:

- Ah, bonjour! - Bonjour, cherie! - Est-ce que vous govez? - Oui, je gove. - Et qu'est-ce que vous mangez? - Des pirogues avec des gribea^[74].

Толькі насмяшыў мяне ў той час, калі я гавела, а хіба гэта добра? І то я так баялася, так баялася што-небудзь забыцца на споведзі сказаць. Ужо я ўзгадвала-ўзгадвала, здаецца, нічога не ўтаіла, а то гэта страшны-страшны грэх.

Самая цікавая мітусня пачалася з чацвярга вечара: рабілі кулічы, мазуркі^[75], і ад усякага цеста Дар'я давала мне па кавалачку, так што я сама змайстравала і булачку, і мазурку. У пятніцу фарбавалі яйкі лакам сямі колераў. У мяне ўсё роўна выходзіць, але Валодзя так размаляваў, проста цуд: і кветкамі, і рознакаляровымі трыкутнікамі, вось як мячыкі бываюць. І такія вяселенькія, стракаценькія, проста цацкі!

У суботу падрыхтоўвалі велікодны стол. Як заўсёды, абрус па краі ўпрыгожылі зялёнымі галінкамі - ведаецца, бабы прадаюць такія, доўгія-доўгія, па тры-чатыры аршыны^[76] кожная! Вельмі прыгожыя. Наставілі шмат гіяцынцікаў, дзівосна добра выйшла, а ўжо пра тое, якія смачныя рэчы паміж усім гэтым размясцілі, і казаць няма чаго!

Да ютрані нас ні за што не ўзялі, а паўкладвалі ў дзесяць гадзін спаць і абяцалі разбудзіць, калі прыйдуць з царквы разгаўляцца. Ужо я скрозь сон чую, што звоняць, хутка ўскокваю, накідваю халацік, бягу!

- Хрыстос уваскрос, Муся! - кажа матуля.

І ўсякі год, калі я першы раз чую гэтыя два словы, у мяне нібы нейкія мурашкі па спіне прабягуць, у горле штосьці заціснецца, нібы плакаць хочацца, і я не магу адразу, зусім адразу адказаць: "Сапраўды ўваскрос"! А званы гудуць, весела, урачыста, радасна так. Ах, добра, добра!

На першы і на другі дзень прыходзілі віншавальнікі, хрыстосаваліся, елі, пілі, пілі і елі. Мы, дзеці, плюс Снежыны, качалі яйкі, а ў ежы ад віншавальнікаў таксама не адставалі. Нарэшце ўчора матуля

⁷³ Сіг - рыба сямейства ласосевых.

⁷⁴ Ах, дабрыдзень! - Дабрыдзень, дарагая! - Вы "гове"? - Так, я "гове". - І што ж вы ясце? - Піражкі з "грыбе". Валодзя зноў жартуе і ўстаўляе ў французскія фразы рускія словы.

⁷⁵ Мазурка - пірожнае, салодкая аладка даўгаватай формы з міндалю, з арэхамі і вострымі прыправамі.

⁷⁶ Аршын - руская мера даўжыні, роўная 0,71 м.

павяля мяне да цёці Лідушы.

Валодзька страшна смяўся, калі дазнаўся, што я хачу будучаму Сярожу баранчыка аднесці, матуля таксама казала, што ён яшчэ не зразумее, але я ўсё-такі цацку ў кішэню паклала, ды яшчэ прыхапіла добранькае пярэстае яечка. Што ж тут не зразумець? Трымай у руках ды глядзі.

Прыходзім. Ну, вядома, нас цалуюць, абдымаюць. Цёця Лідуша радасная, зіхатлівая, Леанід Георгіевіч таксама.

- Хочаш, Муся, вядома, Сярожу майго паглядзець? А ён слаўны будзе хлопчук. Вы як раз своечасова прыйшлі, ён зараз не спіць - гуляе. Пойдем.

Уваходзім. Гляджу направа, налева, - ніхто не гуляе, стаіць толькі, нагнуўшыся над ложкам, шырокая блакітная спіна, а пасярод пакоя цудоўная плеценая калясачка з белых палачак, а паміж імі блакітнае нешта прасвечваецца.

- Ну-ка, Аляксандра, пакажы спадарычні нашага кавалера, - кажа цёця.

Блакітная спіна адсоўваецца. Я падыходжу. На ложку ляжыць і боўтаецца штосьці маленькае, чырвонае-чырвонае. Няўжо гэта і ёсць Сярожа? Бедная, бедная цёця Лідуша! Гэта ж жудасна, мець такога сына!

Я нагінаюся і пачынаю яго разглядаць. Ён ні брунет, ні бландын, таму што валасоў у яго зусім няма, толькі на верхавіне нейкі рудаваты жмут тырчыць. Вочак - ні вялікіх, ні маленькіх, ні шэрых, ні чорных, а толькі дзве вузенькія палоскі, і там штосьці сінявата-каламутнае прасвечваецца. Броваў і павек і ў зародку няма. Затое рот - ад вуха да вуха, і ўсярэдзіне нічога - пуста! А вушы тырчаць, як ручкі ў кацялку. Ногі і рукі - усё дагары, а пальцы і на нагах, і на руках растапыраны, нібы дваццаць чарвякоў у розных бакі тырчаць, і ўсё гэта дрыжыць, трасецца. А які ён чырвоны!.. Цалкам, з галавы да пят такога колеру, як вараныя памідоры.

І потым, я думаю, што ён хворы. Ці не пераламана ў яго спіна? Таму ён выцягнуцца не можа, усе ногі дагары тырчаць. Беднае дзіця! Бедная цёця Лідуша! Гэта жудасна!.. Але яна, здаецца, задаволена... Не, дакладна, так толькі прыкідваецца, нельга ж усякаму сказаць: "Якая я няшчасная, што ў мяне такі вырадак нарадзіўся". Калі Бог паслаў, нічога не паробіш, - любі.

Хацела я яго на рукі ўзяць, але ён увесь мяккі, нібы кісель, таго глядзі, разваліцца. Праўду Валодзя казаў, якія яму цацкі, нічога ён усяроўна не разумее. Кісель кісялём!

- Ну, даволі яму "гуляць", яшчэ застудзіцца, вось ужо ікаць

пачынае, - кажа цёця Лідуша.

Гэта "гуляць" завецца: дрыгаць рукамі і нагамі адразу - ну, прагулачка! Але як гэта ён умудраецца нагу ў рот засоўваць, няўжо можна дацягнуць? Абавязкова паспрабую.

Цёця і Леанід Георгіевіч наперапынак пытаюць:

- Ну, бачыла, які слаўненькі?

Я нешта мармычу і чырванею. Ніякавата ж праўду сказаць...

- А ведаеш, Муся, што мы вырашылі? Праз тыдзень збіраемся яго хрысціць, і адгадай, хто будзе яго хрышчоная мама? А?

Няўжо?!..

- Цёця Лідуша... няўжо?..

- Ужо ж! Хрышчоная мама будзе наша Муся, а хрышчоны бацька - твой улюбёнец, Пётр Ілліч.

Пане, вось шчасце! Пра гэта я нават і не марыла. Шкада толькі, што хроснік мой таго... Падгуляў трошкі, нават і вельмі множкі, але ану папрыгажэе яшчэ, можа, ён такі таму, што яшчэ не хрышчоны. Дай то Бог! І чаму яны яго так доўга не хрысцяць? Бо гэта жудасна непрыемна, сын - язычнік.

Мой кум. Хрэсьбіны

Ну вось нашага маленькага нехрысця і ахрысцілі, зараз усё ў парадку. І так гэта ўрачыста, цікава ўсё здзяйснялася.

Матуля растлумачыла мне, што ў рускіх водзіцца такія звычай, каб хрышчоная маці дарыла свайму хросніку кашулечку, чэпчык і белую коўдрачку: хлопчыку з блакітнымі бантамі, дзяўчынцы - з ружовымі. Вось яна рэчы гэтыя і расстаралася, усе такія прыгожыя, з гафтам, карункамі, а коўдраў дык нават цэлыя дзве: адна светла-блакітная, атласная сцёганая, - другая белая пікейная^[77], з блакітнымі бантамі. Потым яшчэ купіла яна такую вялікую пярэстую хустку для бацюшкі, рукі выціраць. Па-мойму, значна прасцей ручнік павесіць. Не, кажуць, хустка належыць. А толькі што яму потым з ёй рабіць? Самой мне матуля зрабіла таксама белую сукенку з блакітным шалікам і ўсякімі блакітнымі прыналежнасцямі.

Напярэдадні хрэсьбін раптам званок, з'яўляецца Пётр Ілліч. Матуля выходзіць.

⁷⁷ Пікейны - зроблены з піке, шчыльнай баваўнянай тканіны з выпуклым узорам.

- Не, - кажа, - прабачце, Наталля Мікалаеўна, гэты раз я не да вас, а па важнай справе да маёй кумачкі.

Бо мы зараз з ім кумы - вось пацеха! Лячу.

- Ну-с, дарагая кумачка, гонар маю паднесці і прасіць заўтра ж абавязкова надзець гэтую штучку.

З гэтымі словамі ён працягвае мне пакуначак. Я дзякую і спяшаюся разгарнуць, але там, зазвычай, папер і стужачак немаведама колькі панаблытана, нібы ў Сібір пасылку адпраўляць сабраліся. Ну, нарэшце! Адкрываю...

Ах, якое хараство! На добранькім залатым ланцужку залаты матавы медальён, зусім гладзенькі, толькі наўскос ідуць тры пялінкі, але такія прыгожыя, зусім ружовыя, я іх раней і за перлы не прызнала б.

Мілы Пётр Ілліч! Заўсёды выдумае што-небудзь для мяне прыемнае. Я яшчэ і яшчэ ахкала і дзякавала, а мамуся лаяла яго за тое, што ён занадта мяне песціць. Само сабой зразумела, што як толькі я была на наступны дзень пры ўсім парадзе, то і медальён не забылася на сябе начапіць.

Да цёці Лідушы мы прыйшлі першыя і прынеслі з сабой усё Сярожына абмундзіраванне. Гэты раз ён не "гуляў", а ляжаў згорнуты булачкай у нечым накішталт белага палатнянага канверціка, абабітага карункамі. У такім выглядзе ён быў больш прыстойны, не тросся, лысай галавы відаць не было, растапырак таксама, і потым ён трошкі пабялеў - менш падобны на памідор. Матуля запэўнівае, што ён будзе найміленькі, кажа, быццам усе дзеці, пакуль зусім маленькія, такія ж брыдкія, як ён, нават бывае яшчэ значна горш! Ну, вось гэта ўжо наўрад. Дай Бог, каб ён ужо хутчэй папрыгажэў.

Памаленьку пачалі сыходзіцца ўсе госці, усё больш свае. Потым прывезлі вялікую металічную балею - купель завецца, - нарэшце прыйшоў і святар. Купель паставілі сярод гасцёўні, налілі туды вады і на ручку прычапілі нашу знакамітую пярэстую хустку. Калі ўсё было гатова, святар стаў каля купелі, а мы з Пятром Іллічом за яго спіной, і Сярожу перш узяў Пётр Ілліч.

Ну, горлачка ў майго хросніка! Як гэта ён толькі вытрываць мог - гарлапаніў увесь час, ды так, што проста ў вушах звінела! Яму і смочкі ўсякія ў рот усоўвалі - крычыць-заліваецца. М-м-да, добрае дзіця: і прыгожае, і ціхенькае. Бедная цёця Лідуша!

Божа, як страшна было, калі бацюшка яго ў ваду акунуў! Я думала, вось-вось цяпер ці ўтопіць, ці задушыць! Рукі ў святара вялікія, паклаў ён Сярожу на далонь, пальцамі другой рукі заткнуў яму вушы, рот і нос. Бедны Сярожа, увесь неяк назад выгнуўся і стаў зусім падобны

на снятка ^[78], калі яны ў супе плаваюць. Пакуль яго акунаюць - маўчыць, але як выпягнуць, крычыць!.. Ну, ды гэта зразумела, тут дзівіцца няма чаму, яму, дакладна, беднаму, таксама страшна было! Пасля купання яго ўжо мне на рукі паклалі. Ізноў страшна: ну як выпусчу? Пятру Іллічу добра, ён яго ў канверціку загорнутым трымаў, а мне яго раз-вязаным далі, таго і глядзі - выслізне.

Прыйшлося тры разы абыйсці вакол купелі, потым святар загадаў нам з Пятром Іллічом тры разы дунуць і плюнуць. Потым... Так, потым яшчэ дзіця нечым духмяным, алеем нейкім, пэцкалі, потым... Потым, здаецца, усё.

Тут пачалося віншаванне, шампанскае. Пётр Ілліч мне руку пацалаваў. Дзіва што! Бо гэта вельмі, вельмі сур'ёзна, гэта зусім не жарты - быць хрышчонай маці. Матуля растлумачыла мне, як гэта важна.

Цяпер, калі цёця Лідуша памрэ... Гэта значыць, што я кажу... Захавай Бог, Божа захавай, каб гэта калі-небудзь здарылася, я толькі так кажу, як па законе належыць, - я яму тады ўсё адно што маці буду, павінна выхоўваць, клапаціцца пра яго... Хіба гэта ўсё не важна? Усякі разумее, што так.

За абедам пілі за маё здароўе, за здароўе нованароджанага. Весела было вельмі, шкада толькі, што рана разышліся.

Калі бацюшка неяк чхнуў і палез у кішэню па насоўку, раптам гляджу - цягне нешта вялікае, чырвонае з кветкамі, думала, кавалак паркалёвай фіранкі. Не, бачу: смаркаецца. Цяпер зразумела, што ён з маёй хусткай рабіць будзе. Не заважаецца - спатрэбіцца.

Хвароба дарэчы. Зборы. Мае думкі і клопаты

А Валодзя то наш, аказваецца, найдасціпнейшы юнак. Некалькі дзён таму назад раптам "кхі-кхі" - кашляць пачаў. Як быццам розуму ў гэтым асаблівага і няма, а выйшла адно хараство. Хоць па календары ў нас і вясна належыць, але гэта яшчэ роўна нічога не даказвае - каляндар сам па сабе, холад сам па сабе. Вятруга збіраецца - дзьме, быццам узімку, а Валодзя мой сабе разгульвае, а паліточкі то, ведаеце, якія ў кадэтаў, лёгенькія, ветрам падшытыя, вось і застудзіўся.

Перш мы ўсё страшна папалохаліся, думалі - ізноў запаленне лёгкіх будзе, таму, што кажуць: раз было, таго і глядзі другое падхопіш. Але цяпер спалох наш даўно прайшоў, а я, грэшны чалавек, радая-радзенькая, ды і Валодзька таксама.

Паслалі, вядома, зараз жа па доктара. Той пачаў стукаць, слухаць:

⁷⁸ Сняток - невялікая рыбка.

- Дыхайце. Не дыхайце. Лічыце: "Раз, два".

Усю тую камедыю прарабіў і сказаў, што небяспечнага нічога няма, толькі ўсё-такі недзе нешта не ў парадку, яшчэ не загаілася, а таму трэба яго хутчэй везці туды, дзе пацяплей, - у Крым ці Швейцарыю.

Ах, які разумнік доктар! Лепшага ён нічога і прыдумаць не мог бы.

Пачалі татачка з матуляй рады радзіць і вырашылі нам траім - мамусі, Валодзю і мне - ехаць у Швейцарыю, цяпер на Жэнеўскае возера, а потым у горы.

Ну, што? Хіба Валодзя не малайчына, што закашляў? Я проста-такі звар'яцею ад радасці, ды і ён таксама. Як толькі нам гэта абвясцілі, Валодзька ў тую ж хвіліну апынуўся на галаве, ногі дагары, абцасамі папстрыкае і крычыць:

- Няхай жыве кашаль і слаўны доктар Абраццоў! Многія леты!

Калі б да немцаў, я б менш цешылася, але ж на Жэнеўскім возеры то ўсё французскія швейцары жывуць. Вось там смешна, павінна быць: які-небудзь дворнік ці рамёзнік раптам па-французску размаўляе. Паце-ха! Чухонка малако прадае, ці баба з ягадамі прыйдзе, таксама па-французску. Каб толькі гэта адно паглядзець, ужо паехаць варта.

Па-французску, па-нямецку - усё-такі яшчэ як-небудзь можна сабе ўявіць, што мужыкі гавораць, але вось па-ангельску? Гэтага становіцца быць не можа. Ангельская мова такая цяжкая, што, мне здаецца, нават і прыстойныя ангельцы не вельмі адзін аднаго разумеюць, прыкідваюцца больш. Дзе ўжо мужыкам гаварыць!

Які ў Швейцарыі галоўны горад? Вось не ведаю. Дзе ж гасудар то іх жыве? Зрэшты, праўда, бо ў іх гасудара зусім не водзіцца, у іх і ў французав не належыць, проста яны самі каго-небудзь сабе ў старэйшыя "праізводзяць", таму той і завецца "праізведэнт". Я хоць выдатна ўсё гэта ведаю, але абавязкова пераблытаю; праўду матуля кажа, што галава ў мяне, як рэшата.

Шкада, што ў мяне ўжо ёсць гадзіннік, а то я б сама сабе па сваім выбары купіла, але ўжо затое сыр буду есці, увольно паем.

Матуля ўчора ж была ў Валодзіным корпусе, каб атрымаць для яго дазвол на ад'езд за мяжу, білет там нейкі, а адтуль адправілася і ў нашу гімназію. Мне то білета ніякага не патрабуецца, але ўсё-такі трэба, каб адпусцілі, таму што ва ўсіх урокі яшчэ тыдні чатыры доўжыцца будуць, а мы едзем праз пяць дзён. Усё ўладзілася, таму што балы ў мяне гадавыя маюцца, а атэстачыю мне выдадуць заўтра.

У доме ў нас валтузня, мітусня, укладваюць, купляюць рамяні, замкі, у гасцёўні стаіць карзіна ў чаканні, пакуль яе напхаюць усім усякім.

Бо не жарт, на чатыры месяцы з'язджаем.

Усё добра, толькі Ральфіка майго мне да смерці шкада. Вунь мы з ім толькі дзесяць дзён не бачыліся - і то як ён журыўся, цёця Лідуша кажа, што і еў ён дрэнна, схуднеў, бедненькі.

- Дзіва што, нават пабляднеў, - падхоплівае Валодзька, - колер твару зусім не той. Куды толькі ранейшы румянец падзеўся!

Вось жа праціўны хлапчук!

- Ну, а ты, матухна, добрая хрышчоненькая, што і казаць, пра сабаку вунь як бядуе, а пра хрышчоніка хоць бы ўспомніла.

- Глупства мелеш! Пра Сярожу, дзякуй Богу, ёсць каму клапаціцца, і тата, і мама, і няня.

- Вось гэта то і дрэнна.

- Што бацька з маці ёсць?

- Няня вось гэта самая, - таямніча кажа ён і робіць страшныя вочы.

- Глупства! Не людаядка ж яна якая, не з'есць яго.

- Горш, шмат горш.

- Ну, добра! Мялі, Апанас, цяпер твой час.

- І не Апанас, і не на час. Гаворыш вось, а не ведаеш, што аднойчы здарылася.

- А што?

- Ды тое, што ў аднаго афіцэра таксама такі вось самы пісклёнак быў. Афіцэра з жонкай дома не было, толькі нянька ды немаўля. Нянька дзіця малаком напаіла, два, а то і тры кубкі ў яго ўліла.

- Ну, гэта яшчэ не страшна.

- Вельмі нават страшна, слухай далей. Напаіла, ды і пачала яго калыхаць; калыхала-калыхала, а пісклёнак ужо і дыхаць перастаў. Тут папахен з мамахен прыехалі, хутчэй па доктара. Той кажа - памёр, трэба разразаць, паглядзець, што ўсярэдзіне. Адкрылі, а там вялікі камяк масла, гэтак фунты паўтара. Вось і радуецца, калі ласка.

- Хлусіш, не можа быць.

- Ужо можа - не можа, а было.

Вось хлусіць, напэўна хлусіць, а ўсё-такі слухаць непрыемна. Вядома, дурасці, бо заўсёды дзяцей калышуць, ды не ўсе ж у масла збіваюцца... На ўсякі выпадак скажу цёці Лідушы, хай не дазваляе занадта шмат трэсці яго. Бедны Сярожа, ён зараз нічога, лепшы становіцца, яшчэ пабялеў, вочы амаль удвая выраслі, шкада вось толькі, галава ўсё яшчэ голая. Толькі б назаўжды такім не застаўся, у цёці Лідушы валасы цудоўныя, але ў Леаніда Георгіевіча лысіна ладная, не пайшоў бы ў гэтых адносінах у татку.

Апошні дзень. Гора Ральфа. Валодзіны парады

Усё гатова, усё складзена, заўтра ў дарогу.

Пабывала я ў апошні раз у гімназіі, з усімі развіталася і атрымала свае адзнакі - дзве "дванаццаць" і чатыры "адзінаццаць", а за іх ад таты і матулі належную ўзнагароду. Грошыкі ж якраз дарэчы, нябось, і ў Швейцарыі, і ў Берліне знойдзецца, што купіць, а мы ж у Берліне дні на тры спынімся, каб адпачыць і ўсё добранька паглядзець.

У класе ўсё страшна зайздросцяць мне, што я за мяжу еду; некаторыя дзяўчынкі панадавалі мне сваіх адрасоў, прасілі пісаць і дасылаць ім cartes postales^[79]. Паштоўкамі, мабыць, магу іх забяспечваць, але лістамі наўрад. Дзе ж там пісаць? Напэўна, не будзе калі. Любе - іншая справа, ёй, зразумела, надрапаю ўсё падрабязна. Жанюрачка наша таксама, здаецца, збіраецца ўлетку ў Швейцарыю, так што, быць можа, дзе-небудзь сустрэнемся.

Скончыўшы ўсё з гімназіяй, мы з мамусяй пачалі рабіць развітальныя візіты: былі ў Снежных, у цёці Лідушы, яшчэ дзе-нідзе. Калі мы, ужо развітаўшыся, адходзілі ад Снежных і былі ў пярэднім пакоі, Саша падышоў і сунуў мне нешта ў руку.

- Толькі не паказвай нікому, - кажа.

Выйшла на сходы, гляджу: малюначак. Вянок з незабудак, у сярэдзіне анёлачак, а на адвароце напісана: "Мусі на памяць ад кахаючага яе Сашы". Дзівак!

Усе мы радасныя, вясёлыя, адзін толькі бедны мой Ральфік ходзіць змрачней за хмару. Як толькі пачалі карзінкі ды валізкі пакаваць, дык ён адразу і засмугкаваў - адчувае бедны сабачка, што збіраюцца з'язджаць.

Я вам кажу: ён усё, усё рашуча разумее. Блукае нібы ў вадугу апушчаны і ціха так. Перш жа ён хадзіць не ўмеў, усё бегаў, так і насіўся па пакоях, а зараз, калі часам і пабяжыць, то павольна, трух-трух, такім дробным трушком, ну як стомленыя коні бегаюць. А вочы яго, калі б вы толькі бачылі яго вочы! Сумныя-сумныя, і вось так ён глядзіць пільна, нібы з папрокам, часам нават неяк ніякавата становіцца, відаць, што яго сумленняя сабачая душачка баліць. Бедны, мілы чарнамазік!

Ён з цёцяй Лідушай на дачу паедзе. Я ведаю, што яго там лашчыць і берагчы будуць, але ўсё-такі не свая хата. У нас жа на кватэры яго пакінуць немагчыма: па-першае, тата зараз таксама паедзе, давязе нас да Берліна; і потым, вы ведаеце, таты ж гэта - не мамы, ці шмат яны дома бываюць? Значыць, Ральфіку давалося б увесь час з адной толькі

⁷⁹ Паштовыя карткі (*франц.*).

Глашай сядзець, не асабліва ж гэта прыемна!

Валодзя зараз бясконца вясёлы, а таму мне жыцця няма, усякую хвіліну толькі і чую:

- Ведаеш што, Мурка?

Ведаю, выдатна ведаю, што ці дражніць будзе, ці глупства якое-небудзь малоць, але ўсё-такі не магу ўтрымацца і пытаю:

- Што?

- Ды я ўсё пра цябе думаю, турбуюся, як ты там у чужых краінах будзеш.

- Буду як буду, не горш за цябе.

- Адно памятай, Мурка, як мяжу пераедзем, не спалохайся, таму што там адразу ж ўсё нямецкае пачнецца. Немцы паналезуць з усіх бакоў, вусатыя, тоўстыя. Ты ж немцаў ніколі не бачыла: Амальхен твая ў рахунак не ідзе, а гэта ўсё сапраўдныя нямецкія немцы, чырвоныя, вусішчы, што ў твайго прусака, і ў кожнага ў адной руцэ Flasche Bier^[80], а ў другой - даўжэзная-найдаўжэзная каўбаса. Напрамілы Бог, не спалохайся.

- Ідзі прэч са сваімі дурасцямі.

- Добрыя дурасці... Ах так!... Ледзь не забыўся самага то галоўнага. Не губі ты ўсіх нас, як мяжу пераедзем. Ужо ты як-небудзь паспрабуй - хоць трошкі кончык носа абцягні. Ён жа ў цябе адкрыты, думкі ўсе напаказ, як ёсць усё, што думаеш, відаць. А тут раптам - няўрокам кажучы - дурасць якую падумаеш ці немцаў у душы вылаеш... У сябе на радзіме ўсё адно, што дома, не спагоняць, а ў Нямецчыне на гэты конт, хай Бог абносіць, як строга! Там зараз жа kommt ein акалотачнік mit кніжка-падпаха, пратакол machen und dann gross скандаль^[81]. Ужо ты, Муранька, напрамілы Бог, не зганьбі нас!

Вось так увесь час і за мяжой ён мяне бедненькую даймаць будзе, таму што журыцца яму не будзе чаго, а калі ён такі развясёлы - Муся трымайся!

Спаць клічуць, раніцай рана ўставаць трэба. Апошняя ноч у Расіі, заўтра ў гэты час будзем ужо за мяжой.

⁸⁰ Бутэлька піва (ням.).

⁸¹ Прыйдзе... з... складзе і затым вялікі... (ням.).

Пасляслоўе перакладчына

Шаноўныя сябры. Вы прачыталі другую кнігу лідскай пісьменніцы пачатку XX стагоддзя Веры Навіцкай з яе тэатралогіі пра Марусю Старабельскую, дзяўчынку, якая жыве ў Пецярбургу ў сям’і добра забяспечанага, па ўсім відаць, дзяржаўнага службоўца, хаця мы так пакуль што і не ведаем, дзе і кім працуе яе бацька.

Муся падрасла і вучыцца ў сёмым класе гімназіі. Сёмы клас у гімназіі - самыя малодшыя, а першыя - выпускныя.

У кнізе апісваецца нібы пецярбургская гімназія, але, безумоўна, тут паказана нейкая зборная навучальная ўстанова, дзе, напэўна, ёсць нешта і ад Лідскай прыватнай жаночай гімназіі імя Марыі Навіцкай, дырэктарам якой аўтарка была да 1915 года.

Па ходу апавядання, якое працягваецца ў выглядзе ўсё таго ж дзённіка, можа скласціся ўражанне, што гімназісткі толькі тое і рабілі, што сваволілі, але не пераказваць жа ўрок за ўрокам будзе малая дзяўчынка, яна запісвае падзеі, што выбіваюцца з гладкай канвы жыцця: свавольствы, святы, падарункі, хваробы, што зусім натуральна. І аўтарка, якая сама прайшла гімназію вучаніцай і не рассталася з ёй пасля заканчэння, добра ведае дзіцячы свет: што там важнае і цікавае, а што надзённае і не вартае ўвагі.

Пры перакладзе на беларускую мову давялося звярнуць увагу на мову арыгіналу. Мова то руская, але трохі асаблівая: адразу не сказаць, адкуль гэтыя асаблівасці - з Пецярбурга, з Вільні, з Ліды ці, можа, з дзяцінства аўтаркі.

У кнізе практычна адсутнічае слова “очень”, усюды ўжываюцца словы “больно” і “страшно”. “Больно” усюды перакладалася словамі “вельмі” або “надта”, а “страшно” сям-там магло і застацца як “страшна”.

Тэкст перапоўнены словам “ведь”. Калі гэтае слова перакладаць, як “таму што”, беларускі тэкст становіцца грувасткім, у той час як рускі захоўвае лёгкасць. Таму слова “ведь” перакладалася часціцамі “то”, “бо”, “б” і “ж”, “жа”, а то і зусім апускалася.

У перакладзе пакінуты некаторыя асаблівасці лексікі. Пакінуты непаліткарэктныя на сёння назвы нацыянальнасцяў: чухонка, хахлушка і г.д. Неабходна ж захаваць каларыт. Дзеля каларыту захаваны і некаторыя словы. У перакладзе, як мне падаецца, удалося захаваць і дзіцячае ўспрыманне свету, якое даволі ўмела падаецца аўтаркай.

Урэшце ж мы маем яшчэ адну кнігу для дзяцей і пра дзяцей на беларускай мове. Спадзяёмся, што праз некаторы час кніга стане даступная больш шырокаму колу чытачоў.

Станіслаў Суднік.

Змест

Набажэнства. Японка	3
Нашы настаўніцы	6
Мая кампанія. Вандроўка па святых месцах	9
Штучнае дыханне	12
Мае таленты. Праткнутае вока	15
Падказка. Валодзя радуецца	17
Прусакі	19
Я папалася...	23
Падарунак. У Снежных	26
Бацюшкавы хітрасці. "Кумачкі"	29
Адзнакі за чвэрць. Прыемная неспадзеўка	31
"Дэман". Мае мары	33
Мадэмузэль Лінда плача. Што мы вырашылі	35
Адпраўка пакетаў. Бенефісы. Тэракотка	37
Арыфметыка. Лужына. Зубаву выключаюць	41
Я падводжу Таню. Шаўковая спадніца	44
Белыя чалавечкі. Васьмёрка	47
У цёці Лідушы. Валодзіна кампанія	51
Новенькая. Карлік і волат. Сашаў часопіс	55
Маё нараджэнне. Падарункі. Як Пыльнева перакладае	58
Ёлка. Шарады	63
Святы. Коўзанка. Мае поспехі	70
Зноў гімназія. Гумка. "Хлопчык у Хрыста на ёлцы"	73
Вавёрка. "На вадапоі". Матулю ўламалі	77
Наш юбілей	80
Перад законам Божым. Матуля атруцілася	84
Масленіца. Ад'езд дзядзі Колі	88
Сварка. Валодзіна хвароба	90
Сумныя дні	94
Валодзя здаровы. Новыя свавольствы	99
Выбух. Спадчыннік	104
Светлае свята. Будучы Сярожа. Я - персана	107
Мой кум. Хрэсьбіны	110
Хвароба дарэчы. Зборы. Мае думкі і клопаты	112
Апошні дзень. Гора Ральфа. Валодзіны парады	115
Пасляслоўе перакладчыка	117

Вера Навіцкая. Вясёлыя будні. З дзённіка гімназісткі

Прыватнае прадпрыемства “Пружмень”, Ліда, 2022 г.

Гарнітура - Таймс. Друк RISO, папера офісная, фармат А-5, 120 ст.

